ЕЛИЯ КАЗАН

АМЕРИКА АМЕРИКА

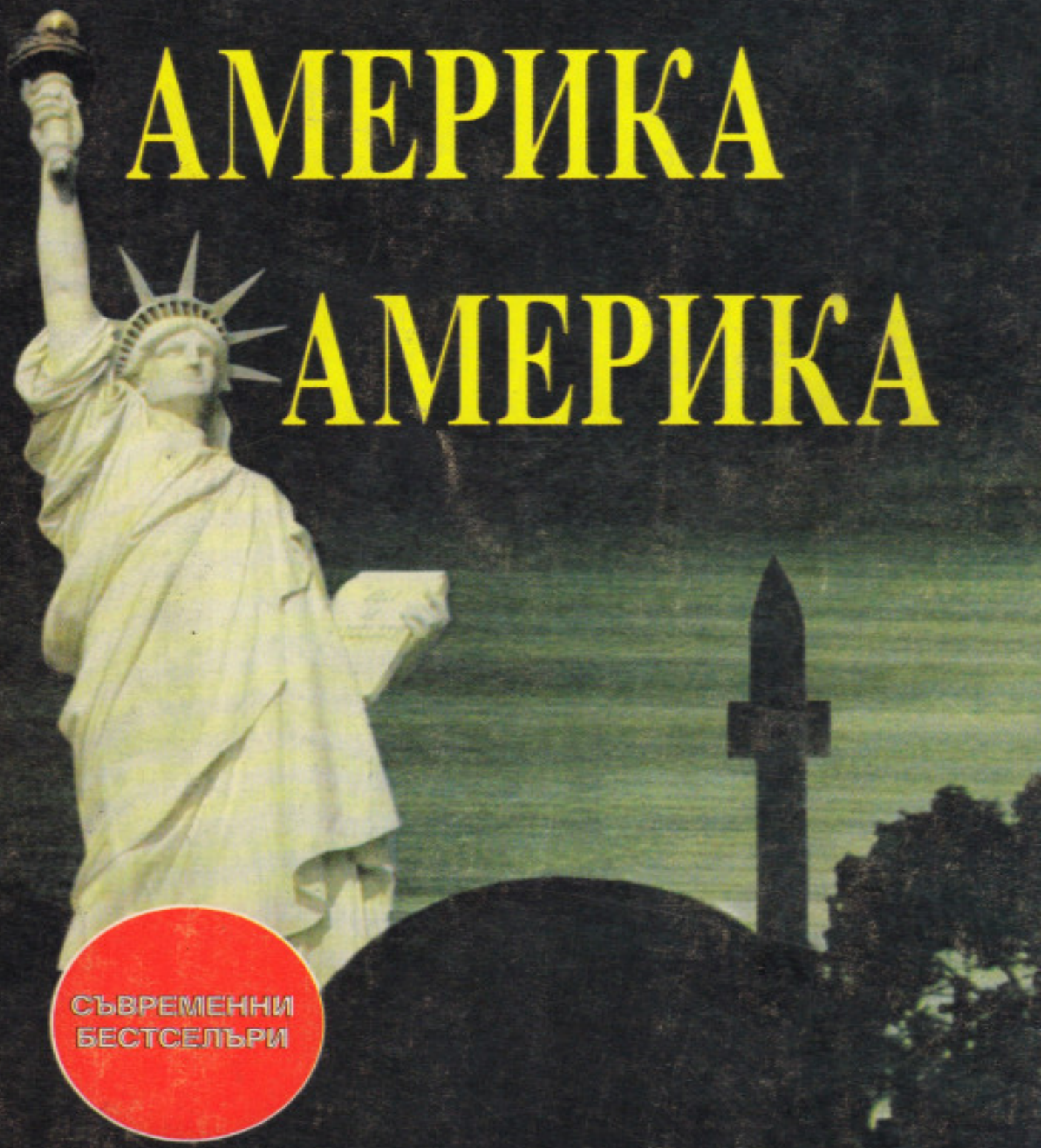

ПК Силви-Арт

СЪВРЕМЕННИ БЕСТСЕЛЪРИ

ЕЛИЯ КАЗАН
АМЕРИКА, АМЕРИКА

Превод: Галин Йорданов

chitanka.info

„Не бих в състояние и за миг да оставя тази книга.“

Робърт Кенеди

Америка, Америка е първият роман от четирилогията на Елия Казан за имигрантския живот, филмиран и награден с „Оскар“.

Тази прочувствена сага, отразяваща много човешки вълнения в един сюжет, обсебва с великолепния, неповторим разказвачески дар на автора.

Очаквайте следващите три книги „Анадолецът“, „Споразумението“ и „Отвъд Егея“.

ГАЛИН ЙОРДАНОВ
КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ЧИТАТЕЛ

В продължение на близо четиридесет години талантливият писател Елия Казан създава своята пространствена сага за живота на Ставрос Топузоглу — Джо Арнес, като според някои негови съвременници на места вмъква и адаптира отделни моменти от собствения си житейски път. Сагата включва четири произведения — „Америка, Америка“, издадена за първи път през 1962 г.; „Анадолецът“ (1982 г.), „Споразумението“ (1967 г.) и „Отвъд Егея“ (1994 г.). Харесани особено много в Холивуд, „Америка, Америка“ и „Споразумението“ послужват за заснемането на великолепни кинематографични творби под същите заглавия. В действителност като хронология в сюжетната линия, „Анадолецът“ следва „Америка, Америка“, макар да излиза две десетилетия по-късно.

Романите на Елия Казан, познат вече на българския читател от „Споразумението“, „От любов“ и „Убийци“, се отличават със своята своеобразна живост на диалоговите форми, цветистия си език и уникален реализъм, който сякаш омагьосва. Затова те са завладяващо четиво за широк кръг от хора, независимо от възрастта, пола или професионалната им ориентираност.

Очаквайте цялата четирилогия на Елия Казан, обхващаща невероятния живот и драматичните приключения на Ставрос Топузоглу — Джо Арнес в Америка, която предстои да бъде издадена от ИК „Силви-Арт“.

Не пропускайте!

Пожелаваме ви приятно четене с първата от книгите на Елия Казан — „Америка, Америка“!

Галин Йорданов

С. Н. БЕРМАН
ДЪРЗОСТТА НА ЕДИН РЕЖИСЬОР

В числото на най-изтънчените страдания следва да бъде включено и опасението, обземащо човек, когато близък приятел, който никога преди не е писал, му изпрати своя работа за критична оценка. А когато пък този приятел вече е добил завидна репутация в поприще, близко до твоето, задачата допълнително се усложнява. И щом господин Казан ме помоли да прочета „Америка, Америка…“, просто нямаше как да не си спомня една историйка, разказана ми от Съмърсет Моъм, за неговия близък приятел Уинстън Чърчил.

Около 1910 г. Моъм изненадващо „пробил“ като драматург. Четири негови пиеси се играели едновременно в Лондон. По време на едно неделно събиране Чърчил му казал, че има страхотна идея за сюжет. Угрижен, Моъм посъветвал Уинстън да я напише и дори му препоръчал продуцент — неговият собствен, Чарлз Фроумън — на когото да я изпрати. Сиреч, предложил му всичко останало, но не и да прочете сам написаното. Обаче Чърчил настоял да обсъди идеята си с Моъм лично, тъй като ставало дума за нещо, преживяно от самия него и понеже бил твърде зает, за да се захване сам с писането, предложил му двамата да сключат своеобразно „творческо споразумение“. Речено — сторено. Уговорили се да вечерят заедно в „Атинеум“.

Нея вечер Моъм тръгнал за срещата, обзет от същите чувства, които изпитвах аз, посягайки към „Америка, Америка…“. Пък и идеята на Чърчил се оказала повече странна, отколкото подходяща за реализиране. Политикът бил наел спално купе в нощния влак за Единбург, когато му се наложило да отиде до тоалетната. Опитвайки се впоследствие да излезе от кабинката обаче, бравата заяла и вратата не искала да се отвори. Той напъвал с всичка сила, започнал да удря с юмруци, но напразно. Шумът от движещия се влак заглушавал всичко. От люлеенето на вагона Чърчил го обзела паника, че влакът може да катастрофира. Не се опасявал толкова за собствения си живот, колкото за това да не бъде загубена току-що осенилата го идея във връзка с

разрешаването на някаква политическа криза. Ето защо я записал в малкото си джобно тефтерче, след което го пуснал през отходната дупка върху траверсите, та все някой да го намери един ден. И толкова. Е, всеки, който е получавал „страхотни“ идеи за пиеси от аматьори, би заключил, че тази е по-обещаваща от повечето. На Моъм обаче тя не се сторила такава.

Съществуват далеч по-добри възможности за убиване на времето с литература от тази да четеш нечия работа в ръкопис. Когато получих „Америка, Америка…“, тъкмо бях преполовил писането на „Пушки през август“. Изпитах известно раздразнение. А и това, което правеше създалото се положение още по-деликатно бе, че аз самият — предполагам, подобно на всеки друг драматург — се опитвах да склоня господин Казан да режисира моя творба. Всякакво усукване в него момент бе немислимо. „Защо ли“, помислих си седейки със своята нежелана работа в скута, „защо ли трябва този най-търсен в целия свят режисьор също да хваща перото?“. И докато разсъждавах над неговото „нахалство“, си рекох гневно наум: „Не, аз не искам да режисирам нищо! От къде на къде Казан ще прописва!“. Обаче бях натясно — също като Моъм в „Атинеум“ — и… се зачетох.

Оказа се, че както опасението е сред най-изтънчените страдания, така сред най-всепоглъщащите удоволствия се нарежда изненадата от откритието — когато търсещият човек неочаквано се натъква на нещо уникално. По-късно научих, че Тенеси Уилямс изпитал почти същото усещане, докосвайки се до „Америка, Америка…“. „Захвърлях я настрана“, сподели той, „но щом отново останех без четиво се връщах към нея и, признавам, наистина беше страхотна!“. Моето собствено недоверие към текста продължи известно време. През първите петдесетина страници неизменно си повтарях: „Е, добре върви, наистина добре, но едва ли ще продължава все така. Ей сегичка ще се оплеска!“. Едва след шейсета страница се отдадох на произведението напълно. Пък и сюжетът ми беше съвсем близък в личен план — сякаш виждах собствения си житейски път през годините…

Темата е емиграцията.

„Америка, Америка…“ разказва за гръцкия младеж Ставрос, страдащ от жестоката тирания в родината си, и неговото напористо стремление да избяга, за да дойде тук, в тази страна. Какво изпепеляващо желание, силен характер и желязна воля трябва да се

съчетаят, за да се превърне в реалност едно такова бягство! Ето това е двигателната сила, това е окрилението, съпътствало хората от 1620 година до днес, когато вече документните формалности са по-солидна пречка от когато и да било. Една истинска загадка, върху която разсъждавам откак се помня! Макар самият аз да съм роден в тази страна, родителите и по-големите ми братя са емигрирали от Мемел[1], изживявайки кошмара от преследването на царския режим.

Като дете в Уорчестър, щата Масачузетс, съм разпитвал родителите си за тяхното преселване, но така и не научих кой знае колко. Ровил съм упорито, опитвайки се да надникна в тъмната страна на живота им, преди да дойдат тук.

И когато прочетох, още в началото на ръкописа на господин Казан, за турските войници, запалили черквата, в която уплашени до смърт гърци и арменци се били сгушили, молейки се за спасение срещу пламъците, поглъщащи безкомпромисно тяхното светилище, тогава разбрах какво са изпитвали моите родители.

По-късно, през време на пътуванията ми из Европа — и в Англия, и в Италия, и в следвоенна Германия — също съм се натъквал на копнежа на различни хора да живеят в Америка, обаче тяхното желание бе продиктувано от надеждата за подобряване на благосъстоянието. Докато за семейството на Ставрос — както и за моето собствено — нещата са стояли на живот и смърт. За тях Америка е изглеждала като свято убежище, което никой властелин не може да подпали. Именно липсата на избор е била основен мотив при многото емигрантски вълни от Европа насам. И тъкмо тази липса на избор е позволила преплитането на нишки от различна расова и етническа памет, изграждайки живата тъкан на днешна Америка. Наистина, не бях попадал на подобна драматизация досега. Странно е, че никой не бе я направил. Казан беше първият. От следващи просто няма нужда.

Когато четох „Америка, Америка…“ за първи път, заглавието й още бе „Анадолската усмивка“. Става дума за усмивката, с която героят Ставрос посреща заобикалящият го враждебен свят. Усмивка — оказваща почит, усмивка — умилостивяваща, усмивка — отблъскваща удара. „Началство! Бели хора! Нищо не съм сторил!“, казва негърът Майлс от творбата на Фокнър на своите мъчители, които дори не си правят труда да му обяснят в какво е обвинен. Едва след разтърсващия момент в духовното развитие на Ставрос, в самия край на

произведението, младежът се смее на глас. Преди това той просто се усмихва, сякаш казвайки: „Нищо не съм сторил!“, за да умилостиви врага.

И тук, също като у Кафка, имаме недоказано престъпление. Всъщност става дума за „престъплението“ на кое да е малцинство, попаднало под нечия тирания, състоящо се в обстоятелството, че живее тъкмо там, вместо някъде другаде. Че изобщо съществува… И неизбежната усмивка на Ставрос е едно извинение, че е жив.

Казан създава — а може би ги помни! — уникална галерия от живи образи. Независимо дали са измислени, или не, героите му са толкова реални. За разлика от Кандид, който по рождение е глупак, младежът Ставрос е умен. Той представлява едно наивно същество, учещо се от живота, включително и на това, че трябва пръв да убиеш някого, преди онзи да те е убил. По пътя за Константинопол, Ставрос попада сред калните потоци на моралното разложение и така среща един великолепно обрисуван престъпник, който му казва:

„Само ми се хилиш и преглъщаш. Торба с лайна, това си ти! Убивал съм такива като теб и, да ти кажа, същото е, като да заколиш овца. Едно клъцване тук или там и животът изтича навън… Потръпване, подритване и — край!… Я пийни!… Не? Ти не пиеш, разбира се. И не се биеш. И към женските нямаш влечение… Че що за човек си тогаз?“

И Ставрос му показва що за човек е, като го убива. Това е едно от най-удовлетворяващите за читателя убийства в литературата.

Когато младият убиец най-сетне пристига в Константинопол без пукната пара, запознаването му с не дотам приятните страни на живота едва започва. Той се потапя във вътрешен от мръсотия. Но дори и социалното дъно си има своя колорит, състоящ се както от мерзост, така и от човечност. Гарабет, например — страхотен образ! — харесва Ставрос и решава да го посвети в сексуалното удоволствие, та поне така да облекчи момчето от терзанията му. Обаче милосърдието лишава за пореден път наивния младеж от жалките му спестявания, представляващи макар и незначителен шанс за бягство към Америка. Въпреки пълното си разочарование, Гарабет се опитва да възпитава Ставрос.

„Я ми кажи“, пита той, „откак напусна дома, срещал ли си сред християните друг някой последовател на Христос? Срещал ли си

истински човек сред всичките човеци, макар и един?“

„Теб“, отвръща момчето.

„Мен ли? Че ти погледна ли ме веднъж в очите?… Хич не ме познаваш ти. Не знаеш какъв съм…“

„Аз имам своя представа за този свят“, казва по-нататък героят. „Да бъде унищожен и построен отново. Много, твърде много мръсотия за чистене има, че чак плаче за огън! За потоп!!!“

Едва изплувал от мръсотията, Ставрос попада в един дребнобуржоазен, еснафски свят, в който от жизненоважно значение е личната изгода. И тук Казан успява да създаде — по толкова очарователен начин! — атмосферата в семейството на търговеца и трогателния образ на тъжната, затворена в себе си, грозничка дъщеря, Домна. Щом като не може с тежък труд да изкара парите, нужни му да замине за Америка, Ставрос решава да ги добие чрез женитба. Домна е мило момиче, но за съжаление има твърде дълъг нос. Когато младежът изпраща нейна снимка у дома, леля му отбелязва: „Казват, че дългия нос бил знак за целомъдрие“. „Че то с нос като тоя, целомъдрието ти е в кърпа вързано!“, отвръща чичо му.

Започвайки своя „долче вита“ в Константинопол, Ставрос се среща с американския милионер, търговец на килими, и съпругата му София, които внасят нов момент в духовното израстване на младежа и спомагат за измъкването му. Всички образи са пълни с живот, дори и този на Хохан, чиято смърт отгръща нова страница от живота на Ставрос.

И накрая — няколко думи за стила на писане, който силно ме впечатли, заради почти библейската си простота и чувственост. Семейството на Ставрос е силно религиозно, отдадено изцяло на християнските добродетели. Хората говорят пестеливо, но всичко което казват, е пропито с чувство. Едва ли има и една дума в този текст, незаредена с вълнение. Отначало чувствата са съвсем първични, обаче с навлизането на главния герой в живота, стават все по-обхватни. Така и думите, изричани от различните действащи лица, сякаш се процеждат отначало като подпочвена вода, за да образуват, с развитието на сюжета, особен дестилат с висока концентрация от суров жизнен опит и тайни копнежи.

Това се отнася както за подобния на Тартюф престъпник Абдул, така и за волтериански разсъждаващия хамалин Гарабет, който говори

с присъщото на „Еклесиаста“[2] чувство на обреченост. Както за унилата продадена невеста Домна, така и за съвсем земната, тайна алкохоличка София.

Ставрос е обладан от две противостоящи терзания — от една страна, носталгията по напуснатия дом и семейната топлина сред голите анадолски хълмове, от друга: копнежът по „златния бряг“ на една все още неоткрита от него, далечна и недостъпна Америка. Мъката по един изгубен дом се слива с мечтата за един нов дом, които младежът търси, и това силно напомня на плачещия за Авесалом[3] Давид. Същата болка носи в сърцето си всеки, предприел преселването. Но в това произведение има също и много възторг. Героят Ставрос успява!

Както и Казан!

С. Н. Берман[4]

---

[1] Мемел — град в Прибалтийската област на Русия, важно пристанище. Авторът на предговора има предвид репресиите срещу еврейското малцинство в началото на века. — Б.пр. ↑

[2] Еклесиаст — книга от Стария завет, представляваща есе с твърде цинично изложение, разглеждащо темата за мъдростта, но от позицията „всичко е суета“. — Б.пр. ↑

[3] Авесалом — любим син на цар Давид, избягал след като убива брата си. Баща му го помилва, но той вдига бунт и на царя му се налага да го осъди на смърт. — Б.пр. ↑

[4] Самуел Берман (1893–1973) — американски драматург, нашумял през 30-те и 40-те години с цветистите диалози в комедиите си. — Б.пр. ↑

I. НАЧАЛОТО…

1896

Турция, в Мала Азия, земя, позната като Анадола…

Някога, преди много време, Анадола е била част от Византийската империя, населена с тогавашни гърци и арменци. През 1381 г. тази земя е била завладяна от турците и оттогава насам гърците и арменците живеят там като малцинства, подчиняващи се на волята на завоевателите мохамедани.

* * *

Планинският връх Ергюс се виждаше отдалеч, прекрасно очертан и издигащ се точно където му е мястото, а билото и склоновете му бяха покрити със сняг. Под него ечеше песен — чуваха се два мъжки гласа. Думите обаче не се разбираха, понеже бяха на непознат език.

Високо горе, в подветрената страна на планината се простираше огромен ледник. Една каруца със стар кон беше застанала близо до ръба му. Двамата мъже с брадви сечаха парчета лед.

Работата очевидно беше тежка, но те бяха млади и силни. Трудеха се в бодър ритъм, като хора, които вършат нещо за себе си. Гласовете им, макар и необработени, се сливаха в приятна хармония. Очевидно между тях цареше разбирателство, като между добри приятели.

Ставрос Топузоглу беше още момче — на двайсет години. В изражението на лицето му имаше нещо колкото изящно, толкова и чувствено. Изпълнено бе с неизказан копнеж, а тъмнокафявите му очи лъщяха като влажни маслини.

До него работеше Вартан Дамадян. Той бе на двайсет и осем. Неговото лице беше смугло, със сурово изражение. Имаше огромен нос — уж извит надолу, пък предизвикателно дързък! — и ниско чело,

плътни, чувствени устни и коса, сякаш наелектризирана от жизненост. Тези черти, наред с мечешкото му телосложение, го правеха да изглежда страховит.

Двамата се очертаваха като малки фигурки на фона на огромния ледник. Зад тях се откриваше необятна гледка. Чуваше се и зловещото свистене на вятъра, който бе господар на цялото плато.

Отпред стърчеше самотна телеграфна жица, опъната върху редица прости дървени колове, чийто край се губеше от погледа в далечината и така засилваше впечатлението за необятност.

Високо горе оставаше връх Ергюс, а по-насам, в ниското, се очертаваха къщите, някои построени върху двата срещуположни скалисти хълма, други — в тясната цепка помежду им. Това градче се наричаше Гермир и още отдалеч се мяркаха едно-две минарета.

Днес бе празник. На този ден, познат като „байрам“, всеки турчин, който можеше да си позволи, колеше агне и раздаваше месото на бедните.

Стадо овце пъплеше през изпълнената с тълпи от хора главна улица. Овчарят спря по пътя, за да продаде едно от животните си на местен стопанин, зад когото се беше изправило семейството му, облечено като за празника в най-хубавите си дрехи. Разливаха се щедро питиета.

Едно вързано за кол агне заблея жално. Знаеше си то какво го чака! Докато останалите членове на семейството си подаваха чашите с напитки, бащата точеше големия кухненски нож. Личеше си, че човекът умее да го използва — и като домакински прибор и като оръжие.

Тук бе се събрало цялото семейство. Жените стояха на прага със забулени наполовина лица. Всички чакаха да видят как главата на семейството ще захване да чисти току-що закланото агне. Малкото момиченце донесе на баща си пълна чаша върху тясно подносче. Той я пое, сетне целуна детето си с любов.

Няколко добре облечени ездачи препускаха по улицата в галоп. Жените дръпнаха децата настрани. След конниците се зададе впряг, чийто кочияш издаваше гневни команди. Конете извиха, а след тях и каретата. Пред общинската сграда се трупаха хора — едни бяха пристигнали с каруци, други на кон, трети пък пеш — всичките

облечени за празника. Но в атмосферата се долавяше и спотаено напрежение.

А вътре в сградата, областният управител, или както му викаха тук — валията — бе събрал градския съвет по спешност.

Вратата на канцеларията рязко се отвори. Влязоха двама снажни войника, тропайки силно с крака, както ги бе учил германецът, обучавал турската армия. Този ритуал сякаш подготвяше чакащите за появата на някой внушителен мъж… Обаче през вратата влезе дребен, угрижен бюрократ — самият валия!

Членовете на съвета мигом скочиха на крака, а управителят забърза към бюрото си.

— Сядайте, сядайте… моля — рече той с досада.

Членовете на съвета насядаха, но войниците останаха по местата си с приковано внимание.

— Ейиии, къде са ми сега…? — продължи валията с хленчещо-кисел тон.

Един от съветниците скочи, сякаш животът му зависеше от това, и занесе на управителя очилата.

Валията разгърна телеграма.

— Ето какво дойде от столицата по телеграфа преди час — каза той и започна да чете: — „Ваше Превъзходителство, днес, в навечерието на нашия свещен празник, Байрама, арменски фанатици дръзнаха да подпалят Турската национална банка в Константинопол.“

Валията млъкна и вдигна поглед. Сред членовете на съвета се зараждаше някакво отношение към чутото, но все още неясно. Гняв ли бе? Или нетърпение? Няколко души просто въздъхнаха. Валията продължи да чете телеграмата:

> „Имаме основание да смятаме, че нашият султан, Абдулхамид Сияйний, божията сянка над земята, би желал подвластното му арменско население в цялата империя да бъде научено веднъж завинаги, че терористични актове няма да бъдат търпени. Нашият султан проявява търпението на пророк, но сега вече даде знак, че ще бъде доволен, ако това безредно и опасно малцинство получи добър урок. Как точно да бъде осъществено последното,

Той оставя в ръцете на Техни Превъзходителства областните управители и на началниците на военните гарнизони във всеки областен център.“

Зад валията, войниците стояха под команда „мирно“ и слушаха.

* * *

Командирът на военната част — „пашата“, или иначе казано генералът — едър и набит мургав мъж, току-що бе прочел същата телеграма пред събралия се в канцеларията му щаб. Остави я настрана и въздъхна дълбоко. Ординарецът му донесе наргилето. Че кой ли военен обича да получава заповеди от такова естество?

— Няма да пратя войници да вършат това! — рече пашата, изведнъж обзет от неочаквана решителност.

— Пак имаше писано… — обади се един от офицерите. — Все обидни неща, Ваше Превъзходителство… по стените на джамията!

* * *

Пред малката джамия се бе събрала тълпа. По стените й се виждаха груби драсканици с въглен. Отвътре излезе ходжата — с кофа и четка. Заопитва се да заличи написаното. Тълпата почна тихо да мърмори и кълне. Недалеч, на едно друго място в града вече се събираха група гневни мъже. Цялата турска общност беше побесняла.

А там горе, на студения планински склон, Ставрос и Вартан току-що бяха натоварили каруцата с лед и сега, уморени, бяха спрели за момент, загледани към връх Ергюс. Толкова отморяваща за окото бе тази прекрасна планина!

— Казваш, че в Америка си имат по-големи планини от тази, а? — запита момчето.

— В Америка всичко е по-голямо — отвърна Вартан.

— Друго какво?

— Как тъй „друго какво“?

— Ами, другото в Америка… Какво ще правим, като идем там?

— Най-напред ще спрем да говорим за това. Нека стигнем, с божията помощ!… Чудя се, що още чакаме да минава време? — Вартан се наведе и продължи с изкусителен тон: — Хайде бе! Нека заминем!

Ставрос го загледа с признание. Той бе изпаднал във възторг от своя приятел.

— Я по-скоро да продадем този лед, преди да се е стопил — рече изведнъж Вартан.

Двамата покриха товара си със стари черджета и парцали, сетне скочиха на каруцата и потеглиха. Поради стръмния наклон, конят успя да докара умерен тръс. Ставрос забеляза нещо отпред и посочи с пръст.

Недалеч от тях, надолу по склона, се бе разположил около няколко лагерни огъня малък отряд войници. Един офицер вървеше право към пътя, за да пресрещне каруцата.

Вартан се огледа неспокойно наоколо, обаче не видя никакъв изход.

— Цял ден работа на вятъра! — процеди той през зъби.

— Аллах! — изрече момчето, задържайки дъха си. Това му бе любимото възклицание.

Вече стигнал средата на пътя, офицерът вдигна ръка, нареждайки им да спрат. Те спряха каруцата. Мъжът в униформа ги заобиколи.

— Заповядайте, ефенди! Заповядайте — рече Вартан с наведена глава.

В гласа му се долавяше сарказъм. Неговата игра се състоеше в това да провери докъде може да стигне, изразявайки каквото мисли, без да рискува живота си. Не постигна много, но пък тази закачка му помагаше донякъде да запази частица достойнство.

Стигнал вече зад каруцата, офицерът не долови — или не обърна внимание — на закачката. Извърна се към лагеруващите войници и извика:

— Чела’л!

От една дрипава палатка изскочи готвачът с няколко баки в ръцете. Много скоро дузина войници започнаха да грабят чевръсто парчета лед от каруцата.

Вартан продължи да седи с наведена глава, сякаш това, което ставаше отзад, въобще не го интересуваше. Ставрос се бе вторачил с нетърпение в своя герой. Изведнъж момчето реши да подхване своя игра и ръгна приятеля си с лакът — един вид „Гледай сега!“. После се обърна към офицера:

— Ефенди! Ваше Превъзходителство!

Вартан се бе загледал в гърба на коня си втренчено и очакваше да се случи нещо лошо.

— Ваше Превъзходителство! — обърна се повторно към турчина момчето, този път по-смело.

Накрая офицерът все пак го погледна. Ставрос тутакси се ухили. Усмивката му, толкова характерна за него, съдържаше и голяма доза безпокойство. Тази именно усмивка често бе запазена марка за човека от малцинството — независимо дали е негър, евреин или жълт. Тя е маската, с която потиснатият среща своя потисник лице в лице и зад която скрива враждебността, когато не смее да я покаже открито, но в същото време е и едно бягство от срама, който изпитва той, накърнявайки собствените си истински чувства.

— Заповядайте, ефенди! Заповядайте!

— Само туй му трябва сега, да го окуражаваш! — измърмори Вартан така, че никой друг освен момчето да не чуе. А Ставрос, ласкателно и същевременно дръзко, продължи:

— Обаче, Ваше Превъзходителство!…

— Какво искаш ти бе? — запита най-сетне офицерът.

— Ама не аз, Ваше Превъзходителство, ами ледът. Щото природата го е направила да се топи. И хич не го е грижа, че ние трябва да пътуваме толкоз време до пазара, за да го продадем.

Ставрос продължи да се усмихва смутено. Турчинът бе здрав и енергичен мъж. Бързо избухваше и ставаше опасен, щом се разгневи.

— Значи, искаш от мен да побързам, тъй ли? — запита той.

Момчето се извърна и погледна Вартан. Но арменецът не реагира. На Ставрос му остана само усмивката!

Изведнъж офицерът се покатери на каруцата и започна да хвърля на земята големи парчета лед. Скоро товарът бе преполовен. Вартан сякаш не виждаше нищо. А Ставрос все още се усмихваше, но вече някак насила и с тревога.

Турчинът скочи на земята. Хората му се заливаха от смях. Той се изпъчи и тръгна наперено към предния край на каруцата.

— И без туй го бяхте претоварили, горкия стар кон! Сега вече ще ви откара до пазара по-бърже. Нали тъй?… А?

Ставрос погледна пак Вартан, да види какво ще каже другарят му. Но той не каза нищо. Момчето вече се уплаши не на шега. Пък и турчинът чакаше отговор…

— Да, ефенди — изрече кротко Ставрос.

— Вие какви сте бе? — запита офицерът. — Арменци ли сте?

— Грък съм, ефенди. Беден грък — отвърна момчето.

— Ами ти? — обърна се турчинът към Вартан.

Ставрос загледа другаря си в очакване, но той не вдигаше глава.

— Аз съм арменец — рече накрая Вартан.

— Ооо, арменец, значи! А имаш ли нещо общо с подпалването на Държавната банка вчера в Константинопол?

Вартан не отговори. Ставрос едва удържаше вече положението.

— Ти що се смееш бе? — запита го турчинът.

— Ами щото се шегувате, Ваше Превъзходителство.

— Ахаа?

— Прощавайте, ама как може да сме били вчера в Константинопол? Че то дотам са две седмици път.

— Викаш, даже и с тоя кон, а?

Войниците пак прихнаха, наслаждавайки се на садистичната игра на своя командир. Ставрос сякаш се присъедини. Изведнъж Вартан скочи от каруцата и тръгна към офицера. Макар куражлия, турчинът бе изненадан и за всеки случай постави ръка на кобура.

— Капитан Мехмед, не ме ли познахте? — запита го Вартан. — Заедно служихме… сиреч, аз служих на вас, пък вие на султана… преди осем години. Повече ме слагаха наряд, та сигурно затуй сте ме забравили… Е, крадях пилета за вас, ако помните…

Офицерът загледа Вартан за първи път и едва сега видя лицето му.

— Вартан! Ти ли си?

— Аз съм. Същия.

Турчинът разпери ръце и го прегърна топло и с чувство. А Ставрос за пореден път се възхити на своя герой.

— Ех, Вартанчо, Вартанчо, малкото ми агънце! — радваше се искрено турчинът. — Казвай де, какво става с теб?

— Ами, както виждате сам, опитвам се да изкарам няколко петачета с горката стара кранта.

— Енве’р! Чела’л! — извика офицерът. — Събирайте леда обратно в каруцата! Бърже! Преди да се е стопил.

Войниците захванаха да товарят чевръсто. Турчинът отведе Вартан настрана. Ставрос също се прокрадна подире им, да чуе какво ще си говорят.

— Вашите хора са запалили наша сграда и очаквате да ви благодарим, тъй ли? — рече турчинът. — Не! Днес на никой арменец няма да му бъде простено, че е арменец! По-добре остани тук горе при мен.

— Ама майка му и баща му са долу в града — обади се Ставрос. — Също и малкия му брат.

Турският офицер замълча. Накрая заключи:

— Тогаз, значи, всичко е в божиите ръце…

* * *

Уплашени хора бързаха да влязат в арменската черква. Вратата й стоеше залостена отвътре и се отваряше, само за да бъде пропуснат някой закъснял. Ужасени до истерия мъже и жени стояха скупчени зад вратата, щом я затвореха. Из цялата черква цареше суматоха.

По едно време вратата се отвори, колкото да се измъкне навън едно единайсетгодишно момче. Това бе братчето на Вартан — Дикран. Сетне хората вътре пак залостиха вратата.

Дикран хукна по улицата, която водеше към покрайнините на града. Скоро стигна пътя и задъхан до премала от тичането, започна да маха с ръка.

Каруцата с Вартан тъкмо се бе задала по склона. Когато се изравни с него, момчето се покатери на седалката до брат си и започна припряно да шепне:

— Ама, тате каза… каза да идеш веднага, Вартан!

— Аз трябва да продам този лед. *Веднага!*

— Така ли искаш да му кажа?

— Да. И не стой по улиците! Върни се пак в черквата. Бягай, Дикран!

* * *

Каруцата бе спряла в края на централния градски площад. Повечето от леда вече беше продаден. Ставрос се пазареше с възрастна туркиня. Вартан седеше горе в каруцата и повтаряше напевно:

— Лед! Лееееед!… Малки късчета от планината!… Лед от Ергюс!

Старата жена плати на Ставрос, като междувременно му рече с поверителен глас:

— Под нашата къща има стар кладенец. Може там да се скрие.

— Вартан никога няма да направи такова нещо — отвърна момчето.

— Ей на, таквиз са тез арменци! Нали виждаш?… Е, щом е тъй, скоро ще умре!

Тя си тръгна. Ставрос погледна своя другар. Ледът почти бе свършил. Ето че Вартан скочи на земята.

— Сега най-добре си върви вкъщи — рече той.

— Ами ти? — запита момчето.

— Аз ще ида в „Китарите“.

— Защо?

— Да пия с мойте убийци.

— Ама как тъй?

— Ей тъй! За лично удоволствие!

— Аллах!!!

Докато момчето се канеше да продължи спора, Вартан му направи знак.

— Майка ти иде.

Една жена на около четирийсет и пет години, със забулено по обичайния начин лице, бързаше към каруцата. Това бе Васо Топузоглу, майката на Ставрос, и изглеждаше много ядосана.

Тя стигна до сина си, сграбчи го за ухото и се опита да го поведе настрана. Хората наоколо забелязаха това, а Вартан дори се разсмя на глас. Васо изведнъж пусна Ставрос и се обърна към другаря му:

— Да оставиш сина ми, Вартан! Играй си със своя живот!

После се обърна към Ставрос и започна да го побутва пред себе си.

— Какво ти рече баща ти на тебе бе? Да не ходиш с тоя! Така ли ти рече? Слушаш ли, като ти се приказва?

Все още разгневена, Васо поведе момчето и го буташе пред себе си през целия път до вкъщи.

* * *

Вътре бе почти тъмно. Около единствената газена лампа се бяха сгушили дузина мъже — най-личните в гръцката общност. Сред тях бе бащата на Ставрос, Исак Топузоглу, и един брадат православен поп. Влязоха Васо и момчето.

— Ей го на, Исак! Най-големия ти син! — рече майката.

Няколко от мъжете се отдръпнаха, за да направят място. В собствения си дом Исак седеше като цар. И чакаше.

— Пак беше с онзи арменец! — продължи Васо.

Исак не каза нищо. Ставрос също мълчеше.

— Да караш баща ти цял ден да се тревожи за теб! — обърна се майката към момчето. — Върви сега да му целунеш ръка и моли за прошка.

Ставрос пристъпи към баща си.

— Мнооого го глезиш ти! — не млъкваше Васо и току поглеждаш мъжа си: — Мек си с него, Исак, много си мек. Да прощаваш, че ти го казвам… Не ми е работа да ти се меся, ама…

Момчето бе стигнало вече пред баща си и стоеше в очакване. Изведнъж Исак се надигна и го шляпна през лицето.

— Ха тъй! — одобри Васо.

После бащата протегна същата ръка и Ставрос я целуна.

— Добре! — рече майка му.

Сетне бащата придърпа момчето и го целуна. Васо одобри и последното. С това церемонията приключи.

— Ял ли си за вечеря? — попита Исак момчето.

— Не съм гладен — отвърна то.

— Трябва да ядеш нещо — заключи майка му и се отправи към кухнята.

Групата пак се събра около лампата.

— Кой е тоя арменец? — попита един от мъжете.

— Вартан. Синът на Дамадян — отвърна Исак.

— Ооо, не е добра таз работа!… Хич не е добра!… И той самия не е добър човек… — измърмориха няколко гласа.

— Не си знае мястото! — отсече някой.

Ставрос слушаше всичко напрегнато. Това, което чу, го разгневи. Той стана и тръгна нагоре по стъпалата.

— Все пак, не е наша работа — заключи Исак. — Те са си… арменци. Пък ний сме гърци… Не става дума за нашите глави, я!

Докато се изкачваше към горния етаж, момчето реши да се обади:

— Вярно. Нашите глави ще бъдат за следващия им празник!

После изтича нагоре и се скри.

Всички бяха удивени от неговата забележка. И не само заради изказаното в нея чувство, но и заради това, че Ставрос бе сварил възрастните неподготвени.

— Как?… Какво рече той? — запита един от мъжете.

— Всички чухме какво рече — отвърна попът.

Сред групата настъпи объркване. После отново заговориха припряно един през друг.

— Шшшт! — прекъсна ги Исак.

В миг настана тишина. Мъжете почнаха да се озъртат плахо към прозорците, страхувайки се да не би някой да ги чуе отвън. Сетне разговорът продължи, но вече шепнешком.

Ставрос влезе в стаята си, затвори вратата и отиде до прозореца. Открехна го и изскочи навън в нощта.

* * *

„Китарите“ бе нещо средно между ракиджийница, кафене и кабаре. Подът отдолу представляваше добре отъпкана пръст. Собственост бе на турци и турци го стопанисваха. Редовната клиентела, която изпълваше заведението, се състоеше от бедняци — всичките твърде мръсни, а голяма част и много пияни. Тук се събираха скитници, хамали, камилари, престъпници, войници без униформи,

слуги в извънработно време. Единствената присъстваща жена беше певицата. Пък и тя приличаше повече на мъж. Седнала бе между двама китаристи, от които слабо се отличаваше, и се опитваше да докара дълбок контраалт за прочувствената си песен. Двойка хамали танцуваха върху малък дъсчен подиум, точно пред музикантите.

Ставрос се огледа за Вартан и го съзря в един ъгъл. Седеше и пиеше сам на масата. Момчето отиде при него.

Арменецът отпи и посочи тълпата наоколо:

— Сякаш са опразнили затворите!

Музиката спря. Танцуващите напуснаха подиума. Вартан стана от масата, след него и Ставрос. Отиде при музикантите и както е обичаят, хвърли няколко монети в краката им. Те засвириха наново. Момчето вече бе настигнало Вартан и двамата започнаха да танцуват. Уж всеки играеше за себе си, но спазваха един и същ ритъм, споделяха едно и също чувство. Някаква особена красота се долавяше в забавените им плавни движения и макар да не се гледаха в очите, всеки отстрани щеше да заключи, че танцуваха като двойка.

Изведнъж, тъкмо във вихъра на често повтарящите се обръщания, Ставрос прошепна:

— Америка, Америка!…

Момчето произнесе двете думи като една и с дълбок копнеж в гласа.

— Готов ли си? — запита Вартан.

Ставрос леко кимна.

— Хайде бе! Нека заминем! Ако не тръгнем утре…

Вартан не успя да довърши, защото тъкмо в това време двама мъже приближиха и казаха нещо на музикантите. Всички загледаха арменеца и момчето. Музиката спря. Главният китарист подритна монетите, които Вартан беше хвърлил в краката му и те се търкулнаха от подиума. Настъпи потискаща тишина. Присъстващите гледаха младежите, но никой не каза нищо. После от далечината се зачу глъчка. Някой изкрещя отвън пред заведението. Вратата се отвори и вътре нахълта запъхтян мъж, който явно носеше важна вест. Около него веднага се струпаха пияници.

— Почна се! — съобщи на висок глас мъжът.

* * *

Около арменската черква, в която бяха потърсили убежище мнозина уплашени, някакви други хора трупаха покрай стените дърва, сухи съчки и парчета от натрошени стари мебели. Носеха се гневни крясъци и псувни. Няколко души набързо събориха дъсчената ограда и добавиха колците към голямата клада. Това предизвика възторжен отклик от страна на наблюдаващите. Какъв хубав садистичен празник само! Турските войници, половината без униформи, надзираваха отстрани.

Появиха се Вартан и Ставрос. Няколко момчета, сред които и Дикран, се събраха около големия брат, мигайки уплашено и потръпвайки. Малкият стисна ръката на Вартан, а той го прегърна през раменете. Наоколо се носеше глъчка, смях, псувни и насърчителни викове.

Пред черквата, облякъл само куртката от униформата си, турски офицер държеше стар арменец за брадата. С другата ръка размахваше заплашително ятаган. Старецът бе протегнал ръце нагоре в умолителен жест.

— Не ни трябваш ти, отче! — крещеше офицерът. — Трябват ни онез, дето още носят семето! Влизай вътре и им кажи да излязат и да молят за милост!

Той пусна стареца, който извърна глава към прозореца на черквата и видя, че жена му стои отвътре и го гледа. Сетне събра всичкия си кураж и предприе последната стъпка в своя живот. Изплю се в лицето на офицера.

Тъкмо това чакаше турчинът. Намерил оправдание за своите действия, той извика:

— Ате’ш! Ате’ш! Огън! Огън!

Старата жена наблюдаваше през прозореца на черквата бързата смърт на съпруга си. Очите й бяха пълни с ужас, докато ятаганът на офицера се издигаше и спущаше неколкократно.

Войниците тозчас подпалиха натрупаните около стените дърва и съчки. Огнените езици гладно захапаха скромното светилище. Вътре нахлу пушек и започна да изпълва помещението. В него се бяха събрали петдесет-шейсет арменци, струпани около олтара, и се молеха

отчаяно. Щом видяха пушека, хората изпаднаха в паника. Децата запищяха, мъжете завикаха.

Сериозно уплашен, Ставрос отстъпи няколко крачки назад. Дикран и другите малчугани бяха застанали толкова близо до черквата, колкото им позволяваха огънят и пушекът.

Щом пламна самата постройка, вътре настана истинска суматоха.

Вартан бе осенен от отчаяна идея. Неочаквано той извика „Дикран!“ и се хвърли върху турския офицер. Измъкна от колана му кинжала и го намушка. После изтръгна пищова от ръката на ранения турчин и с него задържа втурналите се от всички посоки мъже.

За момент вратата на черквата остана извън полезрението на турците, благодарение на отчаяния Вартанов ход. Дикран и още няколко момчета я отвориха. Тълпата изскочи навън.

Върху Вартан се нахвърли цяла глутница войници с убийствен блясък в очите. Глутница кучета срещу лисица! Ставрос не знаеше какво да прави. Пък и вече нямаше как да спаси приятеля си. Просто бе невъзможно!

През вратата на черквата излизаха и бягаха хора във всички посоки. Мъже, жени, деца. Турците се спуснаха след тях, убивайки на място когото уловят, независимо от възраст и пол. Един от преследвачите закрещя колкото му глас държи:

— Мъжете! Мъжете! Оставете женските! Дръжте мъжете!!!

* * *

Настана мрачна, сива утрин. Жени в черно бяха дошли пред изгорялата черква да приберат труповете на мъжете си. Тялото на Вартан бе покрито с парче обгоряла черга. Ставрос седеше отстрани, плачеше и хълцаше на пресекулки. В ръцете си държеше феса на арменеца.

След малко момчето понесе тялото на своя другар към къщи. Арменската махала бе обградена от турски войници, които „пазеха реда“. По улиците се въргаляше разхвърляна унищожена покъщнина. На места плячкосването продължаваше.

Ставрос се умори, тъй като Вартан тежеше доста. Направи още няколко крачки и спря. После пак тръгна. За момент се подпря на едно

дърво, но се насили да продължи. В едната си ръка все още стискаше Вартановия фес.

Двама от турците съзряха момчето. Единият изтича и го препъна с крак. Трупът падна тежко и се претърколи. Ставрос се изправи и понечи да го вдигне отново. Обаче войниците се нахвърлиха върху него. Докато отвеждаха момчето, няколко жени в черно притичаха, вдигнаха тялото и го отнесоха.

* * *

Насред широкия двор на градския затвор бяха налягали около петдесетина мъже, все арменци, чиито лица изразяваха отчаяние във всичките му варианти. Мястото бе и доста мръсно. Ставрос бе седнал от края и държеше феса на Вартан в ръка. Един човек от охраната приближи и срита момчето с ботуш.

— Ставай!

* * *

Исак, бащата на Ставрос, седеше в канцеларията на валията с вид на смирен молител. Членовете на градския съвет, в различни ъгли на помещението обсъждаха шепнешком събитията от изминалата нощ.

Разговорът между валията и Исак се водеше на четири очи.

Областният управител подаде на бащата на момчето шише с одеколон да си освежи лицето и ръцете.

— Веднъж почнат ли таквиз страхотии — обясняваше валията, — трябва да си минат по реда. Търпеливият човек изчаква. Както е рекъл пророкът, „Омразата сама се уморява“. Инак мен хич не ме топли това, че арменците започнаха първи. Вярвам, един ден с помощта на Аллах, всички раси да заживеят заедно в мир. Че дори и арменците!

— Ами нали такава е надеждата на човечеството — допълни Исак.

Той не можеше да се удържи и току поглеждаше към вратата. Беше неспокоен. Забелязвайки това, валията рече:

— Ей сегичка ще го доведат, приятелю. Вече идват. Седни си спокойно на стола… Ха така!… Пък я се усмихни! Хайде де!

— Тъй, тъй… Толкоз съм ти благодарен! — Макар и насила, бащата се усмихна.

— Значи да знаеш! Не само че харесвам теб, ами ми се нрави и цялата гръцка общност.

— Всички знаем това.

— Аз съм тук за доброто на хората. Не правя обаче сам нещата, ясно ти е, нали?

Следвайки отдавнашен свой навик, Исак си бръкна в джоба.

— И гледам наистина да върша добро — продължи валията. — Помагам на хората… Нали така?

— Тъй, тъй. Много сме ти признателни.

— Аз имах предвид теб самия… Добра ти е работата тук. Турците те харесват и… работата ти върви добре…

— Преживяваме някак…

— Абе аз чух, че доста добре преживявате. И това ме радва!

Вратата на канцеларията бавно се отвори. В пролуката се показа главата на войник. Един от чиновниците веднага притича и задържа вратата наполовина отворена. Войникът му прошепна нещо. Зад гърба му надничаше Ставрос. Чиновникът забърза към валията и от средата на стаята започна с благ тон:

— Ваше Превъзходителство… Простете, ама…

— Задръж го вън още малко! — сопна се управителят.

После се обърна и погледна Исак в очите. Ръката на бащата излезе от джоба. Държеше пари!

Исак стана прав. Стана и валията. Това бе древен ритуал.

Бащата на момчето се наведе и целуна ръка на турчина. Междувременно пъхна парите в дланта му.

Стоейки на вратата на канцеларията, Ставрос стана свидетел на случката. Хвана го срам за баща му. В това време влезе слуга, който носеше поднос с напитки за членовете на съвета. По сигнал на валията слугата предложи питие и на Исак. Той го взе. С чаши в ръцете, чиновниците се събраха около своя началник. Исак се оказа също в средата. Вдигнаха тост. Всички отпиха, освен него. Забелязвайки това, един от чиновниците му направи настойчиви знаци, че ако не отпие, ще обиди домакините.

Ставрос още стоеше на прага и гледаше какво ще направи баща му. Заобиколен от турските чиновници, Исак вдигна чашата и отпи. Че какво ли друго би могъл да направи?

Избухна общ смях.

* * *

Исак и Ставрос слизаха по стъпалата пред общинската сграда. Момчето гледаше баща си косо и в очите му се долавяше нещо непознато досега. Щом обаче Исак погледна сина си, Ставрос сведе очи.

— Какво ти е, Ставрос? Какво има?

Момчето продължаваше да върви с увесена глава. Исак поизостана няколко крачки, опитвайки се да осмисли какво ли става със сина му.

Стигнаха до тясна пряка уличка. Неочаквано, без да каже дума, Ставрос кривна в уличката и побягна. Баща му също се затича и извика след него:

— Ставрос!… Ставрос!

Обаче момчето се носеше из тясната уличка, тичайки с всичка сила. Скоро изчезна от погледа на баща си. Исак се върна и си тръгна. Беше силно разтревожен.

* * *

Отдалеч се виждаше огромна скала. Преди много време, хората живели в тази област, строили домовете си по склоновете на скалата, за да се пазят от враговете и от върлуващите из равнината бандити. По-късно, много от тези домове били изоставени и се разрушили, но сред руините все още живееха хора.

Отдолу, в ниското, се появи малка фигурка, която се движеше. Това бе Ставрос. Гледаше нагоре и викаше нещо.

— Яа!… Яя! („Бабо! Бабо!“)

Сред напуканите канари и руините, превърнали се в безформени купчини камък, се забелязваше полусрутена дървена барака. На прага

на потъналата в земята къщурка стоеше човешка фигура.

Старицата бе на седемдесет или повече, обаче се държеше. Лицето й напомняше сушено месо. Ставрос извика още веднъж „Я!“. Бабата обаче гледаше приближаващото по стръмния склон момче, без никакъв знак, че го посреща като добре дошло.

Небето отгоре се изпълни с ято хвръкнали гълъби.

Щом наближи, Ставрос почна да маха с ръка. Бабата не помръдна, а само го следеше с очи. Най-сетне той се изкачи и върху лицето му грейна усмивка.

— Какво търсиш тук? — запита старицата.

— Дойдох да те видя, бабо — отвърна момчето.

— Защо? Нещо не ми изглеждаш добре… Как е онзи добър грък, баща ти?… Знайш ли що лисицата обичала заека? Щот заека нямал зъби!… Та как е баща ти, викам?… Ех, такъв мъж беше дядо ти!… Очаквах да дойдеш. Той ми каза, че ще дойдеш.

— Кой?

— Дядо ти. Снощи идва да ме види. Май си е намерил нова жена в страната на мъртвите. Е, какво да прави, човекът?!… Ама все си идва и мен да види… Та какво става сега, значи?

— Нищо… Защо питаш?

— Ами щото се мъкнеш като някой крадец… Сякаш те гонят!… Какво искаш?

— Дойдох просто да те видя…

— Лъжеш!… Божичко, как се надявам да не станеш като баща си! Вече си му усвоил усмивката… Така е то! Какво да правиш! Всички мъже в нашия род вече лъжат. Турчинът им плюе в лицето, пък те викат, че вали… Е, думай! Що си дошъл?… И не лъжи втори път, че дядо ти вече ми каза какво търсиш.

— Какво ти е казал, че търся?

— Пари ще искаш! Истина ли е? Казвай!

— Истина е.

— И защо да ти дам пари?

— Че на теб за какво са ти? Толкова си стара!

Тя грабна една пръчка от земята и започна да го налага колкото я държаха силите.

— Върви си! Махай се! Махай се!

Ставрос изтръгна пръчката от ръката й и я счупи на две.

— Сега чуй какво ще ти кажа, бабо… Аз заминавам!

— Хубаво!

— Заминавам… надалеч.

— Колкото по-далеч, толкова по-хубаво!

— За Америка. Отивам в Америка.

— Ти ли бе?!

— И вече никога няма да ме видиш!

— Ей, я да си идеш вкъщи при баща си! Ти си добро момче…

— Дай ми само колкото да стигна до Константинопол. Там ще работя да изкарам останалите пари за пътя. Чуваш ли?… Ти си ми единствената надежда! Не ми обръщай гръб!

Изведнъж старицата се завъртя и хлътна в подобното си на изба жилище. Ставрос я последва.

Помещението беше малко и съдържаше всичко, което бабичката някога бе имала и бе ценяла. Когато момчето влезе вътре, тя беше коленичила пред стар сандък и ровеше из него.

— Помня те като бебе — рече баба му. — Беше топчесто и меко, сякаш беше направено от масло… Помня те в онуй малкото моряшко костюмче, дето майка ти го уши… Също като на светия ти беше бледо личицето, а очичките ти светеха с божията светлина!

Лицето на Ставрос излъчваше невинност и чистота.

Бабата извади някакъв предмет, увит в стара дреха.

— Ох, колко съм мислила!… Ох, що нямаше повече хора като него на този свят!

Тя размота дрехата и отдолу лъсна зловещо острието на извит кинжал. Гласът й този път бе много твърд:

— На̀! Беше на дядо ти.

— О, господи, не ми трябва това! — извика момчето. — Трябват ми пари!

— Това ти трябва повече. Вземи го!… Да ти напомня, че нито една овца не е отървала кожата си само с блеене.

Ставрос грабна кинжала от ръцете й.

— Добре тогаз! Ще сляза в града и ще го забия на първия турски войник, когото срещна, пък после…

— Ставрос, мен не можеш да ме уплашиш — отвърна спокойно бабата.

Изведнъж, обладано сякаш от безумие, момчето се втурна и започна трескаво да раздига дъските от пода. Разхвърля наоколо чергите и килимчетата, с които бяха покрити. Баба му го гледа известно време с насмешка.

— Ей тук са — рече тя. — Отдолу, под дрехите ми.

Пръстът й сочеше към корема — крив, грозен, предизвикателен пръст. Ставрос стоеше насреща й с кинжала в ръка и вторачен поглед. Сякаш ей сега щеше да се хвърли и да я изкорми! Тръгна бавно към нея… Но опасният момент беше отминал.

— Няма да ходиш в никаква Америка — каза старицата. — Иди си вкъщи. Ти си добър син на баща си. Върви у дома и бъди какъвто трябва!

Тя му обърна гръб и започна бавно да подрежда в сандъка нещата, които бе извадила. От гърдите на момчето се откъсна силен вик — от болка, от мъка, от гняв. Беше го яд на себе си. После си тръгна, стиснало кинжала в ръка.

* * *

Ставрос вървеше пеш по пътя към града. Слънцето се гласеше да залязва. Зад момчето се зададе и скоро го задмина младеж, мършав и сух, горе-долу на неговите години. Това бе Хохан Гардашиян. Дрехите му — окаяни дрипи с множество кръпки — бяха целите в прах. На гърба му се мяткаше завързана неголяма торба. Обаче лицето му бе озарено от прекрасна надежда. И се движеше напред с решителността на човек, когото нищо не бе в състояние да спре.

Хохан подмина безмълвно Ставрос. После, на известно разстояние напред, спря, да се пребори с пристъпа на свирепа кашлица, който завърши с обилно храчене отстрани край пътя. Щом момчето го наближи, кашлицата му изведнъж секна. Той се обърна с лъчезарна усмивка и протегна отворена длан.

— Дай нещо, дай нещичко! Каквото и да е…

На Ставрос хич не му беше до това да мисли за другите, затова поклати глава със злобно изражение и отмина.

— Чуй, чуй! — извика Хохан след него. — Ще те запомня аз… И ще се моля за теб от Америка!

Ставрос се закова на място. Обърна се и погледна назад. Хохан все още клечеше край пътя и… се усмихваше.

— Дай нещо! Нещичко… — протегна ръка отново просякът.

Момчето се върна обратно.

— Ти ли ще идеш в Америка бе? Ти ли? — запита го то.

— С божията помощ — отвърна Хохан.

— И как? Пеш ли?

— Както и да е.

— Ей така, без нищо?

— Всеки ден вървя по малко… и все по-малко ми остава.

Ставрос го загледа озадачен. И се късаше вътрешно от завист!

— Че как ще стигнеш дотам с тези…? А?

Той посочи странните, изгубили всякаква форма неща на краката на пешеходеца, без да има куража да ги нарече обуща. Хохан също погледна надолу и засрамен продължи да се усмихва.

— Я дръж! — Момчето събу своите обувки и ги хвърли в краката на просяка. После, без да каже нищо повече, се обърна и си тръгна по пътя. След няколко крачки обаче, спря отново и извърна глава през рамо.

— Откъде идваш? — запита той Хохан.

А онзи чевръсто надяваше подарените обуща, уплашен да не би Ставрос да размисли.

— Отдалеч… От много далеч, зад онези облаци, дето има планини… Планините на Армения… Никога вече не ща да ги видя!

И той скочи на крака, обнадежден от ценния подарък, след което започна да разтъпква обущата.

— Благодаря ти! Ще те запомня!

Обърна се на запад и тръгна право срещу залязващото слънце.

* * *

Родът Топузоглу вечеряше у дома си. Направо на пода, около ниска кръгла маса, бяха насядали четиримата братя и трите сестри на Ставрос — всичките по-малки от него — две лели, още моми, и един стар чичо. Не обръщаха внимание на нищо друго, освен на храната. Васо приготвяше чинията на Исак, който обаче не си бе на мястото при

масата. Щом я напълни, тя влезе с нея в спалнята им. Останалите чуха гласа й, докато ядяха:

— Исак, донесох ти малко да хапнеш.

Всички спряха за момент да ядат и се заслушаха. Обаче не чуха Исак да отговаря. Поклатиха глави и поцъкаха с езици. После продължиха да ядат.

— Исак! Искам да ядеш нещо — рече пак Васо.

— И преди го е правил — обади се старият чичо. — Веднъж стоя вътре девет дена.

Отново всички спряха да ядат, обмисляйки сериозността на положението. Пак зацъкаха. И продължиха да ядат.

В един от тъмните ъгли на родителската си спалня, с гръб към вратата, седеше бащата на Ставрос. Жена му направи последен опит:

— Исак!…

— Ти май забравяш коя си и кой съм аз, Васо! — рече накрая той с много сериозен тон. — Ако искам да ям, ще те извикам! — Сетне добави троснато, но вече по-меко: — Не ми трябваш сега. Искам да видя сина си!

Васо излезе, без да каже нищо повече.

Върна се при масата и остави чинията с храна. Момчетата тутакси я разделиха помежду си.

— Нещо му е влязло в главата — сподели майката. — И този път май е…

Отвори се външната врата. Всички извиха глави.

— Аха! Най-сетне! — рече Васо.

От спалнята, Исак също бе чул, че вратата се отваря.

— Ставрос!!! — извика той. И зачака.

След малко при него влезе момчето, следвано от разярената си майка.

— Теб чаках — каза баща му.

— И къде са ти обущата? Какво си направил с обущата си? — запита майка му.

— Васо!!! — сопна й се Исак.

— Казвай бе! Отговаряй! Къде са? — продължи тя.

— Васо!!! Веднага излез!

— Добре, Исак — рече майката. После се обърна към Ставрос, вече поукротена: — И помни! Говориш с баща си!

Тя излезе, а бащата и сина останаха насаме.

— Ела, момчето ми. Седни тук сега, близо до мен… Само един ден да не те видя и вече изглеждаш променен. Искаш ли кафе?

— Не, тате. Благодаря.

Отново влезе Васо с чифт домашни чехли в ръка. Коленичи пред Ставрос и му ги обу на краката.

— Сега ще пиеш кафе с мен — рече Исак.

— Тсъ, тсъ, тсъ! — обади се майката.

— Направи две кафета, Васо. Веднага!

— Веднага — повтори тя. Изправи се и излезе.

Тонът на Исак стана приятелски:

— Вече съм решил.

— Какво, тате?

— Ще те изпратим в Константинопол.

— Какво рече, тате?

— Родът ни ще се махне оттук. А ти тръгваш първи.

Ставрос стана и бавно приближи към баща си.

— Ще вземеш със себе и всичко, което притежаваме — продължи Исак.

Момчето коленичи, хвана ръката му, сякаш държеше свещен предмет, наведе се над нея и я целуна.

— Ще вземеш със себе си… — опита се да продължи Исак, но не успя. Толкова бе развълнуван от внезапно изразената към него синовна обич. — Ще вземеш… както казах… всичко ценно, което притежава родът.

* * *

Васо и най-голямата й дъщеря, шестнайсетгодишната Атина, седяха в една от спалните на горния етаж. Момичето дълго бе работило — когато му оставаше време извън домакинските задължения — за да приготви сандъчето си с дарове за своя бъдещ съпруг. Повечето от скромната зестра чеиз се състоеше от дребни ръкоделия. В един от ъглите на момичешката стая имаше малък стан. Атина коленичи и свали от него одеяло. То бе твърде неумело изтъкано, но за момичето представляваше ценност. Изправи се и отиде

при майка си да й го занесе. После донесе още две, грижливо скатани под стана на купчинка.

— Зимата ще идвам при теб вечер и двете заедно ще си тъчем — успокояваше майката момичето. — До деня на сватбата ти ще имаш колкото одеяла ти трябват.

В съседната стая седеше пред огледалото и сваляше обеците си най-малкото момиче, тринайсетгодишната Фофо. Очите й бяха пълни със сълзи. Не беше сваляла тези обеци от деня, в който й пробиха ушите. Влезе майка й, отиде до нея и зачака. Фофо й предаде обеците. Майката я целуна и излезе.

В отдалечения ъгъл на избата бяха коленичили Исак и Ставрос. Бащата държеше газена лампа в ръка, а синът копаеше с малка кирка.

— От време на време ми се налага да върша неща, които… — говореше бащата. — Е, нали знаеш, че живеем, благодарение на милостта на турците. Обаче, Ставрос, винаги съм пазил достойнството си вътре в мен. Ей тук, вътре, за по-сигурно! И, както виждаш, още сме живи. Като мине време, човек вече не го е срам.

В една от задните стаи двете лели предаваха личното си богатство.

— За какво са ти, миличка? — говореше утешително Васо. — По-красива ли ще станеш? Късно е, Ана, твърде късно.

Тя взе дантелените якички, а лелята избухна в плач.

Ставрос все още копаеше в ъгъла на избата. Исак извади писмо от джоба си.

— Тази вечер получих отговор от моя братовчед в Константинопол. — Той започна да чете: — „Обични ми Исак, за мен ще бъде чест! Нека Ставрос донесе пари, да ги вложи в моето предприятие, а аз ще го направя съдружник.“ Нали знаеш, момчето ми, той има там солидна фирма. Ще видиш колко заможен…

— Ама, тате… по-добре ли ще ни бъде в Константинопол? — запита момчето.

— Да, ще ни бъде!… Пък и къде другаде да идем? Това е последната ни надежда.

Но за Ставрос това не бе *неговата* последна надежда. Той продължи да копае.

Отстрани на къщата имаше малка пристройка, в която опушваха месо. Васо и две от малките момчета захванаха да увиват парчета

пастърма в кърпи.

— А какво ще ядем ний тая зима? — запита едното от братчетата.

— Че кога си останал гладен бе, шишко? — сопна се майка му.

— Китайците ядат и кучешко — обади се другото братче.

В ъгъла на избата Ставрос още копаеше.

— Ще вземеш със себе си и всичкото пушено месо — рече Исак. — Ще вземеш двата килима от горния етаж… Значи, всичко, което ще можеш да продадеш… И магарето ще вземеш, нашия Гуджук, та и него ще продадеш, като стигнеш в Константинопол… Ще вземеш и бижутата от това сандъче.

В този момент кирката удари о капака на заритото сандъче. Ставрос и баща му го изровиха.

— Тези ги донесе Васо, когато я взех за жена — обясни Исак.

* * *

Родът се беше събрал на горния етаж около сандъчето. Исак го отвори. Най-отгоре се показа…

— Ооо!… О-хооо! — възкликнаха всички.

Васо извади златна верижка, на която бе окачен медальон с капаче.

— Това беше на майка ми — рече тя. — Ей там е с него. Вижте! — посочи една стара снимка, окачена на стената. На нея се виждаше жена, облечена според модата от началото на XIX век. Майката на Васо изглеждаше волева натура и беше с леко монголоидни черти. Верижката с медальона висеше на врата й.

— Щях да ти го дам, когато се ожениш — обърна се тя към Ставрос.

— А пък може така да е по-добре, мамо — рече Атина.

* * *

В навечерието на заминаването на Ставрос, родът се бе събрал с особена тържественост. Исак започна историческа реч:

— След време ще отведеш и трите си сестри в Константинопол. Като най-голям, на теб се пада отговорността да се омъжат удачно.

Ставрос изгледа важно сестрите си. Видяха му се доста невзрачнички. Той се усмихна неуверено.

— После, щом работата ти потръгне, ще вземеш и четиримата си братя при тебе. Твоя грижа ще бъде, като най-голям. Да ги уредиш на работа.

Ставрос изгледа важно и братчетата си.

— Сетне иде ред на майка ти. От теб се иска последните й дни да бъдат честити.

— Исак, нека не искаме толкоз много от него! — обади се Васо.

— Всичко ще стане както си трябва — рече бащата.

— Да, Исак — отвърна майката.

И двамата погледнаха към най-големия си син. Цял куп отговорности се бяха стоварили на гърба на момчето.

По-късно целия род седна с наведени глави пред иконите и запалените свещи за молитва. Само Васо седеше отделно и шиеше с настървение нещо по палтото на момчето.

Исак започна:

— Боже мой, велики Исусе, праведни господи Христосе, ти, който възкръсна от мъртвите, за да се погрижиш за живите човеци, предаваме в твоите ръце нашия най-голям син. Грижи се за него. Той ни е надеждата!

Васо се премести по-близо до Ставрос.

— Чу ли? — запита го тя шепнешком.

— Да — отвърна момчето.

— Той ти поверява всичко, което притежава родът. Ясно ли ти е това?

— Васо!!! — скастри я остро бащата.

— Прощавай, Исак — рече смирено тя. И продължи да шие мълчешком.

— Пресвети сине божи — продължи бащата, — научи го, че смирените люде ще наследят земята.

— Само не и в тази страна! — допълни шепнешком старият чичо, който се бе прокраднал отстрани до момчето.

Макар да долови думите му, Исак не намери сили да сгълчи стареца. Просто изчака. След малко продължи:

— Научи го, че всички хора са братя!

— Ама все пак, на никой вяра да няма! — обади се чичото.

— Че благата дума и християнската усмивка надвиват гнева!

Васо отиде при момчето с палтото в ръка.

— Зашила към парите под хастара. Ей тука, пипни!… А в малката кесийка са скъпоценностите. Ще стоиш през цялото време с палтото… Слушаш ли? Даже и като спиш!

— Ама ще спиш с едното око отворено — обади се пак старецът. И затваряйки едното си око, завърти другото насам-натам, като сочеше с пръст ту на едната, ту на другата страна.

Този път Исак извиси глас по-настойчиво:

— Васо!!! Че млъкни най-сетне!

Майката увеси глава. После изведнъж я отметна настрана, сякаш да отпъди завладялото я чувство.

— Какво има, Васо?… Какво? — запита я Исак кротко.

— Ох, божичко! Че то до фурната за хляб да го пратиш, не е сигурно дали ще се върне, пък сега — в Константинопол!… Я го виж! Погледни го само!

И тя захлипа горчиво. Никой от рода не я беше виждал да плаче. Децата седяха слисани.

Исак изчака да й попремине плачът. Сетне заговори, без да я утешава, казвайки истината, както я виждаше:

— Васо, ако ти и аз сме отгледали сина си такъв, че да се провали в толкоз важен момент, значи заслужаваме да ни опропасти.

Всички погледнаха Ставрос. А той бе седнал сред тях, с всичкото бреме от отговорности на гърба си. По едно време момчето стана, отиде при майка си и се изпъчи гордо пред нея. В думите му бяха събрани всички чувства, които идеха от сърцето:

— Няма да се проваля! Няма да ви опропастя!

Изведнъж майката и сина се прегърнаха и сякаш тя вече го би приела в новото му положение на глава на семейството.

* * *

Групичка хора — родът Топузоглу — стоеше на малката могилка и гледаше към ширналата се анадолска равнина. Далеч, далеч напред,

тъкмо на склона на първата планинска гънка, се виждаха две малки фигурки. Това бяха момчето Ставрос и тежко натовареното му магаренце. Щом изкачиха полегатото било, той спря и се обърна. Облечен бе в палтото, което майка му му беше приготвила за път. Под него носеше якичка и вратовръзка. На главата си бе сложил Вартановия фес.

Отдалече Ставрос вдигна ръка и помаха за сбогом. После обърна гръб на изпращачите си и смъмри остро Гуджук:

— Хайде бе! Да вървим!

Ставрос и магарето превалиха билото и вече почти се бяха изгубили от погледа.

Родът му го виждаше може би за последен път. Те се обърнаха и бавно тръгнаха обратно към града.

Дребните фигурки на момчето и неговото магаре постепенно намаляха и се превърнаха в точици върху ширналото се необятно плато. Зад тях слънцето вече залязваше.

II. НАДЕЖДАТА

Сравнена с други реки, Кръзъл не минава за голяма, обаче е най-голямата в тази част на света. Ставрос и Гуджук трябваше да я преминат върху плоскодънна ладия. Лодкарят работеше мъжката отзад с единственото си гребло.

Когато стигнаха средата, човекът пусна греблото и ладията се понесе по течението. Ставрос погледна през рамо с тревога. Същото направи и Гуджук. Лодкарят започна отново да гребе, но този път простото му плавателно средство здравата се разлюля. Момчето нададе вик от уплаха. Връстниците му от вътрешността на страната обикновено не умееха да плуват. Пък и магарето, с този тежък товар, едва ли би имало някакъв шанс, ако… Ето защо почна да реве!

— Какво правиш бе?! — извика Ставрос. — Ей, аз не мога да плувам!… Ей, човече, какво правиш! Аллах!!!

Сякаш нарочно, лодкарят отново разлюля ладията. Магарето вече се бе пищисало от страх.

— Внимавай бе! Магарето ми!… Какво искаш? Казвай! Всичко ще ти дам!… Ще ти дам още пари!

Чувайки това, лодкарят приближи момчето с протегната отворена длан. То се поколеба. Погледна останалия далеч назад бряг, после също толкова отдалеченият напред и накрая претовареното си магаре. Няколко мига преценяваше. Сетне се бръкна и извади кесийка, в която държеше дребните пари. Щом видя кесийката, лодкарят я грабна от ръцете му и прибра цялото й съдържание.

— Господ ще те накаже! — заключи Ставрос.

— Той, господ, си ми знае грижите — рече човекът и му върна празната кесийка. — Пък ти бъди благодарен, че още не съм претършувал онова, дето е на гърба на магарето, да видя какво има вътре.

Доста преди ладията да бе достигнала брега, лодкарят скочи във водата и побягна към сушата. Ставрос тутакси се спусна подире му. Обаче лодката отзад започна да се отделя от брега и магарето отново

зарева. На момчето му се наложи да се върне. От безсилие то извика, обръщайки се към целия несправедлив свят:

— Крадец! Крадец!

И сякаш в отклик на нуждата му, иззад няколкото скали се появи едър, смугъл турчин. Държейки лодката, Ставрос му извика:

— Хвани го! Хвани го!

Пътят на бягащия лодкар минаваше покрай турчина и той без усилие го хвана.

Абдул бе здравеняк, а крадецът дребен. Турчинът го стисна за яката и го раздруса яко, докато го влачеше към Ставрос.

— Ах, нещастнико! Ах, ти, мизернико! — редеше Абдул. — Ето го бе! Хванах го! — извика той на момчето. — Не бери грижа, държа го!

* * *

По-късно същия ден, Абдул и Ставрос се движеха по пътя за Анкара. Момчето вървеше пеш след Гуджук. Понеже нямаше никакъв багаж, турчинът яздеше своето магаре. Нозете му бяха дълги и влачейки се по земята, вдигаха прах. Той носеше и бастун. На вид изглеждаше трийсет и няколко годишен, тежеше около деветдесет килограма и представляваше същинска психологическа загадка.

— Как ли бих могъл да ти се отплатя! — рече момчето.

— Че то аз съм късметлията — отвърна Абдул. — Щото по този път към Анкара се срещат от най-лошите разбойници в цяла Турция. Пък аз извадих късмет, че срещнах брат. Брат!

И той потърка двата си показалеца един о друг — жест, който щеше да повтори много пъти по-късно.

— Ама моля те, късметът е повече мой — настоя момчето.

— Имаш толкоз блага усмивка! — продължи въодушевено турчинът. — Ти и аз ставаме братя! Братя! — И пак потърка показалци. — Всичко, което имам става твое, щом знам, че всичко каквото ти имаш, ще е мое!

Ставрос го погледна озадачено. Обаче Абдул бе толкова открит и сърдечен, че всичките подозрения на момчето бързо се изпариха.

Мина време. Дойде обяд. Стана и много горещо. Всички бяха вече уморени. Гуджук дори се препъваше и залиташе по малко. Абдул спря.

— Братко, сърцето ми се къса като гледам как твойто животинче се мъчи, клетото, под товара, дето си сложил на гърба му. Сигурен съм, че точно в този момент Аллах, който вижда всичко, си казва: „Кога ли този добър младеж, дето все се усмихва…“. — Тук усмивката на Ставрос изчезна. — „… най-сетне ще осъзнае каква болка причинява на горкото малко добиче?“ Смяташ ли, че това е възможно? А, братко?

— Не… Искам да кажа — да, да… Предполагам…

— Ами тогаз, макар че едва ли ще се зарадва, нека моето магаре сподели част от това непосилно бреме.

— О, не!

— Настоявам. Пушеното месо доста тежи.

— Ама тогава ти също трябва да вървиш пеш…

— Че какво пък? — Турчинът скочи на земята. — Хайде! Щом ще бъдем братя за из пътя ние, човеците, нека и животните ни се побратимят. Ела и помагай!

Абдул почна да развързва въжетата, които крепяха товара върху гърба на Гуджук.

Скоро двете магарета бяха натоварени поравно. Тръгнаха отново на път.

По-късно, когато слънцето клонеше към залез, спряха на един хълм, от който долу, в ниското, се виждаше град Мукур.

— Братко мой, познавам добре това място — рече Абдул. — Бил съм безпомощна жертва на много разбойници в Мукур. Затуй ще нощуваме тук, на този хълм.

— Щом казваш… Обаче какво ще ядем? — запита момчето.

Абдул едва се удържаше да не гледа пушеното месо. Ставрос забеляза това.

— Знам какво си мислиш — започна турчинът, — ала аз няма да ти позволя да го сториш. По-скоро ще стоя гладен. Честна дума!

Двамата се настаниха в страни от пътя и накладоха огън. Абдул все пак прие с охота да яде от пушеното месо и се наслаждаваше от сърце на вкуса му. Ставрос само го наблюдаваше.

— Яж и ти, братко! Яж! — рече турчинът. — Яденето е сила. Чакат ни девет-десет дни път до Анкара. А после… Ти продължаваш

ли нанякъде?

— Към Константинопол. Един мой чичо има там фабрика за килими…

Любопитството на Абдул обаче, вече се насочи в друга посока:

— Забелязах, братко, че цял ден не си събличал палтото си. Не ти ли е горещо?

— Ами, не… Малко… — Ставрос понечи да съблече дрехата си, но спря.

Абдул се ухили, потърка показалци и му намигна.

* * *

Обедното слънце печеше здравата над пътя за Анкара. Двамата пътници вече бяха капнали от умора и покрити целите с прах, докато кретаха нагоре по един скалист хълм. По едно време Абдул спря.

— Не мога повече!

Седна на земята и с болезнено изражение събу лявата си обувка.

— Разправят, че Пророкът ходел бос. Ама сигурно не е било по пътища като този. Гледай!

Той прокара пръст през дупката в подметката си.

— Мислех, че тез проклети обуща ще ме изкарат през целия път. Обаче си правех сметката да яздя. Не се бях приготвил за толкоз ходене пеш. Ти как мислиш?

— Ами, аз…

— О, не! О, не, господи! Само не ме гледай така, щото очите ти сякаш казват: „Този Абдул, син на Абдул, май ще се превърне в бреме за мен!“. Да не мръдна от мястото си, ако стане така! Честна дума!

* * *

В следващия град, Курсехир, отидоха на пазара при един обущар. Там Абдул захвана да пробва чифт нови обуща. Те бяха твърде шик, не като за дълго ходене по труден терен. Турчинът гълчеше търговеца, докато Ставрос стоеше отстрани безпомощен.

— Не те ли е срам! Та ти и майка си би обрал! Я помисли само, моля ти се, за брат ми, който продаде цяла пушена рибица. Едно от тези вкусни парчета, дето семейството му е поверило да…

— Това е цената! — отсече обущарят.

Абдул се обърна към момчето:

— Опитах всичко!

Ставрос не отговори. Вече му се щеше да не се бе сближавал с този човек. След малко обаче, все пак си бръкна в джоба.

* * *

Отново се намираха по пътя за Анкара. Денят пак бе горещ. Абдул леко накуцваше. Ставрос отчаяно търсеше начин да се отърве от него.

— Как са новите обуща? — запита той турчина.

— Стискат бе! Краката ми са целите в пришки и мехури!

— Май ще е по-добре да останеш за няколко дни в следващия град, да си починеш…

— Ха сега! Ами ти?

— Аз ще продължа сам…

— А-а, не! Не бих оставил аз брат си. Не бой се — няма никога да те изоставя! Обаче, братко, трябва да пийна нещо. Душата ми изсъхна! Сърцето ми се пресуши!… Само една ракийка! Нали няма да ми откажеш?

* * *

Ставрос и Абдул седяха в открито кафене в град Зордаг — възлово място за трафика на камили и мулета. Тук изобилстваше с всичко, което някой камилар или мулетар би пожелал, след едноседмично пътуване по най-нажеженото плато. Един истински див град!

Турчинът вече беше пиян. Жертвата му, Ставрос, го следеше с очи, все още търсейки начин да се отскубне. Задаваше се гръмотевична буря. Келнерът донесе на Абдул друга чаша с ракия.

— Братко мой, признавам си, че тая вече не мога да я платя — рече турчинът.

— Ами че ти и другите не си ги платил! — възкликна момчето.

— Ох, братко! Няма нужда да ми напомняш, че този път аз съм по-малко късметлия от теб. Все пак приятелството си има едно правило: което е мое, е и твое, а твоето е…

— Ама ти нямаш нищо — избухна Ставрос.

Абдул прояви търпение:

— Както е рекъл Пророкът, „кой ли може да даде цена на мъдростта?“.

— Въпреки казаното от пророка, това е последната ракия, за която плащам аз!

Ставрос млъкна и остана да седи напрегнат. Абдул се опита да му привлече вниманието. Пак потърка показалци съзаклятнически. Обаче не намери отклик. Тогава турчинът избухна в плач.

— Сега пък какво? — запита момчето.

— Ще ти се да не ме беше срещал, нали? Признай! Признай го! — Ставрос не отвърна. — Не зная защо не смееш да изречеш очевидното. Пък аз се надявах да имам брат за през целия път. Ей на, миналата седмица пак убили човек по пътя за Анкара… Даже не било много далеч оттук…

Той отпи. В това време изведнъж се изсипа силен дъжд.

— Ето! И Аллах плаче за мен! — възкликна турчинът.

* * *

Валеше силно, на облак. Двамата тръгнаха да търсят подслон за магаретата.

Намериха един хан и завързаха добичетата в ниския яхър. Дъждът продължаваше да плющи здравата. Ставрос изтича към сградата. Отначало Абдул сякаш се накани да го последва, но в последния момент кривна, за да се върне при магаретата. После чевръсто освободи Гуджук от товара му и се отправи в обратна на момчето посока.

* * *

Малко по-късно Ставрос седеше вътре в хана до прозореца и наблюдаваше дъжда сам. Чакаше Абдул.

Турчинът се появи с две жени. Държеше шише. Женските бяха закръглени и порядъчно космати. Водеха със себе си и малка мечка на синджир. Ясно се виждаше, че всички — включително и мечката — здравата са подпийнали.

— Братко мой, реших да не те напущам — заяви турчинът.

Ставрос го изгледа озадачен.

— Май не се радваш колкото мен, а? Къде ти е усмивката? — Момчето продължи да мълчи. — Продадох и останалото месо, признавам си!

— Продал си…?!

— Заради теб го направих! Кълна се! — извика турчинът. После се обърна към едната от жените: — Както са казали хората, „опънеш ли много въжето, къса се!“, затуй кротувай сега, Чингана! — И се ухили мазно: — Чингана е за теб, братко. Твоя е!… Не знам името на тоя, другия женски звяр, ама скоро ще разберем всичко за него… Пък мечката, като гледам, май и тя е женска!

Абдул зарева някаква песен. Впусна се в танц. Виждайки това, мечката също почна да танцува.

Ох, горко му на мъжа без жена,
Аман!
Горко на човека без другар,
Аман, аман!
Градина без вода,
Ядене без вино,
Небе без луна,
Лице без очи.
Аман!

Нещо у момчето се пречупи. То скочи и се хвърли върху Абдул. Последва бърза и решителна развръзка. Турчинът тръшна Ставрос в

безсъзнание, като го удари с облегалката на един стол. Сетне великодушно съзерцаваше жертвата си и с тъжно изражение започна да реди:

— Бедното момче! Бедното момче!… Хайде, Чингана, хващай го за краката!… Добра душа е той! Добро момче!… Хайде!

Тримата отнесоха Ставрос по стъпалата към горния етаж.

* * *

По-късно, в една от стаите на горния етаж на хана, пияните Абдул и Чингана разтърсваха Ставрос, за да го свестят.

— Братко, братко! Не се тревожи! Ти си спиш, ама аз съм буден. Ще се погрижа аз за твойто безценно имане. Ето, донесъл съм всичко тук, горе, да не го намокри дъждът.

Момчето дойде на себе си. Скочи и се огледа.

— Аллах!

— Тука са, всичките ти неща са тука — продължи Абдул. — Всичките ти красиви нещица!

— Къде са одеялата на сестра ми?

В този момент жената, която турчинът наричаше „Звяра“, влезе при тях от съседната стая, наметната на голо с едно от одеялата на Атина и започна да играе кючек.

— Какво сте направили? — Ставрос беше ужасен.

Абдул хвана „Звяра“, придърпа я нежно към себе си и започна да я опипва по меките части.

— Докато ти спеше, братко, тази женска ме дари с неописуемо удоволствие. Ах, ах! Аман!

Жената беше кьоркютук пияна. Косата й бе разчорлена, очите — кървясали и изхвръкнали, а пожълтелите й зъби лъщяха. Тя се олюляваше изкусително, повдигайки одеялото ту от едната страна, ту от другата, като се опитваше да съблазни момчето.

Ставрос обаче беше бесен и вече едва се сдържаше.

— Къде ми е палтото?

Всички избухнаха в смях.

— На гърба ти е, братко мой — рече турчинът.

Момчето набързо опипа хастара отвътре.

Абдул си придаде огорчен вид:

— Обиждаш моя баща, като правиш това, братко. Обиждаш баща ми, който ме е учил кое е добро и кое не. Аз съм търпелив човек, обаче ти, братко, обиждаш и майка ми, която отдавна не е между живите, горката!

Лицето на турчина се разкриви, сякаш се канеше да ревне. А Ставрос започна да си прибира нещата.

— Обаче аз ти прощавам! — продължи Абдул. — Чуй сега! Разбирам, че тази тук женска може да ти прилича на някой звяр, обаче недей да се подвеждаш по външния й вид. Проникни в душата й!… Хайде, заведи я в другата стая.

Изведнъж той скочи и хвана момчето в мечешка прегръдка.

— Никога не съм срещал човек, по-щедър и по-братски разположен от теб! Това пътуване ще остане завинаги в спомените ми!

Абдул почна да целува настървено момчето, а то се бранеше и се опитваше да отблъсне пияния турчин.

— Къде ми е другия килим, по-малкия? — запита Ставрос.

— Братко мой — започна Абдул, придавайки си засегнат вид, — умолявам те, не ми говори с такъв тон!

— Я остави тона ми! Къде е малкия килим на майка ми?

Момчето се хвърли върху турчина и го хвана за врата. Този път, омаломощен от пиенето и любенето, той не успя да се защити. Жените започнаха да крещят.

— Животно такова! — извика Ставрос. — Къде е малкия килим на майка ми?

Точно тогава в стаята нахълта съдържателят на мизерния хан, следван по петите от един хамал и двама камилари, които се бяха настанили в съседство. Мъжете откъснаха момчето от Абдул, но то продължаваше да вика:

— Къде е? Къде е малкия килим на майка ми?…

— На него го дадох — посочи Абдул съдържателя.

— На него ли? Дал си моя килим на този човек?… Защо го даде? Защо?

Момчето се обърна към ханджията. Той изглеждаше суров мъжага — иначе как би се оправял с такава работа!

— Защо ли? — викна на свой ред ханджията. — Ето защо бе!

Този път се наложи Абдул да удържи гневния мъжага, като междувременно увещаваше Ставрос:

— Кротко, братко… Шшш, кротко!… Бъди разумен!… Кротко!

— Как защо бе! — продължи ханджията. — За да ти плати нощувката, ето защо!

— Спокойно! Тук всички сме добри хора, господине — рече Абдул. Сетне пак се обърна към момчето: — Аз съм виновен за това, братко мой!

— Дайте си ми килима! — настоя Ставрос.

— Плати ми тогаз за стаята суха пара! — отвърна ханджията. После наклони глава предизвикателно: — Ти това чердже, дето му викаш килим, за какво го имаш бе?… За цял топ коприна ли?… Че мен ме беше срам да не го видят приятели, затуй го турих в нужника, та да попива капките!

Докато слушаше това, Ставрос почна трескаво да събира вещите си. Абдул падна на колене пред него:

— Братко! Само моя е вината! Моля те за прошка, братко! Не бих могъл да живея без твойта прошка!

Опита се да прегърне момчето през коленете, обаче то се отскубна и продължи да си събира нещата.

— Братко! Пред всичките тези хора те моля за прошка. Не ме оставяй да седя на колене! Не ме унижавай! — После в гласа на Абдул изведнъж се прокрадна нова нотка: — Братко, никога през живота си не съм седял на колене пред грък!

Без да му обръща внимание, Ставрос си взе багажа и излезе.

Все още на колене, турчинът извика след него:

— Братко мой, предупреждавам те! С един турчин или ще бъдеш брат, или… Предупреждавам те!

Но Ставрос си беше отишъл. Абдул се изправи бавно и отупа прахта от крачолите си. Изведнъж сякаш бе изтрезнял напълно.

— Лошооо, много лошо! — рече турчинът. — Ахаах, ах! Много лошо!… Тъй значи! Да видим сега!

Лицето му доби демонично изражение. Беше казал истината: харесваше това момче, а то го бе засегнало смъртно. И турчинът потърка събраните си един до друг показалци, след което, святкайки злобно с очи, прекара палец под брадата си от ухо до ухо.

* * *

Ни другия ден пак печеше слънце. Ставрос и Гуджук бяха вървели през цялата нощ по пътя за Анкара и вече бяха капнали от умора. Отстрани край пътя минаваше железопътна линия. Скоро ги застигна и отмина неголяма композиция. Момчето дори не извърна глава да погледне влака.

От прозореца на един от вагоните обаче, Абдул проследи с очи своята жертва.

* * *

Късно следобед Ставрос и Гуджук влязоха в покрайнините на град Сусеир.

Както вървеше, вече полузаспало, момчето забеляза двама мъже в униформа, местни полицаи, които го наблюдаваха. Карайки магарето пред себе си, то ги подмина. Изведнъж двамата се спуснаха към него и го хванаха. Отначало Ставрос се опита да окаже съпротива, но напразно. Полицаите го поведоха нанякъде. Със сетни сили той запита:

— Защо? Какво съм направил?

* * *

Съдебните процеси в този град се провеждаха сред неугледната обстановка, която предлагаше една малка прашна стая от къщата на съдията. Самият стопанин седеше по турски на земята пред ниска масичка.

— Направил съм пълен списък на нещата, Ваша Чест — разнесе се познат на момчето глас. Абдул! Ето го — надянал маската на търсещата възмездие нарушена законност.

— Лъже! Лъже! Лъже! — закрещя Ставрос, когото двамата стражари току-що бяха въвели. Единият от тях го зашлеви през устата с опакото на ръката си.

— Шшшшт! Млък, крадецо!

Съдията удостои случката само с един незаинтересован поглед. После се обърна към гърчавия чиновник, който държеше в ръка списъка на Абдул:

— Чети!

Чиновникът почна да чете. При споменаване на всяко от нещата, стар полицай го проверяваше.

— Хамадански килим, тъмносин — като нощта, целия на рози… В едното кьоше позахабен…

— Ха тъй! — обади се Абдул.

— Точно както е описан — рече полицаят.

— Красив килим! — възкликна съдията, говорейки повече на себе си.

— Одеяло… на цвят като праскова, изтъкано у дома от любимите ми сестри… — продължи чиновникът.

Абдул погледна към Ставрос с негодувание. Момчето стоеше с наведена глава, полуизвърнато настрана. Никой не бе видял, че беше отпрало хастара на палтото си и гълташе монета след монета.

— … После, вътре, в хастара на палтото… — четеше чиновникът.

Ставрос спря да гълта.

— Накарайте го да съблече палтото ми, Ваша Чест! — рече Абдул.

— Съблечи палтото! — нареди съдията.

* * *

Деня беше ветровит. Без магарето, без палтото си, без нищо друго от багажа, Ставрос крачеше срещу ниско спусналото се слънце по пътя за Анкара. По едно време дочу нещо, обърна се назад и видя Абдул, който яздеше Гуджук в тръс. Ръката на момчето се плъзна към кинжала и остана на дръжката му.

Настигайки жертвата си, турчинът подкара магарето успоредно на Ставрос и се обърна към него с любезен, приятелски тон:

— След като си тръгна, имах неприятности… Онези полицаи не бяха честни хора. Пък и съдията… Аман! Аман!… Предложи ми да си разделим придобитото от мен. Аз отказах, обаче те хич не ме и питаха

втори път. Той, съдията, искаше килима… Някои закони в тая страна просто плачат за промяна! — Ставрос не бе каза нищо. — Гледай, ще ти покажа какво ми остана.

Турчинът разтвори длан, в която държеше обеците на сестра му, медальона със златната верижка и една-единствена монета. Държейки все още кинжала, Ставрос дори не го погледна.

— Нищо! Нали сам виждаш, нищо! — Пак не последва отговор. — Обаче, братко… няколко монети липсват! Около шест, ако правилно съм ги сметнал. И аз стигнах, значи, до заключението, че ти си ги глътнал… Не си ли?… Ха! Ама аз те видях!… Та тогава си рекох, нека му остане нещичко на бедното момче! Сега обаче, положението се променя. — Той отново разтвори длан: — Ето, нали виждаш и сам — не мога да бъда щедър! — Не получи отговор. — Е, признавам, беше търпелив с мене. Аз на твое място отдавна да съм извадил онуй ножче, дето го стискаш там, отдолу, и да съм го използвал по предназначението… Само че ние, турците, сме прости хора, докато вие, гърците, сте цивилизовани… Завиждам ви! Научили сте се как да понасяте несгоди, как да преглъщате обиди и безчестие и въпреки това, да се усмихвате. Наистина ви завиждам! — Турчинът пак загледа Ставрос в очакване: — Та сега — за монетите… Стана ли нещо?… Още не, а?… И колко, мислиш, ще отнеме?… Или, викаш, не се знае, а?… Хубаво, тогаз… Ще пийнеш ли малко?

Ставрос с нищо не показваше, че го слуша. Абдул надигна шишето и отпи дълга, дълга глътка.

* * *

Слънцето залязваше. Момчето бе седнало, опряло гръб на скалата. Турчинът седеше наблизо. Вече беше доста пиян и съвсем бе свалил маската.

— Такъв страхливец си ти! — рече Абдул. — Представяш ли си аз на твое място какво бих сторил?

Лицето на Ставрос пламна от срам.

— Само ми се хилиш и преглъщаш. Торба с лайна, това си ти! Убивал съм такива като теб и, да ти кажа, същото е, като да заколиш овца. Едно клъцване тук или там и животът изтича навън…

Потръпване, подритване и — край!… Я пийни!… Не? Ти не пиеш, разбира се. И не се биеш. И към женските нямаш влечение… Че що за човек си тогаз? — Той се прозина и се протегна: — Е, няма да си губя повече времето с теб… Но за беля, нямам оръжие… Та ще трябва да ми дадеш твойто ножче назаем… Става ли, а?… Да или не?… Какво казваш?… Що не кажеш нещо бе! Страх те е да приказваш май… Мил ти е животът, а?… Не, не мога да разбера такива като теб. Че какво ви е различното от овцете? И те не се борят за своя живот… Ох, взе да мръква. Почти е време за нашата игричка… Ще ти дам още няколко минутки, докато си направя вечерната молитва, че после!

Абдул се изправи, разстла молитвеното си килимче и започна своя ритуал. Ставрос бе наясно — сега или никога! Ръката му стисна дръжката на кинжала.

Докато турчинът бе коленичил да се моли, с бързината на младото си тяло, момчето се хвърли върху него изотзад и заби кинжала няколко пъти. Абдул нададе страшен вик. Стреснато, магарето побягна.

Ставрос се изправи, целият разтреперан. Огледа се трескаво, да разбере дали някой не бе видял.

В това време Гуджук се отдалечаваше в галоп, спасявайки се, сякаш и неговият живот бе в опасност. Момчето извика след него няколко пъти:

— Гуджук! Гуджук!!!

Обаче магарето се изгуби от погледа му зад едно възвишение.

Уплахата на животното се предаде и върху Ставрос. Той хукна да бяга, но след няколко крачки се спря. Обърна се и тръгна обратно към трупа на човека, когото току-що беше убил.

Нещо вътре в момчето се бе преобърнало. То се наведе и прерови джобовете на мъртвия турчин. Взе си бижутата. Измъкна и всичките пари, които успя да открие, след което ги преброи. После нададе глухо ръмжене — смесица от болка и гняв. И отвращение от самия себе си. Обаче накрая пусна парите в джоба си и отново тръгна по пътя.

Без да съзнава, Ставрос бе решил, че това повече никога няма да му се случи.

* * *

Капнал от умора, Ставрос най-сетне се довлече до древната, висока, но порутена от времето крепостна стена, ограждаща Анкара.

Вътре, отвъд каменния свод, имаше поилки за магарета и камили. Също и пазар с обичайните сергии на дребни търговци, отрупани с какво ли не. Сред сергиите бродеше легион от просяци, натрапващи всекиму драматичните си болежки. През свода проникваше залязващото слънце.

Целият покрит с прах, Ставрос изглеждаше по-възрастен и по-суров.

Той стигна до железопътната гара. На табелката се четеше: *АНКАРА*. Момчето извади останалите си пари — шепа дребни монети. После решително тръгна към гишето. Отстрани беше залепен афиш, рекламиращ пътуване до Америка със Северногерманската линия на „Лойд“. На рисунката беше изобразен параход, плаващ в подножието на Статуята на свободата.

Ставрос погледа известно време афиша, след което постави всичкото си богатство пред продавача на билети и рече:

— До Константинопол.

* * *

Пристигайки в столицата, момчето тръгна да се разхожда. С удивление се спря на огледа шестте минарета на „Света София“. Малко по-късно навлезе в района на Златния рог — известното вътрешно пристанище на Константинопол. През деня това бе най-оживеното място в града. Ставрос поглъщаше жадно с очи фериботите в пристанището, малките водни таксита и частните яхти. Изведнъж се разнесе мощното изсвирване на голям плавателен съд. Той извърна рязко глава и видя как на дока товареха огромен търговски кораб. Безкрайна върволица от хамали — поне сто души — влизаше и излизаше от трюма.

Момчето забърза нататък. Пътьом погледна нагоре. Там, високо горе, се вееше американския флаг.

Няколко офицери надзираваха товаренето, застанали за парапета на палубата. Те имаха открити, приятни лица. Неочаквано момчето извика:

— Америка?… Америка?

Офицерите не му обърнаха никакво внимание. Те наблюдаваха колоната от хамали, които товареха парахода. Един от мъжете — твърде стар за товара си — залитна и падна. Товарът му се катурна настрана. Трима души от дока веднага се спуснаха към него.

Почти инстинктивно, неочаквано дори за самия него, Ставрос също хукна натам. Последва жестока схватка. Четиримата се биеха отчаяно за работата. Момчето сякаш се бе превърнало в див звяр. Целият му натрупан гняв сега изригваше и то раздаваше юмруци с настървение. За няколко решителни секунди успя да се добере до товара на падналия човек и да получи работата му. Докато вдигаше огромната тежест на гърба си, изръмжа от зор, но после се отправи нагоре по трапа.

Американските офицери видяха целия бой. Минавайки покрай тях, Ставрос им се усмихна.

— Здрасти, хлапе! — поздрави го началникът.

Ставрос тръгна с наперена походка, подсвирна с уста, направи няколко физиономии и изимитира танц с товара си. Изпитваше гордостта на победителя. И точно тогава параходът изсвири три пъти пронизително, сякаш да отбележи неговата победа.

* * *

Призори вече натовареният параход се отправи в открито море. На неколкостотин метра от брега сирената му изсвири три пъти — за „сбогом“.

Докът беше пуст. Само една самотна фигура наблюдаваше отплаването на товарния кораб. Макар и за кратко, Ставрос се бе докоснал до мечтата си. После момчето се обърна и умърлушено тръгна нанякъде.

* * *

Тъй наречения „закрит“ пазар се състоеше от редица опрени гръб о гръб магазинчета, с проходи между тях. Викаха му закрит,

заради стъкления покрив отгоре. И понеже беше времето, когато всички излизаха за покупки, пазарът гъмжеше от хора. Ожесточено конкуриращите се продавачи изпълваха дори проходите, като някои бяха наредили стоката си върху хартия, направо на земята.

С листче в ръката, Ставрос запита за посоката едного, човекът му показа накъде да върви и той тръгна натам. Около него цареше страхотна врява.

Само на една пряка от пазара обаче, всичко бе съвсем тихо и спокойно. Там се намираха магазините за килими. Ставрос пак погледна хартийката в ръката си. После тръгна покрай първата редица витрини, като четеше номерата и изписаните имена.

В тези магазини наистина цареше спокойствие. Момчето скоро откри табелата „Компания за персийски килими Топузоглу“. То спря и огледа входа на малкото тъмно помещение. Вътре бе като в гробница. Ставрос се разочарова. Очаквал беше „просперирацото“ предприятие да изглежда по̀ иначе.

Накрая реши да влезе. Направи няколко крачки навътре и спря. Никой не се появи да го посрещне. Обаче дочу мощно, ритмично хъркане и потърси с очи да види откъде идеше звукът.

Чичото беше легнал върху невисока купчина сгънати килими и кротко спеше. От дъното на магазина се появи старец по чехли — очевидно общ работник — и затътрузи нозе към момчето.

— Това ли е фирмата на Одисей Топузоглу? — запита го Ставрос.

— Да, да, заповядайте — отвърна старецът. — Добре дошли!

После, оглеждайки по-добре посетителя, той забеляза окаяния му външен вид и веднага смени тона:

— Какво искаш? Не сме викали никого!

В този момент чичото се размърда и издаде чудата смесица от въздишки, пъшкания и ръмжене.

— Ох, ох, ох!… Пфю! Тсъ, тсъ, тсъ!… Ъърх-ъърх!

Момчето бе озадачено.

— Какво казва? — запита то стареца.

— Прощава на господ, че го е турил да живее в такъв свят.

— Аз съм му роднина… Той кога ще стане?

— Щом дойде време за работа. — Старецът погледна надолу към краката на момчето: — Я гледай колко боклук нанесе! После кой ще

чисти? Пак аз!

Чичото вече се беше събудил окончателно. Огледа се и върху лицето му се изписа кисела усмивка. Устата му беше пресъхнала. Той се облиза и продължи с „ох“ и „ах“.

— Топузоглу ефенди, този човек казва, че ви е роднина — съобщи старецът.

В помещението бе доста тъмно, пък и очите на възрастния братовчед на Исак бяха отслабнали. Освен това беше свалил очилата си, докато спеше. Ето защо, чак когато стигна до момчето, започна да се радва:

— О-о!… О-хоо!… Добре дошъл, добре дошъл!…

После намести очилата по-добре, огледа изпитателно Ставрос и неговия тон също рязко се промени:

— Я! Ама какво е станало с теб!

— Аз… ъъъ… Лошо пътувах… — отвърна момчето.

— Тъй, тъй… Бедничкият! Горкичкият!… Артън! — извика чичото на своя помощник. — Бягай бърже да донесеш две кафета. Веднага!

Артън се отдалечи, едва кретайки, като мърмореше:

— Веднага, веднага…

— Пък аз чаках ли, чаках… — продължи чичото. — Е, сега, добре си дошъл!… Я ела, ела малко насам. Тук отзад имаме чисти дрехи… После ще те заведа да обядваме.

* * *

Чичото отведе Ставрос в един ресторант, чийто прозорци гледаха към пристанището. През цялото време го забавляваше, използвайки всичката останало у него енергия. Момчето беше прегладняло и изяде дори главите на поднесените му риби.

— Та така, значи… Трябва ни повече стока — рече Одисей Топузоглу.

Откъм пристанището се разнесе острото изсвирване на параходна сирена. Ставрос извърна глава и се заслуша.

— Какво има?

— Прощавай — отвърна Ставрос. — Само исках да отбележа, че не видях да се продава дори това, с което разполагате.

— Ей, ама си наблюдателен!… Искаш ли още едно кефалче?… Хайде, хайде, вземай от мойте, моля те! Тия бяха толкова дребни!

— Е, щом настояваш… — прие озверелия от глад Ставрос.

— Благодаря.

Отново се чу изсвирването на парахода.

— Ами, май нямам това, което се търси днес на пазара — сподели угрижен чичото.

Но момчето чуваше само параходната свирка.

* * *

Бяха се върнали в магазина и чичото показваше на Ставрос запасите от големи и малки килими.

— Щом понаучиш занаята, ще вземем парите, които си донесъл, и ще отидем до Персия да купим такава стока, че… — Изведнъж той забеляза умърлушения вид на момчето: — Какво има, племеннико?

— Никакви пари не съм донесъл — едва изрече Ставрос.

— Не си…? Как?… Как така?

— Проявих глупост и ме ограбиха.

— Бъзикаш ме!

— Не… Срам ме е да те погледна в очите.

— Ама нали баща ти…?

— Срам ме е да го призная.

В този момент чичото сякаш бе на път да получи сърдечен пристъп. Започна да се хваща ту за гърдите, ту за главата, като стенеше, пъшкаше и нареждаше през цялото време:

— Ох, ох, ох!… Ах, ах, ах!…

— Чичо, аз… — започна момчето.

— Тогава защо изяде обяда!!!??? — кресна чичото неочаквано.

— Бях гладен.

В промеждутъците, когото не охкаше и не пъшкаше, чичото почна да вика:

— Бягай, бягай, бягай!… Изчезвай, да не те гледам!…

Ставрос тръгна да излиза.

— Не, не, не!… Чакай, чакай! Никъде няма да ходиш! Сядай тук!… За бога, остави ме да преглътна това… Защо изяде и моя обяд? По две от всичко изяде! По две… Ох, разорен съм! Съсипан съм!

* * *

Един час по-късно Ставрос стоеше в предната част на магазина. Появи се чичо му с метла в ръката.

— На! Мети!… Разорение! Съсипия!… — не спираше той.

Момчето взе метлата и почна да мете.

— Ще пиша веднага на баща ти. Той е добър човек и…

— Не, чичо! Слушай, недей! — рече Ставрос. — Той не трябва никога да узнае какво ми се е случило. Обещай ми! Нито дума! Обещай!

— Ама аз просто исках да кажа, че след време… така или иначе… баща ти ще…

— Да го убиеш ли искаш? Той заложи всичко на мен… Даде ми всичко! И няма да преживее, ако… Аз ще върна това, което съм взел. Имам солидни планове. Те ще се гордеят с мен… Обаче за сега не бива нищо да узнаят. Чуваш ли, нищо! Обещай ми!

— Добре, добре. Обещавам — рече чичото. Сетне пак продължи: — Хайде, давай!… Мети, мети!… Разорение! Съсипия!… Мети, мети!

Ставрос пак почна да мете. А чичо му отиде до прозореца и погледна навън.

— Те ще се гордеят с мен… Ще се гордеят… — повтаряше си момчето.

Застанал до прозореца, чичото посочи навън:

— Ей на, гледай! Богатите се връщат от обяд с файтони, пък аз… — Изведнъж сякаш го споходи вдъхновение: — Слушай, Ставрос! — Момчето спря да мете. — Господ е милостив! Я погледни навън.

Вън на улицата, пред един голям магазин, тъкмо спираше файтон и от него слезе добре изглеждащ, охранен търговец на килими.

— Това е Алеко Синьозоглу! — обясни чичото. — Човек с мнооого пари, с много, мнооого стока… И с четири дъщери, коя от коя по-грозничка, та от ден на ден той губи надежда, че някога ще стане дядо. Разбираш ме, нали?

— Не.

— Господ оправя всички проблеми! Не трябва да забравяме все пак, че ти си млад, даже хубавец падаш, та ако те пооблечем както трябва… Сега разбираш ли?

Този път Ставрос разбра.

— А-а, не! — извърна глава той, крайно отвратен. — Аллах!

Чичото погледна непокорния си племенник. И пак се сети, че му е ядосан:

— Нищо, нищо… Давай! Мети, мети!… Аз ще наглася цялата работа… Мети, мети!… Ще видиш ти как ще стане.

Ставрос продължаваше да мете. После изведнъж захвърли метлата, чиято дръжка за малко не халоса по главата стария помощник на чичото, появил се тъкмо в този момент иззад купчина килими. Без да каже нищо, момчето напусна магазина.

* * *

Зад витрината на представителството на Северногерманската линия на „Лойд“, наред с обичайните плакати и рекламни материали, стоеше модел на пътническия лайнер „Кайзер Вилхелм“, който осъществяваше маршрута Константинопол — Ню Йорк.

Ставрос влезе вътре. Зад гишето стоеше служител.

— Как мога да стигна до Америка? — запита той.

Чиновникът погледна над очилата запъхтения младеж и отвърна:

— С пари.

— Колко?

— Имате предвид трета класа, нали? Сто и осем турски лири.

За Ставрос това бе астрономическа цифра.

— Сто и осем… Аллах!… Е, добре…

Чиновникът го огледа и понечи да се отдалечи.

Момчето обаче протегна ръка през гишето и го хвана. Със свободната си ръка посочи седящият в дъното на помещението заместник-управител.

— Онзи там, американец ли е?

Заместник-управителят беше много американец. Носеше сламена шапка дори вътре и се радваше на възхищение от страна на

всички служители в представителството.

— Съвсем американец! — отвърна чиновникът, сякаш говореше за някакъв бог.

Изпълнен със завист и копнеж, Ставрос огледа американеца.

— Ще се върна! — заяви той твърдо.

И излезе от помещението на бегом, както беше влязъл.

* * *

Родът Топузоглу седеше вкъщи, около масата за вечеря. Исак четеше писмо на Васо, децата, лелите и стария чичо.

— „… И сега не знам вече къде е. Никакви пари не донесе. Нищо! Нито петаче! Каза, че го ограбили. Опитах се да говоря с него, братовчеде, щото нали сме рода и прочее, обаче той хвърли метлата по моя помощник и избяга като пощръклял!“

Васо изпъшка. Старият чичо избухна в смях.

— Какво толкоз ти е весело бе, идиот такъв! — сопна му се майката.

Исак извади друго писмо.

— Чуйте пък сега това. — И започна да чете второто писмо: — „Тате, не пожелах да поверя парите на този чичо. Никой изобщо не влиза в магазина му. Цял ден спи на една купчина килими. Затова му казах, че са ме ограбили. Междувременно, аз имам други планове. И велики идеи! Скоро ще те известя. Вече съм намерил и друга работа. Много по-истинска…“

— Е, пак добре — рече майката.

— Един господ знае какво става! — обади се старият чичо.

— … „Със здравето съм добре“ — продължи Исак. — „Кажи на мама, че по един или друг начин ще си осигуря яденето…“

— Е, това поне можеше и тук да го има — рече Васо.

— „Та не се тревожете“ — довърши писмото бащата. — „Един ден ще се гордеете със своя син. Този ден ще дойде, обещавам ви! Ще се гордеете с мен!“

III. УСИЛИЕТО

Петнайсет празни щайги, натрупани една върху друга, се носеха из тясната, гъмжаща от хора улица на Константинопол. Ако някъде отдолу, под тях, имаше човек, той не се виждаше.

Щайгите носеше Ставрос. Денят бе слънчев и горещ, затова момчето беше плувнало в пот и едва си поемаше дъх.

Скоро хамалите седнаха в сянката на един склад да обядват. Ставрос нямаше своя храна и затова само гледаше как другите ядат. Един от мъжете, Гарабет, понечи да хвърли останалото му парче хляб.

— Не го хвърляй! — скочи момчето. Грабна парчето и лакомо го излапа.

— Що не похарчиш малко дребни пари за хляб? — запита Гарабет.

Ставрос се усмихна. Но вече имаше нещо налудничаво в усмивката му.

* * *

Ранна есен. Беше нощ. Ставрос и двама съвсем окаяни бедняци стояха зад един ресторант и чакаха отвътре да изнесат боклука. Щом това стана, те почнаха да ровят из него. Бездомно куче направи опит да се присъедини към тях, но момчето го отпъди.

Гарабет наблюдаваше всичко отстрани. Той минаваше за „мозъка“ сред хамалите — петдесетинагодишен, циничен, мъдър, язвителен и груб. Ставрос му се възхищаваше и го боготвореше.

— Ей, я гледай! — рече арменецът и посочи.

По улицата идеше магарица с малко. Стопанинът им в този момент хлътна в един от входовете на сградата.

— Млекце! — поясни шеговито Гарабет.

Момчето извади от пояса си тенекиено канче и тръгна към магарицата.

* * *

Минаха месеци. Вече бе студен, дъждовен ноември. Ставрос и Гарабет вече работеха като двойка. Арменецът се бе привързал към момчето, а и Ставрос беше възмъжал и позагрубял.

В края на работния ден, едва по мръкнало, дойде времето, когато хамалите получаваха надниците си. Няколко млади проститутки стояха наблизо. Гарабет улови момчето, че гледа към тях с копнеж. Едното от момичетата, дето можеше да мине за що-годе привлекателно, проследи с очи Ставрос.

— Нещо ми стана хладно — рече арменецът. — Трябва да си взема една женска за довечера… Ти искаш ли да дойдеш? — Момчето поклати глава отрицателно. — Аз ще ти платя бе… — Момчето пак поклати глава. — Ама имаш нужда от това! — И Гарабет направи недвусмислен вулгарен жест.

Ставрос дори не го погледна.

— Нямам нужда от нищо — рече след малко.

— Ти изобщо пробвал ли си някога? — не мирясваше арменецът. Момчето само поклати глава. — И не щеш, тъй ли?

— Баща ми няма да одобри.

Гарабет направи подобен жест и по адрес на бащата. В това време Ставрос вече бе получил парите си и понечи да си тръгне.

— Къде отиваш? — запита арменецът.

— Имам и друга работа.

— Сега ли? Работиш и на друго място? През нощта, а? — Ставрос кимна. — Ами щом е тъй, на ти тогаз ей туй! — Той му подаде своя сгъваем нож. — Самоубий се с него. Поне ще ти е по-лесно!

Нощната работа на момчето бе да мие чинии в голям ресторант. Работното му място бе шумно изпълнено с нечиста пара. Лицето на Ставрос бе станало бяло като сапун.

Една от кухненските работнички, момиче на петнайсет години — почти дете — се опита да флиртува с него. Скоро обаче се отказа и като въздишаше, седна да похапне нещо, за да заглуши отчаянието си.

* * *

Беше ранна утрин. Валеше сняг. Под нисък навес бяха струпани на купчина количките, с които возеха стоката. Гарабет приближи купчината. Наведе се и повдигна дрипавото палтенце, под което спеше момчето. Сетне го разтърси и Ставрос скочи рязко, стиснал кинжала в ръка — същинско диво животно, готов за всичко!

— Ох, ти ли си — рече момчето. — Пълно е с крадци наоколо. Като котки дебнат!… Колко е часът?

— Ставай! Време е. Другите вече почнаха работа… Не ти ли е студено? — хвана го за рамото арменецът. Ставрос се отдръпна. — Трябва ти повече сън.

— Нищо не ми трябва.

После момчето скочи с неочаквана пъргавина и весело викна:

— Хайде! Да вървим, старче! Аллах!

* * *

Ставрос и Гарабет бутаха количките през снега успоредно един до друг.

— Та колко ти струва билета? — запита арменецът.

— Сто и осем турски лири — отвърна момчето.

— Аман! А досега си събрал…?

— Че какво ти пука!

— Колко?

— Четири лири и нещо. Е, та?

— Е, та… колко още очакваш да живееш?

Ставрос не отговори, а само почна да си свирука гневно с уста. Гарабет го огледа от долу догоре:

— Вече и дрехата на гърба ти се разпада.

* * *

Сменили се бяха сезони. Над пазарния площад отново печеше слънце. Беше пролет.

Сред хамалите се разрази шумна разправия. Един от мъжете отказа да носи товара си, заявявайки, че е твърде тежък, и го хвърли на земята:

— Тоя товар е за животно! Намерете си животно да го носи!

Отговорникът по товаренето се огледа за някой, който никога не отказва работа.

— „Америка, Америка!“ — викна човекът.

Седейки на земята, докато си оправяше хамалската одежда, Ставрос чу утвърдилия му се прякор. Стана, намести на гърба си въжето с примките и хукна със ситни стъпки по посока на отговорника. Пътьом трябваше да мине покрай двете редици хамали, които го гледаха с презрение заради това, че е приел да носи отказан от тях товар. Няколко души дори подвикнаха след него.

* * *

Мина още време. Пак беше лято. Гарабет открадна един пъпеш от минаващата през площада натоварена каруца. После отиде при Ставрос, който спеше върху купчина зеленчукови отпадъци. Момчето бе стиснало здраво хамалската си одежда, сякаш това бе най-скъпото нещо на света, което притежаваше. Лицето му бе бледо и измъчено. Вече се намираше на ръба на крайно изтощение.

Гарабет огледа Ставрос и постави носа на обувката си на едно деликатно място от тялото на момчето. Леко го побутна. То подскочи като ужилено. Очевидно бе преуморено.

— Колко е часът? — запита като обезумяло.

— Имаш още време — отвърна арменецът. Раздели пъпеша на две и подаде едното парче на Ставрос.

— Не мога да стоя буден! — оплака се момчето. — Постоянно заспивам.

— О, хич не се тревожи. Скоро и без туй ще си умрял… Как е бебето? — потупа Гарабет момчето по корема. — Расте ли?

— Какво?… А, седем лири и нещо…

— Дребни пари са това! — заключи Гарабет, поглъщайки шумно своето парче пъпеш. — Има два вида пари: малки и големи. Малките пари са като курвата… Ей, виж тая монета. Попада в ръцете на всекиго. Събуждаш се на другия ден — няма я!… Пък има и големи пари. На тебе такива ти трябват.

Ставрос отново беше заспал. Арменецът взе другото парче пъпеш от скута на момчето и започна да го яде.

* * *

Ставрос и Гарабет наблюдаваха залеза над оживеното пристанище. Докът бе любимото място за разходка на влюбените. Минаха две момичета. Арменецът забеляза, че момчето ги гледа заинтригувано.

— Ей, на! И ти си човек! — рече той, после се върна на любимата си тема: — Та така, значи… за големите пари… Те се възпроизвеждат. Сякаш могат да раждат!… Как — не знам, ама се множат! И колкото повече ги броиш, ей на, все повече стават!… За хора като нас има само два начина да се докопаме до големите пари. Първият е да ги откраднеш. Вторият, ако си млад, да се ожениш за тях. Обаче само с работа не става. Ей на, виж ме мен! Блъскам като добиче, откак се помня! Щом проходих и почнах да нося!… Значи? Това е то — аз съм най-низшата форма на живот.

Той погледна Ставрос, който още се озърташе след момичетата.

— Ех, що не бях на твое място! Да знаеш колко грозни щерки има в тоя град, пък с много богати бащи!

В този момент двама мъже поведоха нанякъде момичетата. Ставрос увеси глава. Странно защо, обаче се чувстваше някак разочарован.

— Я нека си намерим и за нас две малки шундички… — предложи Гарабет и прегърна момчето на шега, като имитираше любовна игра. Ставрос захвана да се брани и го отблъсна. Тогава Гарабет продължи с приятелски тон: — Виж бе, момче. Имаш нужда от това. — И му показа с неприличен жест, като дори поклащаше рамене и тъй нататък, от какво има нужда.

— От нищо нямам нужда — беше твърдо момчето.

— Имаш, имаш! След работа ела у дома. Там ще те чака една… Аз ще се погрижа…

Ставрос се поколеба. Наведе глава близо до арменеца и му пошепна:

— Ама аз… никога… Затуй не знам какво точно… да правя.

— О-о, не бери грижа! Те си знаят и ще те научат!

* * *

Стаята на Гарабет се намираше в стар бордей. Оскъдна светлина се процеждаше през отворената врата и позволяваше на момчето да види, че вътре е седнала млада жена. Както бе застанал на вратата, на лицето на Ставрос се изписа изражение, изразяващо копнеж за човешка топлина.

— Да, да. Влез — рече момичето. — Влез и затвори вратата.

Ставрос влезе.

По-късно той лежеше върху нея и спеше като пън. И двамата бяха голи. Само едно дрипаво чергило ги покриваше. Нищо не бе в състояние да събуди момчето. Беше напълно изтощено. Обаче не и момичето. С чевръсти движения то напипа колана, в който Ставрос пазеше парите си и започна да вади монетите една по една…

* * *

Призори хамалите започнаха работа на пазара.

— „Америка, Америка!“ — извика отговорникът.

Гарабет се огледа, но от момчето нямаше и следа. Дойде ред на арменеца да нарами своя товар. Той обаче го пусна на земята и хукна нанякъде. Отговорникът отново извика: „Америка, Америка!“.

Когато Гарабет влезе в стаята си, Ставрос вече бе обърнал всичко наопаки да си търси парите. Щом го видя, момчето се спусна към него:

— Гарабет!

— Какво има?

— Парите ми!… Къде е момичето!? Трябва да я намеря!… Къде е тя?

— Не знам — отвърна арменецът.

— Трябва да я открия! Девет месеца съм работил! Девет месеца!… Ама ти къде я намери? Коя е тя?

— Тя… ми е дъщеря.

— Тя ти е… Аллах!!!

— Тъй, тъй.

— Ами тогава… Тогава, значи…

— Не знам къде е.

— Но как си я…?

— Срещнах я снощи на улицата.

— Къде живее тя? — Ставрос се обнадежди.

— Ами, предполагам, там, където и другите. Има един квартал…

— Така ли се препитава тя? Като продава тялото си?

— Абе, ти дете ли си още? Че какво друго да продава?

— Гарабет, Гарабет! Девет месеца съм блъскал!

— Е, все пак тя ти свърши услуга…

— Какво?!

— Казах, че тя ти свърши услуга!

Ставрос удари Гарабет с всичка сила. Той вече бе доста як, а и юмруците му бяха станали корави. От удара арменецът отскочи назад и се блъсна в стената. Обаче веднага извади нож и се нахвърли върху момчето. Със свободната си ръка го сграбчи за косата, опитвайки се да му пререже гърлото. Едва успя да се удържи. За момент бе заслепен от ярост, но се овладя.

— Трябваше да те убия! — извика той. — Все пак не те харесвам чак толкоз… Пък и ти не си никакъв мъж, да ти кажа. Щом скачаш на бой, трябва да си готов да продължиш докрай! Нали така? — Момчето си мълчеше. Арменецът го погледна косо и повтори със заядлив тон: — Както казах, тя ти свърши услуга… — Пак нищо. — Ама ти наистина ли смяташ, че можеш да събереш сто и осем лири така, както събра тия седем? По тоя начин?… Щото човешкото тяло… То няма толкоз сили! — Гарабет загледа Ставрос втренчено: — Трябваше да те убия аз!… — И след малко: — Хубаво де! Хайде, ела!

Той излезе от стаята. Момчето тръгна след него.

* * *

Вартухи беше проститутка. Стаята й се намираше над едно кабаре, в което се събираше турско общество, да слуша музика и да танцува. Помещението не бе просторно. Обаче зад завесата от низани мъниста имаше голямо легло. Върху него лежаха момичето и нейния клиент. Светеше само една газена лампа.

Вратата с трясък се отвори и в стаята нахълта Гарабет, следван от Ставрос. Арменецът се насочи право към леглото и сграбчи дъщеря си. Уплашен, клиентът скочи и започна да притичва от ъгъл в ъгъл, пищейки като завардена натясно кокошка. Повечето от нещата, които Гарабет изрече по адрес на дъщеря си, бяха псувни. Сетне започна да я налага. Тя също запищя.

— На кого даде парите му? Казвай!

— Стой! Чакай! — замоли се Вартухи. — Дадох ги на управителя. Той е долу… Спри!

Той я зашлеви отново. Тя пак запищя:

— Щеше да ме изхвърли на улицата! На улицата!

Гарабет я пусна и тръгна да излиза.

— Хайде! — рече той на Ставрос.

Излязоха.

Вартухи изтича до вратата и завика след тях:

— Да не искаш да остана на улицата? Без стая и без легло какво ще правя? Без стая и легло… Като животно!

* * *

Управителят — едър, тромав турчин — седеше в своята гостна и забавляваше двама общински полицаи в униформи. Ядяха сладкиши, напоени с мед, който се стичаше по брадите им, и пиеха горещ чай от малки чашки. Появата на Гарабет и момчето не ги впечатли особено.

— Щом ходите по курви, трябваше да очаквате, че ще ви ошушкат — заключи единия полицай.

— Ами тя, дъщеря ти, три месеца не ми е плащала! — оплака се управителят.

В това време откъм кухнята се зададе жена му — цели сто и двайсет кила!

— Другата седмица пак трябва да му плати — съобщи тя. — Вече му дължи за другата седмица. Пък нашия е толкоз търпелив, все им прощава на ония… Ангел хранител!

Изведнъж другият полицай нададе страшен рев:

— Аааааах! Тъй добре си ни беше тука! — После размаха ръка: — Айде, айде! Махайте се! Излизайте, преди да съм… Марш навън!

— Ти искаш ли да кажеш нещо? — обърна се Гарабет към момчето.

— Аллах!!! — едва успя да изрече Ставрос.

И излезе. Беше съкрушен! Арменецът го последва.

* * *

Ставрос намери едно кьоше на кея, седна и заплака. Гарабет захвана на свой ред да го утешава.

— Още съм ти ядосан, да знаеш — рече той, но вече съвсем кротко. — Все пак, трябваше да те убия. Истина ти казвам — трябваше да те убия. — Момчето не можеше да спре да хълца. — Ти ме удари. И то силно! Много, много силно ме удари!… Станал си доста як…

Казаното не свърши работа, затова Гарабет смени тактиката:

— А може би ти искаш да убиеш нея, а?… Иди я убий! Няма да те спирам.

Пак нищо. Тогава арменецът заговори загрижено, със състрадателен тон:

— Така или иначе, време е да пораснеш вече, да видиш истината… А ти: „Това ще направя, онова ще направя!“. Все големи работи! — започна да имитира той момчето. — „Те ще се гордеят с мен!“

— Стига! Недей! — изплака Ставрос.

Обаче Гарабет продължи още по-язвително:

— „Ще се гордеят с мен! Един ден ще се гордеят…“ Ха-ха!

— Така да бъде! — отсече момчето.

— Ти си едно нищо и такова ще си останеш!

— Ще бъде, ще бъде, ще… Напущам! Махам се оттук! Има и по-добро място.

— Все същото е навсякъде… Я ми кажи, откак напусна дома, срещал ли си сред християните друг някой последовател на Христос? Срещал ли си истински човек сред всичките човеци, макар и един?

— Теб! — отвърна Ставрос.

— Мен ли? Че ти погледна ли ме веднъж в очите?… Хич не ме познаваш ти. Не знаеш какъв съм…

* * *

Гарабет говореше пред събралите се в едно мазе членове на тайна политическа организация. Той бе един от водачите на движението. Присъстваше и Ставрос.

— Аз имам своя представа за този свят. Да бъде унищожен и после построен отново. Много, твърде много мръсотия за чистене има! Чак плаче за огън! За потоп!

* * *

През една от следващите нощи, в друго мазе, се провеждаше поредното събрание. Много от същите хора присъстваха и там. Ставрос също бе дошъл. Изглеждаше уморен и обезсърчен, но седеше при тях, само защото не знаеше къде другаде да иде. Атмосферата на това събрание бе още по-конспиративна. Всички разговори се водеха шепнешком. Хората постоянно държаха вратата под око. Очакваха някого.

— Ще кажа само толкова — рече един от мъжете. — Главната жертва на турската империя е турския народ. Един ден Турция ще бъде велика държава.

— Ако това стане след като умра, хич не ме интересува — обади се Ставрос.

— Малкият още си мисли, че някъде има хубав и лек живот — обясни с подигравателен тон Гарабет. — В Америка, а?

От ъгъла на мазето се надигна човек със свирепо изражение на лицето. Беше сакат.

— Не ми говорете за Америка! — рече той. — Аз бях там. Работих на един строеж… — Мъжът повдигна ризата си и отдолу се показа дълъг, грозен белег. — После паднах и… какво? Вече никой не се интересуваше от мен. На никого не бях потребен. Ако нямаш пари в Америка, си никой. Същото, като тук. Животът е за богатите!

— И момчето така мисли — погледна дяволито Ставрос арменецът.

Той се усмихна едва-едва и кимна почти недоловимо. Не ставаше дума, че бе обърнал гръб на своята заветна цел. Просто за момента не знаеше накъде да насочи усилията си.

Изведнъж всички се умълчаха. Беше влязъл някакъв мъж, който веднага привлече вниманието на останалите.

— Ако някой смята да се отказва — рече той, — нека си тръгне сега.

Гарабет направи знак на момчето да си върви. Обаче Ставрос се намести още по-здраво на стола. Другите залостиха вратата и събранието започна.

Малко по-късно увиха бомба в една хамалска одежда и групата около бомбата зашепна.

— Още веднъж повтарям! След експлозията се разделяме — каза водачът. — Ще се съберем след един месец, считано от днес. На улицата ще се правите, че не се познавате. Ясно ли е всичко?

Мъжете кимнаха. Кимна и Ставрос.

Точно в този момент отвън по прозорците се появиха лицата на полицаи и дула на пушки. Първият изстрел угаси лампата. Сетне настана истински кошмар. Мъжете закрещяха от всички страни. Отчаяните викове се смесиха със стрелбата. После изстрелите изведнъж секнаха. Вратата бе разбита и отвън нахлу мъждива светлина. В избеното помещение се беше разстлал гъст дим. Картината вътре бе грозна. Умиращите се бореха със сетни сили за напущащия ги живот. След това всичко утихна.

* * *

Двама доктори вървяха из отделението на военната болница. Спряха пред една носилка и се загледаха. Върху носилката лежеше

Ставрос. Трудно бе да се каже дали е жив. На челото на момчето имаше рана. От нея щеше да му остане белег за цял живот.

— Грозна работа! — рече първият доктор. — Виж го! Та той е още момче! Искал е нещо, но какво? Свобода?

— Шшшт! — сбута го другият доктор и посочи приближаващия санитар. Тогава първият се върна към обичайния служебен тон:

— Ей, ти, познаваш ли кога един човек е умрял?

— Мога да позная кога едно муле е умряло — отвърна санитарят.

— Тук е същото. На този му остават няколко часа. Отзад, в двора, има каруца, пълна с трупове. Отнеси това тяло и го хвърли при другите. С него е свършено.

* * *

Каруцата с мъртвите се движеше извън града. Труповете бяха покрити с мушама.

Изведнъж едно от телата се размърда изпод мушамата, после се претърколи и тупна на земята. Каруцата го отмина.

В тялото бе останал някакъв живот, но не много.

С отчаяно усилие Ставрос се довлече до канавката край пътя. Свлече се вътре и остана да лежи на дъното. Този последен напън бе изчерпал силите му окончателно.

Момчето лежеше в канавката, мъчейки се някак да поддържа дишането. Едно бездомно куче се отправи към него.

* * *

Скалата стърчеше на около петдесет метра над синьото Мраморно море. Войници хвърляха труповете отгоре в бездната.

Тялото на Гарабет цопна в искрящата вода. Веднага потъна, после изплува, понесе се известно време по повърхността и изчезна в дълбокото.

На известно разстояние от войниците се бе събрала неголяма група хора, сред които беше и Вартухи. Когато и последния труп полетя от скалата, момичето се обърна и си тръгна.

* * *

По пътя назад към града хората забелязаха нещо отстрани в канавката. Поколебаха се, започнаха да се споглеждат, но после заобиколиха и отминаха. Нещото бе Ставрос, който се опитваше да се добере до града, влачейки се на лакти и колене. Главата му бе окървавена, а дрехите му бяха станали съвсем на парцали. Току падаше, надигаше се с мъка и пак падаше. Накрая остана да лежи насред пътя, в очакване на оскъдните останки от сили в тялото му да се възстановят. И тогава в полезрението на момчето попаднаха нозете на задаващата се по пътя Вартухи. Тя спря и му помогна да се изправи.

* * *

Родът Топузоглу седеше в градината под една лоза. Беше се получило писмо с лоши новини.

— „Не зная къде вече да го търся, скъпи братовчеде“ — четеше Исак. — „Навсякъде проверих. Сякаш е изчезнал от лицето на тази черна земя.“

Бащата остави писмото. Семейството седеше в мълчание.

* * *

Стаята на Вартухи в Константинопол бе силно затоплена. Управителят отвори вратата.

— Ако си се омъжила, върви другаде! Ние тук работа вършим.

— Ама него вече го няма — отвърна момичето. — Отиде си.

— Надушвам го аз, надушвам го!

Той влезе в стаята. След като огледа навсякъде, рязко отвори вратичката на малък, тесен гардероб. На пода седеше Ставрос. Очите му светеха като на уловено в капан животно. Беше плувнал целия в пот. Едната си ръка държеше скрита.

— Чуй сега — рече управителят на Вартухи. — Оставям за утре. Обаче утре искам някакви пари. Цели три седмици не съм видял от теб

и петаче! Значи — утре, нали? Последно!

Той излезе. Вратата зад гърба му се хлопна.

— Ссст! Ссст! Вартухи, ела тук! — зашепна настойчиво Ставрос.

Момичето отиде при него и седна на пода. Той стисна ръката й с всичка сила. Другата му ръка се показа изпод дрехата. Държеше дядовия му кинжал.

— Не позволявай на онзи да те плаши. Трябват ми само още няколко дни. Вече се оправям. Силите ми се връщат!

— Да, да… — отвърна като в унес Вартухи.

— Ето, вземи това — подаде й Ставрос кинжала. — Иди го продай и ми донеси храна!

— Миличък… Мили мой! Защо не се върнеш у дома при вашите?

— Върви, върви! — настоя той. — Донеси ми няколко парчета месо! Купи хляб и месо!

— Да, да… — повтори Вартухи. — Слушай, смяташ ли, че ще имаш достатъчно сили да се поразходиш днес следобед? Я какво слънце грее! Иди поседи следобед край водата. Когато се върнеш, ще съм събрала малко пари. И така, мъничко по мъничко, ще ти върна всичко. Обещах на баща ми, а сега обещавам и на теб. Всичко ще ти върна!

— Я остави! Забрави! Вече не ми трябват дребни пари. Сега имам нужда от дрехи. Един син костюм ми трябва!

— Ами… аз имам един приятел… Един стар човек, дето идва тук. Той шие мъжки дрехи и…

IV. СРИВЪТ

В една от гръцките православни черкви в Константинопол службата беше започнала. Мъжете стояха, събрани на група в главния кораб. Жените седяха на пейките отстрани. Хорът пееше.

Ставрос и чичо му влязоха, запалиха свещи и отидоха при другите мъже. Момчето бе облечено в син костюм, носеше бяла якичка и си бе оставило малки мустачки. Наглед бе леко бледен, но иначе доста мъжествен.

— Отде взе тоя хубав костюм? — запита го с ъгълчето на устата си чичото.

Ставрос не отговори. У него се забелязваше някаква странна промяна. Беше взел ново решение. Вниманието на чичото се насочи към присъстващите от рода Синьозоглу — същински еталон за буржоазно благополучие. Петимата братя от рода бяха тук, застанали в редица, със скръстени пред коремите ръце. Жените им седяха отстрани и трудно се различаваха една от друга.

Чичото зашепна нещо на Ставрос, сочейки успелите в живота мъже от рода. Момчето обаче оглеждаше жените — същински пример за набожно благоприличие. Сетне погледите и на двамата се спряха върху невзрачна млада жена, с бледо лице и дълъг нос. Името й бе Домна. Двамата се интересуваха тъкмо от нея. И Ставрос направи на чичо си знак на одобрение.

Мъжете от рода Синьозоглу също бяха забелязали присъствието на Одисей и младия мъж с него. Те закимаха. Чичото отвърна на кимането, сетне побутна с лакът Ставрос. Момчето също им кимна — гордо и дори леко надменно. Домна Синьозоглу удостои Ставрос с един сияен поглед. После сведе очи за приличие.

* * *

В дневната на Алеко Синьозоглу седяха домакинът и четиримата му братя. На гости им бе дошъл чичото на Ставрос. Мъжете бяха насядали в редица, като всеки от братята беше разкопчал горното копче на панталоните си, така че да осигури удобство на подаващия се оттам корем. Две жени на неопределена възраст сервираха върху подноси сладкиши, обилно поръсени със захар, и чаши със студена вода.

Разговорът течеше и въпреки благия тон, всичко се въртеше около „деловите въпроси“.

— Той е най-големият син от най-добрия род в цялата онази част на Анадола — обясняваше чичото. — Сигурно сте чували за тях — родът Топузоглу?

— Ами, да, разбира се — отвърна Алеко, бащата на момчето. — Въпреки това, остава следния въпрос: в състояние ли е бащата да даде на момчето значителна сума пари?

След кратка пауза, чичото запита на свой ред:

— За пари ли си говорим?

— Е, и това е нещо, за което трябва да поприказваме — рече Алеко.

— Ние също имаме въпроси — продължи чичото.

— Но вие знаете с какво се занимава нашия род.

— Все пак имате четири дъщери. Налага се някаква делба…

— Ще има достатъчно за всички. Та… не помня дали ми каза с какво се занимава момчето.

— Ами… — започна чичото. Неговата игра се състоеше в това да протака, докато Домна се запознае със Ставрос. Надяваше се, че когато това стане, въпросите по зестрата и двустранните дарения ще изглеждат по-маловажни, отколкото щастието на двамата млади, чиито съдби обсъждаха.

Няколкото сина, братовчеди и какви ли не други гледаха през прозорците отпред в очакване да пристигне Ставрос. Изведнъж…

— Дойде! Дойде! — завика едно от момчетата.

Вратата на кухнята се отвори и през пролуката надникнаха в дневната лицата на тръпнещите в очакване жени. След тях бе и Домна.

Пред къщата беше спрял файтон, от който тъкмо слизаше елегантно облечен младеж. Ставрос плати на файтонджията с усмивка. Носеше и бастун.

Двама от кореместите братя отидоха до прозореца. След като изгледаха внушителното пристигане на момчето, те се обърнаха към Алеко и закимаха одобрително.

В кухнята, майката на Домна, Анула, няколко лели и трите й по-малки сестри се суетяха около момичето.

— Фигурата ти из-изглежда доста до-добре, когато се изправиш и я по-покажеш както трябва — рече Анула, леко заеквайки.

— Ох, мамо — отвърна Домна, — никога не ще успееш да ме направиш хубава, затова се откажи!

— Я стига се муси — рече едната леля, — че ще ти се яви бръчка ей тук…

— То нека по-скоро се омъжи, щото и мустаци ще й покарат! — обади се другата леля.

Всички жени се разсмяха.

— Домна! — чу се гласът на Алеко откъм дневната и жените веднага се умълчаха.

Момичето отиде до вратата.

— Да, тате?

— Нашият гост ще опита кафето ти. Как го обичаш? — запита Алеко Ставрос.

— Без захар — чу се отговорът на момчето.

— Чухте ли?

— Има много силен глас — прошепна Домна, връщайки се.

Всички жени пак се разкикотиха.

* * *

Ставрос седеше в дневната и похапваше от сладкиша с цялото снизходително благоволение на живял в охолство младеж.

— Много хубаво, много хубаво — рече той.

— Това тук е брат ми Серафим — започна представянето Алеко.

— Целувам ръка на майка ви — отвърна Ставрос, съвсем по обичая.

— Този пък е брат ми Протермос.

Няколко от момичетата надзърнаха иззад кухненската врата. После се прибраха обратно да сравнят впечатленията си. Разнесе се

шушукане.

— Целувам очите на майка ви — продължи Ставрос.

— А този е… — Алеко изведнъж млъкна, обърна се и извика по посока на кухнята: — Анула! Кажи им на онези жени да се укротят! Не можем тук да си чуем приказката от тяхното шушу-мушу!

Няколко развълнувани женски лица се появиха за пореден път в процепа на вратата, направиха почтителни жестове за извинение и после изчезнаха.

— Абе — женски! — рече Алеко. — Господ е сторил грешката да им даде езици!

Всички се разсмяха, както изискваше обичаят. Междувременно мъжете преценяваха с очи Ставрос и разменяха погледи.

Кафето в кухнята вече бе готово. Разляха го в чаши, наредиха ги в поднос и го дадоха на Домна да го отнесе при мъжете.

— Че той бил хубавец, Домна — рече едната й сестра. — Аз го огледах добре и ти казвам — хубав е! Ох, Домна!

— Пари има ли? — запита лелята.

— Не зная — отвърна момичето.

— Ба-баща ти ще ра-разбере — рече Анула.

Домна внесе подноса в дневната. Бавно приближи до Ставрос и му сервира кафето. Целият номер се състоеше в това нито един от двамата да не покаже, че изучава другия. Все пак той разговаряше в момента с мъжете за по-важни неща. Момчето бе още по-въздържано.

— А, за баща ми ли…? — започна Ставрос. — Баща ми се занимава с различни работи…

Ставрос и Домна не искаха другите да доловят, че всъщност са вглъбени един в друг.

— Хубаво, хубаво — рече Алеко. — Мъдро е човек да се занимава с различни дейности.

Момчето пое една от чашите с кафе:

— Ту едно запада, ту друго потръгва!

Домна успя да срещне за миг погледа му. Откъм кухнята пак се разнесе приглушения смях на жените. Докато се отдалечаваше, момичето отправи поглед към баща си и в него сияеше одобрение.

— Тъй, тъй!… Колко мъдро!… Да, да! — мърмореха междувременно чичовците.

Жените чакаха, изгубили търпение. Домна влезе в кухнята с най-великата новина на десетилетието!

— Има мустаци! — съобщи тя. И заплака. От напрежение.

— Домна, мила… — рече майка й. — Ми-мила Домна, мно-много мъ-мъже имат мустаци.

— Харесва ми! Харесва ми! — не спираше да плаче момичето.

Мъжете в гостната продължаваха да разговарят.

— Това ли беше Домна? — запита Ставрос съвсем невинно.

— Да, да — отвърнаха чичовците.

Всички искаха да разберат какво впечатление е направила на Ставрос. А той изглеждаше доволен. Дори приятно изненадан.

— О!… О-хоо! — почти възкликна момчето.

Алеко кимна едва доловимо на чичо Одисей в знак на одобрение. Сделката щеше да стане! Вече на всички бе ясно. Последва общо шушукане.

— Може пък при някое пътуване по работа дотук, баща ти да се отбие да пием кафе и… — рече Алеко. Той изведнъж бе изоставил въпроса за парите. После енергично прегърна момчето през рамо: — Най-сетне ще имам и син!

Последва общ смях.

* * *

В дома на семейство Топузоглу бе пристигнало писмо, пълно с добри новини.

— Гледайте, гледайте! — вълнуваше се Васо. — И нейна снимка е изпратил.

Всички се скупчиха и дълго гледаха снимката.

— Сигурно поне хубаво готви! — рече Исак.

— Казват, че дългият нос бил знак за целомъдрие — обади се лелята.

— Че то с нос като тоя, целомъдрието ти е в кърпа вързано! — рече старият чичо.

— Е, поне имат пари — продължи Васо. — Чуйте това: „Настояха да напусна работата, която бях започнал, и…“ — Тя спря да чете и загледа другите подозрително: — Беше ли споменал каква

работа точно работи? Не! — И продължи да чете: „… не можех нищо да направя. Затова приех да постъпя в тяхната фирма.“

* * *

Компанията за килими „Синьозоглу“ със сигурност бе процъфтяващо предприятие. Подобно на този на чичо Одисей, магазинът й се намираше под стъкления покрив на търговската улица. Отгоре струеше мека, приятна дневна светлина. Застанал отпред, Ставрос представляваше истински модел на просперираш млад търговец, облечен в рединготс якичка.

Отзад, в канцеларията на фирмата, братята на Алеко и чичото на момчето водеха оживен пазарлък. Ставрос обаче не чуваше думите им.

Приближи някакъв просяк и протегна ръка. Ставрос не го удостои с внимание. Докато просякът се отдалечаваше, той се загледа в обущата му. Бяха същите, които преди време бе подарил на непознатото момче по пътя извън града!

Ставрос се вгледа по-внимателно. Наистина беше Хохан! Вече се намираше на предела на силите си — гладен, болен, изтощен. За момент просякът се подпря на витрината на съседния магазин. Отвътре излезе общ работник и започна да го пъди.

Ставрос бързо настигна Хохан. Решавайки, че това е друг неприятел, просякът наведе глава и вдигна ръце да се пази. Обаче момчето повдигна брадичката му внимателно.

— Не ме ли помниш? — И посочи в краката на просяка: — Тези обуща бяха мои!

— А?… Ааа, да, да — рече отнесено Хохан. — Спомням си.

В този момент някакво необяснимо чувство завладя Ставрос. Той запрегръща просяка диво и страстно, сякаш онзи бе единственият му приятел на света.

— Стигнал си дотук… Аллах! — изрече шепнешком Ставрос. После се наведе и продължи с фанатичен, съзаклятнически тон: — Виж какво, ще отидем там! Ще се доберем някак!

— Не знам, не знам… Преди и аз така мислех, ама…

Кашлица задави Хохан. Докато кашляше, не спираше да се усмихва виновно.

— Не се предавай! Не се предавай точно сега! — продължаваше Ставрос. — Просто си гладен. Така е. Гладен си, нали?

— Че аз винаги съм гладен — усмихна се тъжно и уморено Хохан.

— Я ела тогава!

Ставрос хвана просяка за ръката и го поведе настрана. След няколко минути вече седяха в един ресторант.

— Яж, яж! Аз имам пари. Искаш ли още? — Момчето извика властно: — Келнер! Донесете още една порция. Веднага! И още хляб! — После се наведе напред и зашепна: — Пъхни малко от хляба вътре, под ризата. Ей тук и тук. Още едно парче. Хайде, ще ти потрябва по-нататък. Никой не гледа в момента… — Сетне продължи с още по-поверителен тон: — Трябва да се грижиш за себе си в този свят, разбираш ли?… Аз съм бил зле, само когато съм проявявал… хм, мекушавост. Не бива да се изоставяш, защото другите хора ще се възползват. Ето, вземи себе си например. Та ти се усмихваш през цялото време! Пък хората го приемат като… прощавай, че ти го казвам… като знак за слабост. Ето, виж мен. Сега изведнъж ме уважават повече. Също и ти, нали? Ти също ме уважаваш повече, нали?

* * *

В канцеларията на компанията „Синьозоглу“ се бяха събрали петимата братя, Ставрос и чичо му.

— И така, аз реших — рече Алеко. — Дъщеря ми ще получи от мен като зестра петстотин турски лири.

— Не приемам — отвърна Ставрос.

Настана общо удивление. Момчето бе отговорило рязко, твърдо и дори с нотка на арогантност. Озадачен, Алеко се насили да прояви търпение и разбиране:

— Защо, синко? Защо? Какво искаш?

— Сто и десет лири.

Всички избухнаха в смях. Освен чичото. Неговите протести обаче бяха заглушени от общата изненада и веселие. Алеко загледа момчето внимателно:

— Има нещо у теб, което не разбирам. — Изричайки това, той помълча известно време, преди да продължи: — Е, нека бъде както ти искаш. Значи — сто и десет лири. Доволен ли си?

— Да, толкова стигат.

— Ами, тогава, усмихни се де! Никога ли не се усмихваш?

Ставрос се усмихна. Другите пак се разсмяха. Срещата беше приключена. Алеко отиде при момчето и го поведе настрана, преметнал ръка през рамото му. Другите ги последваха.

— Та кога ще я направим? До два месеца? — рече Алеко.

— Колкото по-скоро, по-добре — отвърна Ставрос.

— Значи, след два месеца. Добре!… И още нещо, нещо малко… Според нас, трябва да останеш да живееш тук. Не искаме да отведеш дъщеря ни нанякъде…

— Няма да отведа дъщеря ви — отвърна момчето без колебание.

* * *

Няколко седмици по-късно петимата братя Синьозоглу седяха в дневната около ниска масичка за кафе. Беше неделя следобед и тъкмо бяха приключили обяда. Чувстваха се замаяни от многото храна, която бяха погълнали. Жените, както повеляваше обичаят, ядяха по-малко. Те се намираха в кухнята, където чистеха и миеха съдове.

Домна влезе в дневната с поднос, върху който имаше шест чаши с кафе. Отиде до ниската масичка и го остави там.

— Ах, ах… — изпусна нещо като въздишка Алеко.

— Ах… ах… ах… — запригласяха братята.

— Ах, че ядене! Ах, че много ядене!

— Много! Ах, че много… — допълниха братята.

И пак запъшкаха. Сетне един по един започнаха да разкопчават най-горното копче на панталоните, за да освободят коремите си.

— Казвам аз на женорята да не слагат толкоз много ядене на масата, ама те не слушат!

Неочаквано Алеко сграбчи Домна и я отведе в най-отдалечения ъгъл на стаята, където имаше масивно, тапицирано кресло. Той се тръшна в креслото, а момичето седна в скута му и положи глава върху рамото на баща си. Алеко я обгърна нежно.

Лицето на Ставрос бе непроницаемо като маска.

— Значи, още седмица и ще остана без дъщеря си — рече Алеко. Домна зарови лице в него. — Радваш ли се?

— Баба’, страх ме е!

— Естествено. Но ти го харесваш, нали?

— Ох, да, да… Ама той е толкова… загадъчен!

— Може пък и него да го е страх. Какво ти казва, когато останете насаме?

— Нищо.

— Нищо ли?

— Пък и ние никога не сме оставали сами…

— Е, добре, аз ти давам позволение. Само внимавай.

— Че то няма за какво да внимавам. Той само седи и гледа в пространството, отговаря с „да“ или „не“ или нищо. Сякаш има някаква тайна…

— И никога не е говорил с теб?

— Никога… А, само веднъж. Показа ми снимки в една книга.

— Снимки ли?

— Някакъв град в Америка. С много високи сгради. Та той ми разказа за тях, колко били високи, сякаш ги е виждал.

— Ама че… хм.

— Каза, че някога мечтаел да отиде там. Аз не знаех какво да отговоря.

— О, те всички момчета си мечтаят. И аз мечтаех същото някога. Да замина за друга страна, да почна всичко наново… Обаче хората мислят по един начин, когато са без пари, а по съвсем друг, щом се появят парите.

— Ох, баба’, баба’, как бих искала той да е като… като…

Момичето го целуна, а очите й се напълниха със сълзи.

— Е, никой не е тъй добър като твоя баба’! — Двамата се разсмяха от сърце. — Ние ще го накараме да забрави всичко друго. Аз ще му дам пари, а ти — бебета. Пък майка ти ще му сложи още месо по кокалите. Ето тъй ще порасне и ще стане мъж!

— Ох, баба’, да! Да, баба’, да. Ох… По-добре ми стана!

Алеко я придърпа още по-близо и зашепна:

— Имам една малка изненада за вас двамата днес следобед. Ще видиш! — Той се извърна към Ставрос. — Я, гледай! Виж го. Виж!

Момчето разкопчаваше най-горното копче на панталоните. Обаче в този момент улови погледите на Домна и Алеко и бързо се закопча. Момичето и баща му се разсмяха. Тя отново прегърна своя „баба“ и изглеждаше щастлива.

— Давай, давай! Няма нищо срамно — окуражи момчето Алеко. — Пусни корема на воля. То си е в реда на нещата.

Ставрос се смути и поклати глава.

— Срамежлив е — рече един от братята.

Всичките се разсмяха като друсаха кореми. Анула влезе откъм кухнята да види какво става.

— Анула — викна Алеко, — за довечера никакво ядене! Нищо не мога да пипна до утре сутринта!

— Аха, след ня-няколко ча-часа ще се чу-чувстваш по̀ иначе — отвърна майката на момичето.

— Може и още след един час — обади се един от братята. И пак всичките се разсмяха.

— Днес повече не ща да видя храна! — заяви Алеко. — Това е последната ми дума!

Най-малката сестра на Домна, Кати, занесе на Ставрос албум със снимки. Тя бе на тринайсет години.

— Кати, какво му показваш? — запита баща й.

— Снимки от острова — отвърна момичето.

— О, да, острова… Имаме си прекрасно местенце там, момчето ми. Туй лято ще отидем. Имаме и две магарета. Ще ги натоварим и ще излезем на пикник…

— Е-ето, вече па-пак заговори за-за ядене — обади се Анула.

— До лятото ще съм смлял туй ядене… Да, какви хубави места има там за пикник! — Анула пак каза нещо. — Какво?… А, да. Анула хич не обича летящи насекоми. — Жена му издаде звук на отвращение. — Е, може пък да си направим пикника на верандата. Имаме хубава гледка. Всеки цар би пожелал такваз веранда! Ще си седим там, Ставрос, ти и аз. Имаме достатъчно жени да се грижат за нас. И ще чакаме! Годините ще си минават… — Анула пак каза нещо. — Какво? Аха, знам аз, че трябват само девет месеца. Колкото и да се наложи, ще чакаме. Може да са девет, може десет, стига да е момче. Син! После още един. Най-напред двама сина. Пък по-нататък не ме интересува… — Анула се обади отново. — Какво? Абе знам, че не може тез работи

да се поръчват така, както човек ги иска. То аз ако не знам, кой ли?!… — Алеко се обърна към Ставрос: — Дай ми двама сина и аз ще ти дам мойто предприятие. Цялото! Искам да кажа, моя дял. Щото и братята ми участват, разбира се. Обаче има достатъчно за всички. Ти ми дай само две мъжки внучета!… Сетне стой и гледай как минават годините. Зимите — тук, летата — на острова. Преди да си се усетил, Ставрос, най-големия ти син ще дойде при теб и ще рече: „Тате! Намерих си момиче. Искам да се женя“. А ти ще го запиташ: „Колко притежава тя? Каква зестра ще донесе?“. — Всички се разсмяха. — И ти ще наедрееш, а и Домна също. На някои места особено, като Анула. — Жена му възнегодува шумно. — Хубаво де, Анула, аз не съм казал къде точно… И ще си гледаш как минават годините! После ще остареш, а аз още повече, и ще си седим тук двамата, ще ядем и ще пием, и ще си разкопчаваме панталоните отгоре, и ще си подремваме ей тук, един до друг, а докато си подремваме, жените ще шушукат в кухнята… После ще се събуждаме и ще играем табла. А сетне вече ще е дошло време за малко „узо“ с маслинки и сиренце, и всички мои деца, и всички твои деца ще бъдат тук заедно… — Той въздъхна: — Ах, ах, аман!

— Ах… ах… ах… — захванаха всички да въздишат.

— И само ти и аз ще говорим, Ставрос, защото аз съм научил моите женски на *уважение*! А когато ти заговориш, всички други ще мълчат. Пък когато аз заговоря, дори и ти ще мълчиш. А когато умрем, ще умрем както си трябва! Заобиколени от жени, които да се грижат за нас!… Как ти се струва всичко това?

Очите на Ставрос бяха полузатворени, защото се бяха овлажнили. Добрината и топлотата в това семейство бяха накарали момчето да се разчувства. Домна го наблюдаваше с нетърпение.

— Какво повече може да иска човек от живота — изрече накрая той смирено.

Влязоха момичетата, свършили с чистенето. Алеко неочаквано се изправи.

— Хайде, ставайте всички! Ставайте веднага! Трябва да ви покажа нещо. Елате! Хайде, Ставрос, ела! Елате всички!

Настъпи раздвижване. Сестрите запяха весело. Други запригласяха. Цялата група последва Алеко вън от апартамента.

С бащата начело, семейството се отправи по стъпалата към горния етаж, като някои пееха, други шушукаха, трети се смееха. Ето

кое му е най-изкусителното на семейния живот!

Докато се изкачваха, Домна направи нещо, което според нейните представи, бе много смело. Прегърна Ставрос през кръста.

— Кой живее тук горе? — запита момчето.

Домна не знаеше. Тя продължи да пее, обаче направи знак, че става дума за някаква приятна изненада. На площадката горе Алеко извади ключ от джоба си и отключи една врата. Отвори я, после се обърна със сияещо лице.

— Ето, Ставрос! Заповядай! — И подаде ключа на момчето. — Влизай де! Вече е ваше. Хайде, Домна! Влизайте!

Подареното жилище бе напълно обзаведено и готово за непосредствено нанасяне. Всъщност притежаваше онзи претрупан облик на жилище, в което семейна двойка заклети домошари, с подчертана склонност към колекциониране на разни неща, бяха живели от години. Анула и момичетата се бяха трудили по въпроса няколко седмици.

На Ставрос му ставаше все по-трудно.

За Домна също бе изненада. Очите й се напълниха със сълзи и след малко се хвърли на врата на баща си. Запрегръща го, а останалите вдигнаха врява. Кати заплака с глас, чичовците се заливаха от смях и тръгнаха да оглеждат жилището. Анула отиде при Ставрос.

— То-това тук… Ту-тук… живя мо-моя баща… преди да у-умре.

— Какво?

— Всичко тук е принадлежало на някой от семейството, който по-късно е умрял! — поясни Алеко. — Не знам тя какво се опитваше да ти каже, ама хич да не се тревожиш!

— Баба’… — обади се Домна. И отиде по-близо до баща си.

— Кажи, сърчице мое!

— Ох, баба’, благодаря ти!… Обаче отведи всички сега, моля те. Искам да разбера дали на *него* му харесва.

Кати и Ставрос надникнаха през вратата към спалнята. Момичето реши да направи своя първи опит за разговор с противоположния пол.

— О-хоо… Тук е спалнята — рече то.

— Да — отвърна Ставрос.

Кати се изчерви. После чу гласа на баща си, който събираше семейството, за да го изведе навън.

— Кати! Хайде, идвай, стига си досаждала на Ставрос. — И след това към другите: — Хайде, хайде, излизайте!

Минавайки покрай баща си, момичето му прошепна:

— Той ме харесва.

Кати излезе. Алеко хвърли загрижен поглед назад към Домна, после също излезе, затваряйки вратата след себе си. Тя изтича и я заключи. Накрая влезе в спалнята.

Ставрос стоеше до прозореца. Навън грееше слънце. Домна приближи бъдещия си съпруг и го погледна в очите. За първи път оставаха сами, за първи път можеше да го погледне така, както й се бе искало през цялото време, за първи път й се отдаваше възможност да бъде близо до него. А той бе силно развълнуван от топлотата и щедростта на семейство Синьозоглу.

— Ставрос… — започна плахо момичето.

— Имаш прекрасно семейство — рече той. — Баща ти е цар! Истински цар!

— Обаче понякога си мисля, че сме твърде много момичета. Нека ме прости господ, но често съм мечтала сестрите ми да бяха братя. — И се разсмя нервно.

— Харесва ми семейството ти — продължи Ставрос.

— А мен харесваш ли? — запита го смело тя.

— Да.

— Би ли ми казал, ако отговорът беше „не“? — Въпросът й бе толкова прост, директен, но и проучващ.

На Ставрос не му оставаше друго, освен да каже истината:

— Не… Не бих.

След кратка пауза, момичето рече:

— Е, обаче…

— Обаче аз те харесвам — изпревари я той.

— По начина, по който един съпруг трябва да харесва жена си ли? — запита тя, отново набрала смелост.

— Ами…

— Извинявай! Можеш да не отговаряш.

Последва неловко мълчание.

— Ще си тръгваме ли? — рече накрая той.

— О, не, нека останем тук — заговори припряно тя. — Никога не съм си говорила с теб насаме, без семейството ми…

— Говорили сме си.

— Е, щом ти казваш… Кога?

— Няколко пъти.

— Да, да, разбира се…

Пак мълчание.

— Ставрос!

— Да, Домна?

— Има ли нещо, което да искаш да ми кажеш?

— Не.

— Моля те, недей се засяга от това, което ще изрека сега. Често ми се струва, че имаш някаква грижа, някаква тайна, която не…

— Не, не.

— Не че очаквам да ми разкажеш всичко. Щом не щеш, не ми казвай нищо. Просто искам да бъде така, както на теб ти харесва. Чуваш ли?

— Да, Домна.

— И как бих искала да бях по-хубава за теб!

— Не се тревожи за това.

— Обаче аз съм едно добро момиче. Ще видиш. Добро момиче съм! Само ще ми казваш какво искаш да правя. Ще правя каквото ми кажеш.

— Да, Домна. Не плачи, Домна. Недей.

Изведнъж сякаш дигата, задържала напрежението му се пропука.

— Не плачи! Спри да плачеш, Домна! — рече той доста по-остро.

— Спирам… Да… Да… Спрях.

— Какво има?

— Страх ме е.

— От какво?

— От твоето мълчание. Кажи нещо!

И тогава тя на практика закрещя:

— Кажи нещо! Кажи нещо! Кажи нещо, нещо, нещо!!!

После се съвзе. Или поне така изглеждаше.

— Извинявай. Цяла сутрин нещо ми е нервно — рече Домна. — Пък и снощи сънувах един сън… Може ли да ти го разкажа?

— Щом искаш.

— Искаш ли да чуеш, или не? — почти изпадна тя отново в истерия. — Искаш ли да чуеш?

— Да ти донеса ли чаша вода?

— Не. — Домна се овладя с усилие. — Ох, колко ме е срам! Толкова ме е срам!… Аз съм… толкова глупава, глупава… Държа се като… малко момиченце. Пък иначе съм три години по-голяма от теб. Не ти ли казаха?

— Това няма значение.

— Сънувах, че си имаме дете. Изглеждаше също като тебе — с кестенява, гъста коса по цялата глава и меко навсякъде, а вратът му изправен — гордо, като твоя. И беше гладно, мъничкото. Затова аз се разкрих, да го нахраня, а то идва с устичка към мен… Обаче нямах мляко. Нямах никакво мляко! А то дърпаше ли дърпаше и искаше да суче…

— Не се тревожи, ще имаш.

— Не знам дали да ти разкажа по-нататък…

— Разбира се, давай — рече той, разчувстван.

Домна се изсмя нервно:

— Обърни си главата малко настрана… То имаше зъби. И от тях ме заболя. После бебето се превърна в теб… Искам да кажа, че беше самият ти. И ме дърпаше със зъби, и ме гледаше с такова разочарование… Накрая си тръгна и не те видях повече.

— О!

— Вярваш ли на сънища?

— Да.

— А така ли ще постъпиш наистина?

— Да.

Ставрос изобщо не очакваше, че ще изрече това. Въпросът му бе зададен толкова бързо и изненадващо, че неговият отговор просто изхвръкна спонтанно. Тутакси бе изпълнен със състрадание към момичето.

Тя помълча известно време. После запита:

— Ставрос? Какво каза, Ставрос? Ставрос!

Беше я страх да зададе този въпрос, но трябваше. Едва сега Домна разбра какво всъщност бе разкрил той. А момчето стоеше като замаяно след неочакваното противоречие между представата, която бе създал за себе си, и това, което току-що бе направил.

— Ставрос…

— Това беше… Казах това, защото… — Не знаеше как да продължи. — Смятай се за щастлива. Няма да ме видиш никога вече.

— Ставрос…

— Сто и десетте турски лири ми трябваха за билет до Съединените американски щати.

— Америка ли? Америка?

— С първия параход!

— Не разбирам… — Но тя веднага разбра: — О… Америка?

— Да.

— Значи ти…?

— Да.

— О! — За момент Домна изгуби дар слово. После продължи: — Все пак не разбирам… Толкова много си го желал, че…?

— Трябва да станеш като мен, за да разбереш.

— И какво ще правиш сега?

— Не зная. А и не ми пука. Ще измисля нещо.

Тя застана пред него.

— Ако искаш… — започна кротко, — … вземи всичките наши пари и… замини за… за Америка.

— Не — отвърна Ставрос.

— Аз съм твоя. Каквото имам е твое.

Той не можеше да повярва на ушите си.

— Как е възможно да си такава?

— Нямам за какво друго да живея, освен за теб — рече Домна. Гледаше го с любов, съвсем открито. — Бих искала да съм по-хубава за теб…

— Как е възможно изобщо човек да е такъв?

Най-сетне той вече мислеше за нея.

— Домна, не ми се доверявай. Заради собственото си щастие, не ми се доверявай!

— Ти си всичко, което имам.

— Не ми се доверявай! — повтори Ставрос и наведе глава.

Този път Домна заговори спонтанно:

— Ама, Ставрос, любов моя, това ще отмине. Баба’ каза така! Ще мине, като болест. Веднъж щом имаме деца, няма да изпитваш същото. Няма да можеш, нали няма да можеш? — Забелязвайки

някаква реакция от негова страна, тя продължи: — Какво има? Кажи ми. Какво? — Не последва отговор. — Ще отмине, Ставрос. Знам го и разчитам на това.

— Недей разчита на това.

Пак мълчание. Имаше нещо зловещо в мълчанието на момчето. Изведнъж Ставрос рязко стана и тръгна към вратата.

— Къде отиваш? — извика Домна след него.

Той спря и почака, но нищо повече не му идваше наум.

— Една година. Изчакай една година. И после, ако ти…

Домна замълча. Той не й отговори. Беше се прибрал окончателно в черупката си.

— Е, ти решаваш. Няма да казвам нищо на баща ми. Ще чакам.

Той излезе. А Домна остана да седи там, в техния апартамент, сама.

V. ОПУСТОШЕНИЕТО

На следващия ден в килимарската търговска компания „Синьозоглу“ имаше важно събитие. Един от най-сериозните клиенти, господин Аратун Кебабян, беше пристигнал от Америка за редовните си сезонни покупки. Фирми, като тази на братята, се крепяха главно върху благоволението на едри купувачи, а такива пристигаха в Константинопол главно от Америка. И всичко се правеше с цел да бъдат задоволени техните изисквания.

Ставрос и няколко общи работници донесоха сгънат килим от Сарук. Момчето бе напрегнато, неспокойно и мълчеше. Дори един от носачите нещо му се сопна.

— Хайде, хайде, идвайте по-бързо, по-бързо — даваше им зор Алеко, а после се обърна към господин Кебабян и започна по същество: — Пазих тези трийсет парчета, донесени от Сарук, два и седемдесе на три и шейсе, специално за вас! Ето, питайте и момчетата! Нали бе, момчета?

— Да, господине — измърмориха носачите.

— Там, отзад ги бях сложил, скътани, както кокошка си варди яйцата!

Той сграбчи ъгъла на един от килимите, които Ставрос и другите тъкмо разгъваха, и го завлече до стола, върху който седеше Аратун Кебабян, подобно на цар, само че със сламена шапка. Отстрани, до него, бе поставена малка масичка със сладкиши и наргиле, от което гостът току подръпваше. Той бе на седемдесет и две години, но сега изглеждаше доста по-млад. Само сутрин му личеше възрастта. В едната си ръка държеше кехлибарена броеница и не спираше да я върти. Беше облечен така, сякаш щеше да присъства на конните състезания в Белмонт.

— Вие познавате килимите по-добре и от мен — рече Алеко. — Обаче такива не сте виждали досега! Ето, пипнете!… Като масло са на пипане!… Пипнете! Почувствайте ги!

Изведнъж той смени курса. Грабна килима за кьошето и с помощта на Ставрос и другите го отнесе при госпожа Кебабян.

— Умолявам ви, госпожо Кебабян, поставете ръка върху този килим от Сарук.

— Тя не знае нищо за бизнеса с килими — рече Аратун. — Освен как да живее добре от него.

— Ама дори само ей така, за удоволствие — настояваше Алеко. — Пипнете го! — После се обърна към Ставрос с остър тон: — За бога, момче, събуди се и донеси килима тук! Какво ти става днес?

— О, моля ви, не си създавайте главоболия — каза София Кебабян. — Аз не обичам килимите.

Щом не я интересуваха килими, Алеко реши да й заведе Ставрос.

— Госпожо Кебабян, позволете ми да ви представя бъдещия престолонаследник. Един ден всичко това ще бъде негово. Ето, моят бъдещ зет — Ставрос Топузоглу. Ела, Ставрос, да целунеш ръка на госпожа Кебабян.

София Кебабян бе жена на четиридесет и четири години — мургава, стройна, елегантна, светска и доста отнесена. Имаше онзи толкова характерен за тайните пияници тен. Тя веднага отбеляза, че момчето е като наелектризирано.

— Няма нужда да ми целуваш ръката, момче — рече София.

— Ама разбира се, разбира се, в Америка не правят така — обърна тактиката Алеко. — Покажете му как правят в Америка, госпожо Кебабян. Вярвайте ми, като ви казвам, на това момче мечтата му е Америка!

— Господин Синьозоглу — продължи тя, — не продавате на мен, а на съпруга ми.

Ставрос веднага я хареса. Държанието й му допадна. Алеко се разсмя неловко. Той не бе свикнал да търпи жени, които „отвръщат“.

— И той наистина ще купува, само че отначало малко ще ви изтормози — довърши София.

В това време донесоха поднос с напитки. Аратун с нетърпение зачака да види дали жена му ще си вземе.

— О, не, не, не — рече тя. — Благодаря.

— Та покажете му как правят в Америка — настоя Алеко. — Хайде!

— Ами… — започна София. После направо протегна ръка към момчето. Ставрос я пое много внимателно.

— Не, не така. Хвани хубаво. А, така е добре! Сега я раздрусай. Ето така! — показа му жената.

— Ама вие така ли правите в Америка? — запита той. — Искам да кажа… мъжете с жените?

— Разбира се — отвърна тя.

— Туй му е мечтата я — да иде в Америка! — обади се Алеко, доволен, че София бе харесала момчето. — Представяте ли си!

— Е, доста хора го направиха — рече тя.

— Ама не и момчета като него. А мъже!

Ставрос насмалко да каже нещо остро, но се овладя. София забеляза това. Тъкмо тогава Алеко видя нещо зад гърба си, обърна се и изтича към господин Кебабян, който се гласеше да тръгне нанякъде.

— Аратун! Къде отиваш? — запита уплашено той.

— Време ми е да ям — отвърна клиентът. — Стомахът ми е моят часовник.

— Вие… американка ли сте? — запита плахо София момчето. Никога не беше виждал независима, изискана жена до преди това. Изучаваше я, очарован от маниерите, от стойката, от дрехите и парфюма й. За него *тя* бе истинската Америка!

— Да — отвърна госпожа Кебабян. — Родена съм тук, но господин Кебабян ме заведе в Америка преди двайсет и пет години, когато се оженихме и аз…

Тя повдигна воалетката си. Погледна момчето в очите. Той отвърна на погледа й.

— София, идваш ли? — рече Аратун.

— Не, няма да дойда.

— О, трябва да дойдете — настоя Алеко. — Вече ни чакат в „При Абдула“. Говорил съм лично с главния готвач. Трябваше да видите лицето му, когато казах, че господин и госпожа Кебабян са тук! — Той се обърна към Аратун: — Всичко, каквото сте ял там и ви е харесало, ще бъде приготвено. Трябва и тя да дойде! — посочи госпожа Кебабян. — Нещо ми се виждате поотслабнала…

— Ами че тя не яде! — рече Аратун. — Ожених се за *жена*. А виж сега!

— Не ми е приятно да ям, когато не съм гладна — отсече София.

Ставрос й се усмихна — бунтар-съзаклятник!

— Виждате ли я как отвръща! — оплака се Аратун. — Развалиха я там. Щом стана американска гражданка и… се развали! Тая „Декларация за независимостта“ беше чиста политика! Само политика и нищо друго! Не касае жените! — обясни той на София, а сетне рече на Алеко: — Хайде! Изгубена е тя, няма надежда! — И накрая пак се обърна към жена си: — Оставям ти файтона.

Аратун излезе.

София беше пазарувала и имаше множество пакети.

— Нека ви помогна да ги отнесете до хотела — предложи Ставрос.

— Ами да, да, разбира се — отвърна тя. — Благодаря.

Госпожа Кебабян и момчето влязоха в апартамента, нает от Аратун в хотел „Пера Палас“. Тя бе в приповдигнато настроение заради възможността да преживее някакво приключение, в което да играе ролята на весела, освободена от предразсъдъци жена, гражданка на света. Посрещна ги прислужницата германка.

— Берта, донеси на господин…

— Топузоглу — помогна й Ставрос.

— … обяд — довърши София.

— Не, не. Не си правете труда — запротестира той.

— Берта! — повтори настойчиво тя.

— Не, не. Не си струва да се…

— Въобще не е притеснение — рече София.

— Не ми е приятно да ям, когато не съм гладен — обясни Ставрос.

— Е, всички гърци ги учат да отказват до два пъти. Не можех да ти повярвам, докато не отказа за трети път. Ами тогава какво да направя за теб? Беше толкова добър.

— Нищо… ъ-ъ… Не, нищо.

Обаче момчето не показа, че се готви да си тръгва. Колебаеше се. Усмихваше се неловко. Берта ровеше нещо отзад в един огромен пътнически куфар-гардероб.

— Че това е цял скрин! — възкликна Ставрос. — Цял скрин! И пътувате навсякъде с него? Може ли да…?

— Берта, покажи му.

Момчето отиде да изучава куфара-гардероб.

— Америка, Америка! — рече то след малко.

София се усмихна. Ставрос коленичи пред чудото.

— А това тук, най-отдолу — обясни му тя, — е за обувките. Виждаш ли?

— Нямате ли някое списание оттам? Снимки някакви? Или вестници?

— Да, да. Искаш ли да ги разгледаш?

Той се усмихна и кимна:

— Може ли?

* * *

Доста по-късно София лежеше в спалнята си и пиеше. Влезе прислужницата.

— Берта? — изрече шепнешком госпожата.

— Да, госпожо Кебабян.

— Той още ли е тук?

— Да, госпожо Кебабян.

София стана и тръгна към вратата между спалнята и салона за гости. Отвори я много предпазливо. Ставрос седеше на пода и продължаваше да разлиства списанията. По едно време забеляза една от сламените шапки на Аратун. Отиде на пръсти до нея и си я сложи на главата. Сетне застана пред огледалото и си намигна.

Момчето бе влязло под кожата на София. Как ли? И тя не знаеше все още. Обаче Ставрос бе събудил у нея нещо, което отдавна бе смятала за умряло. Някакво чувство. Тя отново отпи, после отиде до огледалото на тоалетката си, седна и започна да се оглежда. Ако очите й можеха да говорят, щеше да се чуе: „Все още съм доста хубава жена за годините си“. Тя пак отпи.

Ставрос отново бе седнал на пода и разглеждаше списанията, когато вратата на апартамента зад него се отвори и влезе Аратун Кебабян.

— Ти още ли си тук? — запита търговецът, докато вървеше към спалнята.

Момчето не знаеше какво да отговори. Пък и Аратун вече бе влязъл в спалнята, без да изчака отговора му.

По някаква причина Ставрос се почувства виновен. А и малко уплашен. Заслуша се внимателно.

— Той е още тук — чу се гласът на Аратун.

— О, да — отвърна София. — Ще вечеря с нас. И ще ни заведе да погледаме малко танци.

Ставрос вдигна очи. Тя бе застанала на вратата на спалнята.

— Нали знаеш някое заведение, където можем да погледаме танци? — запита го госпожата. — Знаеш, нали?

— Ама разбира се — отвърна той с готовност.

И се усмихна. Вече знаеше, че и тя го харесва.

* * *

Късно същата вечер, няколко от редовните клиенти на един нощен клуб се изреждаха да танцуват пред оркестъра, строен в редица. София, Аратун и Ставрос седяха около маса, поставена близо до дансинга. Тя пиеше. Аратун ядеше така, сякаш изобщо не беше обядвал. По едно време музиката спря.

— Искам ти да потанцуваш — обърна се София към Ставрос.

Той се усмихна. После, без да каже и дума, стана и тръгна към дансинга. Пътьом хвърли няколко монети върху дървената платформа на музикантите. Щом засвириха отново, момчето подхвана своя танц.

София го наблюдаваше. Аратун довърши яденето, огледа ръцете си, които бяха целите омазани със зехтин и мазнина от месото, и реши да отиде до умивалнята.

С танцови стъпки Ставрос приближи масата, зад която седеше София, вече сама. Докато танцуваше пред нея, с характерните прекъсвания, съгласно насечения ритъм на музиката, той издаваше тихи съскащи звуци, които бяха отправени към жената — настойчиви, прелъстителни. Бузите й пламнаха. Тя ги прикри с ръце. В очите й избиха сълзи. Пак отпи.

Малко по-късно, сам музикант подхвана импровизирано соло на бузуки. Аратун вече бе заспал дълбоко на масата. Седейки от двете му страни, София и Ставрос трябваше да си говорят през него. Тя вече бе пияна, но по един кротък, сърдечен начин. В това, което казваше, се долавяха частици горчив хумор.

— Бях на осемнайсет, когато баща ми рече: „Омъжи се за него!“. — Тя посочи спящия Аратун. — Никога преди това не ми беше позволявано да оставам насаме с най-голямото чудо на природата — мъжът! Не и преди него. — И пак кимна към спящия си съпруг с насмешка. — На другия ден, след сватбата — хоп! Заведе ме в Америка. И още преди да съм разбрала как, вече имах двама сина. А после… какво? Ето, той получи каквото искаше. Пък аз се превърнах в старица… е, почти, с двама сина и съпруг, който има добър бизнес и играе карти всяка нощ. Никога не съм познавала някой млад мъж. Така и не изживях двайсетата си година. Че и двайсет и първата. А двайсет и втората още си стои вътре, в мен, очаквайки също като живо бебе да се роди. Още чака вътре в мен, разбираш ли?… Как ли би могъл да разбереш!

Не успя да продължи, заради сълзите. Ставрос я гледаше със състрадание. Тя също го погледна — копнеещо, настойчиво. Той се наведе над масата, улови ръката й и я разтвори. Сетне залепи уста върху дланта й. Стана, направи няколко крачки, за да я достигне и постави свободната си ръка върху рамото й, близо до шията.

За първи път в живота си София гореше цялата. Очите й се затвориха. Тялото й потръпваше на пресекулки. Опита се да измъкне ръка от неговата. Не можа. Тогава реши да се отдаде на унеса за момент. Достигайки от другата страна, тя се почувства слаба, отнесена. После леко измъкна ръката си.

Сега София гледаше Ставрос различно. Кое беше новото? Неприязън? Тя никога преди не бе попадала под ничия власт. А и не очакваше това да се случи. Обърна се и хвърли едно око на Аратун. Няколко от дългите кичури коса, които той използваше да прикрива съвсем голото си теме, се бяха свлекли. Тя ги оправи нежно, грижовно. Ха, пустото му бузуки! София погледна своя съпруг с топлота, каквато не бе изпитвала друг път. Усмихна се, после се обърна към момчето — този път съвсем уверено, даже малко троснато:

— Да го закараме вкъщи.

* * *

В представителството на Северногерманската пътническа морска линия на „Лойд“ служителят подпечата един билет с бързо, отработено движение и го подаде на дребния чиновник, който му подаде пари. После чиновникът се върна при гишето и подаде билета на Ставрос.

Най-сетне държеше в ръце билет за Америка! Изведнъж няколко хартийки, свити на топка, го тупнаха по главата. Чу смях зад гърба си.

До стената отзад, край бохчи с багаж, клечаха осем младежи на почти еднаква възраст и в почти еднакви състояния на бедност и обнадежденост. Хилеха му се като маймуни.

Последните дни дълго сдържаният гняв на Ставрос бе на път да избие на повърхността. Той се обърна рязко. Тогава обаче забеляза сред младежите Хохан, който му махна с ръка. Ставрос отиде при него.

— И ти ли? Заминаваш, а? — Хохан кимна. — Нали ти казах аз, да не се предаваш! Хайде, разказвай! Какво се случи? Как стана?

— Онзи човек — посочи Хохан. — Ще ни вземе всичките.

Един едър, солиден мъж — господин Демос Агностис — бе застанал пред гишето и тъкмо плащаше билети трета класа за осемте момчета.

Ставрос се оживи неочаквано:

— Значи заминавате всичките?

— Човекът има ваксаджийски бизнес в Ню Йорк, та… — Кашлица задави Хохан и той не успя да продължи.

— Та ще ни плати пътя — довърши едно от момчетата. — С „Кайзер Вилхелм“.

— А после? Как ще му…?

— Ще работим за него — отвърна същото момче. — Две години без заплащане.

— О!? — По лицето на Ставрос се изписа болезнено изражение. Завист ли се криеше зад него? Или съжаление? Защо ли нещо вътре в него сякаш се преобърна?

— Я кажи… — почна той, — онзи човек… би ли взел още някого?

— Не. Трябват му само осем души — отвърна Хохан. — Веднъж бях дошъл до магазина да ти кажа за тая работа. Обаче те видях да се качваш на файтон с някакви богаташи… — Той направи недвусмислен жест, потупвайки се по корема: — Папкане! Папканеееее!… Затова си помислех, че…

Изведнъж Ставрос отново надяна маската на самомнителността.

— Е, ама разбира се! Две години без никакво заплащане, това си е живо робство! Ти за какво ме имаш? Аллах!

— За мен пък си е добре — отвърна Хохан. — Е, така или иначе, виждам, че и ти заминаваш.

— Да. Не бери грижа за мен — рече Ставрос. — И аз съм със същия параход! Със същия параход!

— Откъде намери парите? — запита Хохан. — Ох, да бе — ти имаш богати приятели.

— Да — отвърна твърдо Ставрос. — Имам богати приятели.

* * *

Стаята, в която живееше Ставрос, бе съвсем гола. Само едно платнище, проснато на пода, му служеше за легло. Нямаше никаква мебелировка. Момчето седеше, с гръб опрян о стената, без да променя тази отбранителна позиция. Пред него лежаха два предмета: малко дрехи, увити във вехто килимче и завързани с въже, а до тях — хамалската му одежда.

— А душата ти? — запита Домна. — Вечната ти душа?

— Майната й на душата ми! — отвърна той.

— Не бива така, Ставрос. Грехота е!

— Това за праведността и греховете си е богаташка работа. Ти можеш да си го позволиш. Аз не!

— Ама и ти си от добро семейство, Ставрос!

— Да! И сега всичките чакат добрата новина. Най-сетне поне една добра новина.

— Ами баща ти? Той какво ще…?

— Хич не ща да стана като баща си. Не ща да бъда и като твоя баща. С хубавия им семеен живот! — Момчето вече беснееше: — Всички те са добри хорица! Стоят си тука и си живеят в такъв срам! Добрите християни, дето ходят редовно на черква и дават милостиня на бедните, а пък живеят в такива унижение! Уважавани били, културни били, с добро възпитание и обноски!… Е, аз обаче заминавам! Без значение как! Без никакво, никакво, ама никакво значение как!!!

Най-после се укроти, събра сили и заговори кротко, но уверено:

— Писах ти да дойдеш тук, понеже исках да ти кажа истината, преди да замина. Истината за това какъв съм, така че да не продължаваш да мислиш за мен.

Тя не отговори. Гледаше нещата му на пода.

— Какво е това? — запита след малко, сочейки хамалската му одежда. — О, и нея ли ще вземеш със себе си?

— Разбира се. Не може да се разчита на нищо и на никого. А с нея поне в Америка, винаги ще мога да си осигуря храната. — И започна да я сгъва грижливо.

— Нека всемилостивия Христос те пази! — рече кротко момичето. Вече се беше предало.

— Зная, че никога няма да намеря друга като теб — призна й той.

Домна заплака:

— Ставрос, сърце мое, душа моя, единствен мой, какво ще стане с теб?

И сега, за първи път от много месеци насам, момчето се размекна и заговори чувствено и нежно:

— Надявам се… Вярвам… че в Америка ще мога… да се пречистя.

VI. ПЪТЯТ

Носът на „Кайзер Вилхелм“ се насочи към откритото море. Една огромна вълна се разби в него и заля цялата предна палуба.

Ставрос и Хохан стояха на самия връх на носа, загледани напред в безкрая, и чакаха да видят земя, но тя все не се появяваше.

От каюткомпанията излезе Берта, следвана от един моряк. И двамата вече бяха пътували по този маршрут. Морякът забеляза Ставрос и се приближи към него. В това време параходът се разклати. Пътниците от трета класа инстинктивно се сгушиха на малки, мокри купчинки.

На лицето на моряка бе изписано презрението, с което човекът гледаше на всичко, различно от честния „физически“ труд. Той застана пред момчето, загледа го дяволито и се ухили:

— Мадам си иска бонбончето.

Станал вече голям специалист по прикриване на истинските си чувства, Ставрос не се поддаде на това открито предизвикателство. Макар че вече бе започнал да усеща унизителния аспект на своето положение. Хохан още не бе разбрал какво точно става, обаче забеляза, че приятелят му се чувства неловко.

— Ти какво си ме зяпнал такъв? — сопна му се Ставрос.

— Трябва ли наистина да ходиш? — отвърна кротко момчето.

— Че аз *искам* да отида — рече твърдо Ставрос. — Пак ще ти донеса нещо сладко за хапване.

Той сякаш долавяше упрека на целия свят към себе си. Затова доби дързък и безгрижен вид, докато се отправяше към Берта. Беше открил, че единствено по този начин е в състояние да преживее по-леко наложилите се обстоятелства.

Цялата процесия — най-отпред прислужницата, след нея момчето и отзад морякът — стигна пред вратите на състоящия се от няколко свързани каюти апартамент, нает от господин Кебабян. Берта почука на първата врата. Отвътре се разнесе потвърдителен сигнал. Жената се обърна към момчето и рече с наставнически тон:

— Мадам предпочита, когато си усмихнат.

После отвори вратата, ловко вкара Ставрос вътре, а след това отиде до следващата врата — на спалнята на Аратун — и влезе. Бързо затвори след себе си и заситни на пръсти до леглото. Върху него хъркаше дълбоко, но тихо, старецът. Берта седна на стола, поставен до леглото, взе някакво ръкоделие и захвана да бродира.

* * *

На следващия ден морето бе утихнало. Носът на кораба гладко пореше водата. Хохан стоеше на носа и гледаше Ставрос. Колкото по-твърд и упорит ставаше неговият приятел, толкова по-добре Хохан разбираше нещата. И долавяше, че Ставрос изпитва срам, въпреки маската, която беше надянал. Ето защо го обичаше още повече.

— Престани да ме гледаш тъй мазно през цялото време — смъмри го заядливо Ставрос.

Хохан извърна глава смутен. И се закашля. Всеки път, щом не успееше да овладее кашлицата, той поглеждаше уплашено към господин Агностис, който стоеше на палубата наблизо.

— Откога ти е това? — запита го Ставрос.

— Кашлицата ли? Тя е първото нещо, което изобщо си спомням.

Момъкът се наведе напред, почука се по гърдите, усмихна се тъжно и прошепна:

— Знам аз какво ми е…

— Мълчи сега! — прекъсна го Ставрос и се опита да го разсее: — Казват, че утре ще видим земя.

— … обаче, преди да ме е изяло докрай, ако успея… Не съм ли ти казвал?

— Друг път, друг път. Шшшт!

— Там, у дома, всяка сутрин ходех за вода — не спираше Хохан. — Пък тя беше далеч. Знаеш, че водата доста тежи… Та сега… понеже съм единствено дете… ходи майка ми. Затуй всяка сутрин си мисля за нея, как трябва да иде толкоз далеч. Ето защо, преди това да ме довърши — пипна се пак по гърдите Хохан, — се моля, да мога… да изкарам достатъчно пари, та да й направя един кладенец.

От обзелото го вълнение той отново се закашля и се озърна да види дали господин Агностис не ги чува. В този момент се разнесе остро изсвирване. От каюткомпанията излезе морякът и потърси с очи Ставрос. Момчето направи няколко крачки към него, после изведнъж спря и се върна при Хохан. За първи път беше свалил маската си.

— У дома имам три сестри и четирима братя — рече той.

— А?… Аха, значи… — Хохан все още не можеше да схване.

— Един по един ще ги отведа с мен — продължи Ставрос. — Ще видиш. Ще видиш.

— Ама, естествено… Това е най-важното. Това е единственото важно нещо наистина.

Ставрос се обърна и тръгна с наперена походка към чакащия го моряк.

Сега вече Хохан установи колко силно обича своя приятел.

— Ами да. Че кое друго е по-важно? — повтори той.

* * *

Гларуси кръжаха с писъци над мачтата на „Кайзер Вилхелм“. Изплувайки бавно от мъглата, в далечината се показа брегът на Лонг Айлънд. Застанал на носа, Хохан се обърна и извика:

— Ставрос! Ставрос!!!

Обаче Ставрос го нямаше там.

Пътниците от трета класа за първи път се надигнаха да гледат. По кръглите прозорчета се появиха глави. Тези хора бяха много бедни и идеха от различни държави в района на Средиземноморието. Все още бяха облечени както бе прието в родните им страни и държаха вързопите си винаги близо до тях. Имаше италианци, румънци, албанци, руснаци, сърби, хървати, сирийци. Имаше и брадати евреи от православните държави. Повечето — самотни мъже. Фанатици! Тук-там само се виждаше някое дете с табелка, окачена на врата.

Аратун Кебабян се събуди. Берта седеше до леглото в каютата му и бродираше.

— Каква е тая олелия? — запита той.

— Лонг Айлънд — отвърна лаконично прислужницата.

— А, хубаво — махна с ръка старецът. — Колко спах?

— Към два часа.

В това време откъм стаята на София се разнесе шум. Въпреки възраженията на госпожата, Ставрос се гласеше да хукне навън, към палубата.

— Ще кажа на госпожа Кебабян, че сте се събудили — рече припряно Берта.

Тя отиде до вратата, разделяща двете помещения и влезе много предпазливо. Аратун се заслуша.

— Господин Кебабян се събуди — съобщи прислужницата.

Последва шепот, тихи стъпки, отваряне и затваряне на външната врата. Старецът се наслади на дълга прозявка. Берта се върна.

— Госпожата ще дойде, щом се разкраси достатъчно.

— Аз не бързам за никъде — рече той. После загледа прислужницата накриво: — Я ела тук, Берта! Берта!!

Тя застана пред него.

— Господин Кебабян, правя каквото мога, да ви служа вярно и на вас, и на госпожата. Знаете я каква е понякога… Знаете, че…

— Знам също тъй и кой ти плаща заплатата! — отсече Аратун. — А ти?

— Да, господине.

— Ами тогаз нека чуя всичко от теб. Поръчай ми чай, английски чай, а после искам да ми разкажеш.

* * *

Ставрос излезе на предната палуба и се затича към Хохан. Другите момчета и господин Агностис също бяха там.

— Гледай, Ставрос! Гледай! — посрещна го момъкът. — Господин Агностис каза, че това бил град Кони Айлънд.

— Какви са онези извитите неща там? — запита Ставрос.

— Американците строят въздушни пътища — обясни авторитетно Хохан.

Двамата се загледаха към обетованата земя. Изведнъж момъкът се закашля мъчително. Обаче веднага усети, че господин Агностис ще го чуе. Затова завря лице в рамото на своя приятел, да потуши

кашлицата. Ставрос се опита да утеши Хохан и му заговори като на дете:

— Стига, Хохан, хайде стига. Виж, донесъл съм ти сладкиши. Вземи.

— Ох, поне… онази жена — рече с усилие Хохан, — твоята… приятелка… има най-хубавите сладкиши на света! — И захапа едно от парчетата.

На другия край на палубата, няколко от по-възрастните пътници, сред които имаше семейства, че дори и няколко жени с бебета на ръце, запяха украинска песен, звучаща тъжно и носталгично.

Хохан се беше посъвзел. Двамата със Ставрос жадно поглъщаха с очи бреговата линия.

* * *

Падаше нощ, а момчетата още стояха на същото място. Палубата около тях вече почти бе опустяла. Двамата запяха, сякаш един на друг. После песента им свърши.

— Винаги ще бъдем приятели — рече Хохан.

— В живота не става така — възрази Ставрос. — Постоянно има срещи и раздели.

— Баща ми обичаше тази песен. Всяка неделя ми казваше: „Хохан! Ела! Пей!“.

Момъкът запя песента, която Ставрос и Вартан бяха пели някога на планинския склон до ледника. Ставрос, неговият приятел, се включи и докато пееше, свали от главата си Вартановия фес, който бе носил през цялото пътуване, повъртя го в ръце и накрая го пусна във водата на залива.

— Първата ми работа утре — рече Ставрос — ще бъде да си намеря сламена шапка, като онези, дето ги носят американците. Още утре!

* * *

Аратун бе изстискал цялата истина от Берта и нещата вече бяха добили нова насока. Лежейки все още в леглото си, той кастреше здраво Ставрос:

— Утре, значи, тъй като си без гарант или осигурена работа, властите ще те изпратят обратно с друг параход. Там, откъдето дойде. Затуй искам да ти дам един съвет, нали може?… Иди и падни на колене пред Алеко Синьозоглу. Пролей някоя и друга сълза — може и наужким — целуни му ръка и тъй нататък… Той ще те приеме обратно. Дъщеря му е толкоз грозна, че няма да има избор, човекът… Е, какво ще кажеш? — Ставрос упорито мълчеше. — А пък от цялата тая неприятна история трябва да запомниш следното: когато на някоя жена й се наложи да избира, тя избира винаги парите. Значи?

— Тя е добър човек — рече Ставрос.

— Сега е в съседната стая, залепила е ухо на вратата и чува всяка дума. Но защо ли си мълчи? А, защо? — Момчето не отговори. — Е, значи, какво смяташ да правиш оттук нататък? А?… Ей, знаеш ли, че не съм виждал такава физиономия като твоята, освен в клетка. И имам чувството, че не би се спрял пред нищо, а? Така ли е? Май пред нищо, а?… Имаш ли изобщо някакво достойнство?

— Достойнството ми си е вътре, дълбоко в мен. За по-сигурно! — отвърна най-сетне момчето.

В гласа на стареца се появи садистична нотка:

— Как, как? Какво? Вътре в теб ли? За по-сигурно?… Абе, момче! Какъвто и да си бил едно време, сега си просто една курва! Мъжка проститутка! Която се продава! Ясно ли ти е това?… И стига си ръмжал!… Виждал съм стотици като теб. Момчета, които напущат дома си, за да намерят достоен, чист живот, а се омърсяват все повече и повече… Казах ти да не ми ръмжиш!… Я отговори, поглеждал ли си се в огледалото напоследък? Ама честно, представяш ли си, ако баща ти те види в този момент, дали ще може да познае своя син? Дали би те познал кой си?

Страшен вопъл от болка напираше през стиснатата уста на момчето, но то не посмя да даде глас на чувствата си. В този момент вратата на спалнята рязко се отвори и вътре се втурна София. След нея се показа Берта, но остана до вратата.

— Стига! Спри! — извика госпожа Кебабян.

— Веднага се върни в стаята си — рече Аратун.

Отвън, в коридора, той бе поставил на стража двама стюарди и един моряк. За всеки случай.

— Стига си го мъчил! — продължи София. — Престани! За две седмици той направи за мен повече, отколкото ти за целия си живот!

Ставрос хвана жената и я поведе обратно към вратата.

— Прибери се, София. Прибери се…

— Няма да го оставя да прави това с теб! — заяви тя.

— Нищо, нищо. Вече стигнах, където исках. Благодаря ти, че ме доведе дотук.

Момчето затвори вратата след нея и се обърна с лице към Аратун. Изпитваше някакво облекчение, че всичко се бе развило по този начин, макар че сега се налагаше да търси нов път в своя живот.

— Господин Кебабян… — започна Ставрос.

— Охооо, сега той ще говори! — рече Аратун.

— Да, господине… — Последва пауза. — Не, нямам какво да кажа.

— Че какво ли би могъл да кажеш? Тя истината си е истина. Вече си знаеш какво представляваш.

— Да, господине. Обаче… Господин Кебабян, аз бях бит, ограбван, стрелян, хвърлен при мъртвъците. Ял съм от това, което хвърлят на кучетата, като съм се борил с тях за него. Станах и хамалин, за да…

— А-хаааа! Ето, значи! Сега вече ти е ясно какъв си, нали? Хамалин!

— Да, господине. Обаче сега вече съм ТУК. Видях брега и града, там, отсреща, в далечината… Смятате ли, че някой ще успее да ме удържи?

— Аз ще се погрижа за това!

— Все ще намеря начин… Все някак ще… — Изведнъж осъзнал какво бе казал старецът, Ставрос замълча. После запита: — Какво? Какво казахте?

Аратун се пресегна за звънеца, да повика пазачите.

— Рекох, че ще се погрижа за всичко. Ще се погрижа да те върнат обратно!

Ставрос се нахвърли върху него, затисна с една ръка устата му, а с другата го хвана за гушата, преди да бе достигнал звънеца. В това време от съседната стая нахълта Берта.

— Кълна се, че няма нищо да направите! Кълна се! Нищо! — рече Ставрос.

Прислужницата изтича до външната врата, отвори я широко и завика:

— Помощ! Помощ! Помощ!

Стюардите и морякът веднага се притекоха. Хванаха момчето и го откъснаха от Аратун. Последва борба, удари, псувни. И през цялото време Берта крещеше:

— Свиня! Свиня!

— Той ме нападна! — извика Аратун. — Опита се да ме убие! Опит за убийство! Опит за убийство! Той е престъпник!

Двамата стюарди и морякът извлякоха Ставрос навън през вратата на каютата. Старецът тръгна след тях, като продължаваше да вика:

— Това тук е Америка, хамалино! Чуваш ли! Тук е Америка!… Какво ще правиш сега, хамалино? Какво?… А, хамалино? Какво?

С последни отчаяни усилия момчето започна да се отбранява — заудря с юмруци, захвана да хапе, да дере, да рита с крака. Този път обаче, тримата го пребиха окончателно и го повлякоха в безсъзнание.

* * *

Корабният лекар беше дребен, но изглеждащ млад за годините си германец, облечен в захабена бяла престилка. Той напои парче марля в дезинфекционен разтвор, после го занесе до койката в лазарета на трета класа, върху която лежеше Ставрос. Хохан също бе там. Раненото момче се намръщи, когато докторът го допря с марлята.

— Не трябва да удрят така човек по главата — рече германецът. — Тя не е толкова твърда, колкото изглежда на пипане. Сега нека поспи.

— Ще остана при него — заяви Хохан.

Посред нощ Ставрос бе споходен от кошмари. Хохан седеше на пода до койката.

— Хохан! Хохан! — прошепна Ставрос.

— Да, да, тук съм — отвърна младежът.

— Баща ми още ли е тук?

— Баща ти…? Какво? О, не, не…

— Ами онзи не е ли…? Кой е той?

— Докторът.

— Слуша ли ни? Може ли да ни чуе?

— Заспа. Не се тревожи.

— Баща ми каза — започна Ставрос с доверителен тон — „Стига толкоз! Срам ме е от теб! Срам ме е от теб заради това, което си станал. Върни се, ела си, за да започнеш отново!“ — Момчето избухна в смях. — Ох, боли като се смея… Ама представяш ли си? Да започна цялото това пътуване отначало! Аллах!!!

— Шшшштт! Било е само сън. Спи.

— Аллах! Представяш ли си, Хохан? — Пак се разсмя и пак го заболя. — Стой при мен, Хохан.

— Ще бъда тук и когато се събудиш.

Ставрос се отпусна и почти се унесе в сън. Лицето му обаче остана напрегнато. Изглеждаше неспокоен.

— Искаш ли да чуеш истината? — запита той след малко. — Най-много от всичко на света бих искал да започна това пътуване отначало. Това е истината! Просто да започна отначало. И пак… и пак… и… ох, ох…

Хохан се разчувства. Изведнъж го налегна ужасната кашлица. Поглеждайки настрани видя, че бе събудил доктора.

— Как е той? — запита германецът.

— Бълнува — отвърна Хохан уплашено.

— Е, нищо чудно! Удряли са го по главата много пъти. Най-добре стой при него и го наглеждай. Стой тук…

— Ще стоя.

— Може да го прихванат да свърши някоя лудория. Лека нощ… Много е лоша тая, твоята кашлица. Най-добре гледай да не я чуят утре американците. Инак ще те върнат обратно.

* * *

На другия ден от предната палуба нямаше добра видимост, заради падналата през нощта мъгла. „Кайзер Вилхелм“ се движеше бавно напред сред обичайните пристанищни шумове. От мъглата,

сякаш идеше право към парахода, се показа Статуята на свободата. Щом я видяха, пътниците станаха на крака. Истина ли беше? Хората започнаха да въздишат.

Успоредно на кораба се носеше голяма моторница. Служителите от Американската здравна служба се готвеха да се качат на борда.

Ставрос бе с превръзка на главата. Погледът му бе станал отчаян и налудничав, като на самоубиец.

Той изпрати едно от ваксаджийчетата да доведе Хохан. Момчето отиде да го търси, повика го по име, помаха с ръка, пак извика… Накрая Хохан се появи. Ставрос го дръпна настрана и шепнешком му даде последни указания:

— Кашлицата ти почва при вълнение. Затова си запуши ушите. Представи си, че току-що си направил кладенеца, а майка ти и баща ти са дошли да ти изкажат благодарност. Можеш ли да си представиш тази сцена?

— О, да, да!

— Аз ще те чакам в коридора. Щом инспекторът приключи проверката, тичаш при мен. — Ставрос му посочи с ръка, че може да тръгва, побутна го, обаче Хохан стоеше на мястото си.

— Ами ти какво ще правиш? — запита го той.

— Аз си имам мой план — отвърна Ставрос.

— Какъв?

Приятелят му направи жест с ръка, който казваше: „През борда и във водата“.

— Можеш ли да преплуваш такова разстояние?

Ставрос извърти глава настрана.

— Казват, че човек се научавал на каквото трябва, за да си спаси живота.

— Ама, Ставрос, щом не можеш да плуваш, значи не можеш…

— Хайде, хайде. По-добре върви.

— Ами ако потънеш?

— По-добре това, отколкото да се върна. — Той побутна пак своя приятел: — Хайде, върви! Чакат те.

Хохан хвана ръката на Ставрос и я целуна.

— Ще ти се отплатя някой ден, ще ти се отплатя.

— Нека си кажем истината — рече твърдо Ставрос. — След утре, повече никога няма да се видим. Ти ще ме забравиш. А пък аз… аз ще

видим къде ще бъда.

* * *

Ваксаджийчетата се бяха събрали в малката си каюта и седяха всяко на своята койка. По средата стояха прави господин Агностис и представителят на медицинската служба.

— Също като миналата година — рече господин Агностис. — Осем чудесни момчета!

Следвайки съвета на Ставрос, Хохан бе притиснал глава във възглавницата. С ръка беше запушил другото си ухо. Представяше си сцената с кладенеца и благодарните му родители.

— Всичките са от добри семейства — продължи господин Агностис. — И в отлично здраве. Работата им е осигурена. Няма основание за притеснения. При нас всичко е под контрол!

Ставрос чакаше на края на коридора.

Очите на Хохан светеха, докато мислеше за родителите си.

— Окей, окей — каза най-сетне инспекторът. После излезе от каютата на ваксаджийчетата и тръгна по посока на Ставрос. Зад гърба му се разнесе весела глъчка.

Момчето зачака инспектора от медицинската служба да отмине. Ваксаджийчетата в каютата здравата се радваха. Изведнъж се разнесе ужасната кашлица на Хохан и се извиси над останалите шумове. Чувайки, Ставрос бе ненадейно обзет от желание да спре медицинския служител, за да чуе и той кашлицата. Обаче, когато човекът се изравни с него, момчето се обърна с гръб към него. Така преодоля импулса да издаде своя приятел. Дори притисна лице о стената, докато служителят го подминаваше, за да влезе в каютата насреща.

Както бе застанал, с гръб към вратата на лазарета, Ставрос потръпваше от вълнение при мисълта за това, което за малко не бе извършил. Обзет от луда радост, Хохан излезе от каютата и се затича към него, като викаше истерично от облекчение:

— Ставрос! Ставрос!

И тогава започна отново да кашля — този път неудържимо. В момента, в който стигна до своя приятел, кашлицата съвсем го задави. Той се отпусна в ръцете на Ставрос и изгуби съзнание.

Вратата на лазарета към трета класа, през която бе влязъл инспекторът, беше останала отворена. Привлечен от ужасното кашляне, служителят излезе навън. Зад него се появи и корабният лекар. Вече не оставаше никакво съмнение каква ще бъде по-нататъшната съдба на Хохан.

Както държеше момъкът на ръце, Ставрос срещна погледа на медицинския инспектор.

* * *

В каютата на ваксаджийчетата се проведе съвещание. Всички бяха там. Демос Агностис говореше на Ставрос:

— Казвам ти, че ако зависеше от мен, бих те взел. Обаче я прочети тук! Това е официален документ. Името ти го няма в него. Искаш да ме вкарат в затвора ли?

Настана тишина. Всички мълчаха.

— Вземи моето име, умолявам те — обади се Хохан. — Кажи, че си Хохан Гардашиян.

— Ама не може да сте двама! — възпротиви се господин Агностис. — Няма как да сте двама с едно име. Стига сте упорствали. Върнете се обратно заедно. Тъкмо ще си правите компания.

* * *

Същата вечер на парахода започна празник. Слизането от борда бе насрочено за седем часа сутринта и всички хора искаха да ознаменуват последната нощ на своето корабно приятелство.

Ставрос и Хохан стояха на носа, като се бяха прегърнали през раменете.

— Кога? — запита Хохан.

— Щом всички заспят — отвърна Ставрос.

— Ох, не, няма да те оставя да…

Ставрос се усмихна на своя приятел с онази негова усмивка на превъзходство и решителност — отчасти изразяваща упрек, отчасти привързаност, но иначе непоколебима.

Няколко от пътниците в първа класа излязоха на палубата и се затичаха към носа на парахода. Жените бяха облечени в дълги, светли на цвят рокли.

— О, в трета класа е толкова романтично! — възкликна едно момиче.

— Тук е най-приятното място от целия кораб — отвърна мъжът с него.

Хохан бе силно развълнуван.

— Хич няма да се чудя — рече той. — Скочиш ли, скачам и аз… А не мога да плувам. Ще се държа за теб. И ще викам… Не, не, няма да те пусна. Няма! — Сетне започна да убеждава своя приятел: — Моля те, Ставрос, моля те, не бъди неразумен. Моля те! — Започна да плаче.

Празнуващите бяха довели със себе си и музиканти, които започнаха да свирят. Цялата първа класа подхвана валс.

Ставрос бе изпълнен със завист, огорчение и желание за мъст. Изведнъж скочи и се втурна в средата на танцуващите със странни, налудничави подскоци и завъртания.

— Ей, внимавай бе! По-леко! — обади се някакъв мъж.

Но момчето скачаше и риташе като обезумяло. От устата му се сипеха диви и неудържими крясъци. Цялата болка, трупана толкова дълго, сега излизаше навън.

Хохан наблюдаваше своя приятел с любов. Ето, Ставрос почна да се върти в кръг като дервишите от Коня, с глава, отметната на една страна, и блеснали фанатично очи. Без да откъсва поглед от приятеля си, момъкът се надигна. Ставрос танцуваше все по-диво и по-диво. Все по-отчаяно и по-отчаяно! Хохан се обърна рязко и погледна надолу през парапета. Видя тъмните води на залива и го завладя безумно намерение. Всеки път, когато бе казвал „преди това да ме довърши“, беше докосвал гърдите си с дланта на дясната си ръка. Сега направи същото за последен път.

Ставрос вече беше спечелил възхищението на празнуващите. Всички му се радваха.

Без никой да го забележи, Хохан прекрачи парапета и скочи във водата.

Пътниците от първа класа аплодираха гръмко Ставрос. Щом видя това, момчето спря да танцува. Не искаше нищо от тях, дори

възхищението им. Огледа се с открита неприязън, изрече своето „Аллах!“ и се отдалечи с наперена походка.

Сковаващ страх обзе Хохан във водата. Започна да кашля. Ту потъваше, ту излизаше на повърхността, а силите му бавно го напущаха. Накрая потъна за последно.

Празнуващите тръгнаха след Ставрос, като го молеха да продължи да танцува. Момичетата му се усукваха, флиртуваха с непознатото щуро момче и не искаха да го пуснат.

Хохан вече се бе изгубил окончателно сред тъмните води на залива.

Ставрос отблъсна празнуващите и се отправи към мястото, където бе оставил своя приятел. Огледа се и извика силно:

— Хохан! Хохан!!!

После приседна, но продължи да повтаря все по-тихо:

— Хохан… Хохан…

* * *

Пътниците от първа класа слизаха от борда. Оркестър свиреше весел марш. Онези от трета класа гледаха. Техният ред идеше по-късно.

Осемте ваксаджийчета, вече със Ставрос вместо Хохан, наблюдаваха напущащите парахода хора. Зададоха се София и Аратун. Докато минаваха по трапа, никой от двамата не погледна назад. Ставрос и не очакваше да се сбогува с тях. Камо ли пък потупване по рамото!

Обаче към него се зададе Берта. Бързаше, затова рече само:

— Ето! От госпожа Кебабян. — И подаде на момчето книжна торба и плик. После се обърна и замина.

Ставрос разтвори торбата и извади отвътре мъжка сламена шапка. Огледа я, усмихна се и я постави на главата си. Тихичко възкликна „Аллах!“. После разтвори плика. Вътре имаше пачка банкноти. Нищо друго. Момчетата и господин Агностис се събраха около него.

— Яааа! Петдесет долара! — възкликна господин Агностис. — О-хооо!

* * *

При дълги опашки от хора водеха към трите бюра, зад които седяха чиновниците от имигрантската служба на Елис Айлънд. Скоро дойде ред и на осемте ваксаджийчета да минат под навеса за проверка. Водеше ги господин Агностис, който държеше в ръка документи и ги представяше едно по едно на служителя. Ставрос бе със сламената шапка на главата. Очевидно чиновникът бе виждал господин Агностис.

— Я, я! Гледай кой идва! — рече той. — И си води още осем новички! Все пристигат ли пристигат. Как са малките ти робчета?

Господин Агностис се разсмя нервно. Момчетата замигаха обезпокоени.

— Май са уплашени до смърт, а? — продължи служителят. Сетне се обърна към своя колега от съседното бюро: — Джек! Как беше онова… гърчето… дето трябва да го задържим? За нападение, нали?

Ставрос наблюдаваше като на тръни. Господин Агностис се наведе, сякаш си връзваше обувката. Всъщност беше приготвил в ръката си десетдоларова банкнота, която приплъзна към обувката на чиновника, а онзи я пое също толкова предпазливо, както си седеше.

— Ей тук го пише — рече в това време служителят на име Джек. — На жълтия лист.

Момчето беше видяло банкнотата и само прошепна „Аллах!“. Произнесе го съвсем тихо, но това бе неговата форма на протест. Мечтата му беше разбита!

Служителят загледа Ставрос. После се усмихна по един не особено приятен начин и се пресегна да поеме жълтия лист от Джек.

— Ста-врос… То-пу-зо-глу — прочете той с усилие необичайното име. — Казва ли се някой от вас така? — запита момчетата.

— Този човек умря снощи — притече се на помощ господин Агностис.

— Ей, ти! Как се казваш? — Служителят гледаше отново Ставрос.

— Хохан — рече господин Агностис.

— Не ти, нека той отговори! Може да приказва, нали? Как се казваш?

— Хохан Гардашиян — включи се в играта Ставрос.

— И искаш да станеш американец, а?

— Ох, да, господине, иска и още как — обади се господин Агностис.

— Хубаво де, обаче най-напред трябва да си смени това име. Искаш ли американско име, момче?

Господин Агностис направи знак на Ставрос да се съгласи, обаче момчето още не разбираше за какво става дума.

— Хохан Гардашиян — повтори то.

— Чух, чух — рече служителят.

— Хо-хан! — почти извика Ставрос.

— Стига! — сопна се мъжът. — Хохан, ето какво ти трябва. — Той написа нещо на един лист хартия и го подаде на момчето. — Я, сега? Можеш ли да го прочетеш?

Ставрос, естествено, не можеше. Господин Агностис се притече на помощ.

— Джо Арнес — прочете той. — Хохан… Джо Арнес… — Схванал беглата звукова прилика, погледна Ставрос: — Джо Арнес. Джо.

— Джо — повтори момчето.

— Арнес.

— Арнес.

— Джо Арнес — рече господин Агностис и посочи Ставрос.

— Джо Арнес — кимна с разбиране момчето.

— Отлично! — обърна се към служителя господин Агностис.

— Джо Арнес — усмихна се на чиновника Ставрос.

— Харесваш ли си го? — запита мъжът, горд със своето авторство.

— Джо Арнес, Джо Арнес — закима момчето и започна да прави знаци. — Добро, добро!

— Е, момче, вече си прероден. Пак те прекръстихме, при това без църковна такса. Следващият!

Осемте момчета и господин Агностис се отправиха към ферибота за Манхатън. Под навесите на имиграционната служба

останаха само тримата служители. Един от тях забеляза нещо на земята и го вдигна. Беше хамалската одежда на Ставрос.

— Какво ли е това, по дяволите? — учуди се човекът.

— Ами сигурно някой от онези го е оставил. Явно вече не му трябва — реши другият служител.

* * *

Намираха се на ферибота.

— Значи… и тук е същото, а!? — рече Ставрос. — Онзи взе пари!

— Хората навсякъде вземат пари — поясни господин Агностис. — Обаче видя ли го как подскочи, когато ти заговори? — радваше се човекът. — Видя ли го само как подскочи!

— Да — рече момчето. — Аллах!

Господин Агностис се разсмя. Сега вече и Ставрос се присъедини, а смехът му беше за първи път силен, чист, освободен — за първи път, откакто бе напуснал дома. После и другите се включиха. Всички се смееха.

При пристигането им на кея, Ставрос тръгна напред първи. Другите момчета и господин Агностис вървяха след него. Щом слезе от трапа, той падна на колене и целуна земята. Сетне се изправи и нададе радостен вик.

VII. АМЕРИКА, АМЕРИКА

Там, в Анадола, семейство Топузоглу се бе събрало около Исак. Всичките извикаха като един, подобно на момчето, стъпило за първи път на американска земя. Извикаха от радост, после предпазливостта — техен вечен спътник — отново ги завладя.

— Шшшт! Шшшт! — рече Исак и се огледа, да не би някой да ги чуе. — А тук… ето… има петдесет долара.

— Колко прави това? — запита Васо шепнешком. — Петдесе долара…?

— В турски пари това е… някъде към… — Той се отказа да пресмята. — Че как ли е успял да спечели толкоз много, толкоз бързо? — После, сякаш отговорът сам му дойде: — Америка, Америка!

— Я чети пак — рече Васо. — Последното…

— „В някои отношения тук не е по-различно…“ — започна Исак.

— Шшш, не толкова силно! — прекъсна го жена му.

Той пак се огледа.

— Ама няма никой.

— Абе знае ли човек! — рече Васо. — Карай нататък.

Исак започна да чете отново, вече с предпазлив тон:

— „… Не е по-различно…“ — Остави писмото и рече: — Колко бързо е забравил какво е тук! — Сетне пак зачете: — „Обаче едно нещо е сигурно. Човек получава нова възможност тук! За всеки, който успее да се добере, има нов шанс да започне всичко отначало. Ето защо — стягайте се. Всички ще дойдете тук. Работя сега по този въпрос. Ще ви докарам един по един.“

* * *

Осем момчета лъскаха обувки във ваксаджийския салон на господин Агностис в Ню Йорк, докато клиентите чакаха реда си. Станал вече експерт в работата, Ставрос изплющя с парцала — сигнал

за следващия да стъпва. Момчето носеше сламената си шапка. Когато свърши лъскането и клиентът свали крак, то се представи тихо и с поклон, така че човекът нямаше как да не му даде бакшиш.

— Ето, Джо — рече мъжът.

Ставрос грабна десетцентовата монета, подхвърли я във въздуха, при падането й я посрещна с опакото на ръката, пак я подхвърли, но този път вече я хвана, стисна я здраво и я пусна в джоба си. После подхвана с напевен глас:

— Следващият! Хайде, моля, хайде! Хората чакат!

* * *

Цялото семейство се бе облегнало на стената на къщата им в Анадола и гледаха всичките в една посока — към пътя.

Изведнъж се зададе в галоп ескадрон от турска кавалерия, като вдигаше облаци прах. За известно време нищо не се чуваше, освен тропота на конските копита.

Цялото семейство бяха там — Исак, Васо, четиримата им сина, трите им дъщери, че даже лелите и стария им чичо. Всички изпратиха с погледи отминаващите конници. А после по лицата им се изписаха тънки, загадъчни усмивки. Имаха си те своя тайна и споделяха надежда, каквато никой друг на този свят не можеше да има. И сякаш чуваха в съзнанието си гласа на момчето, а думите му идеха все по-близо и по-близо: „Хайде, хайде, моля! Хората чакат!… Хората чакат!“.

Хората чакаха.

А там, в далечината се издигаше връх Ергюс — огромен и покрит с вечен сняг.

Очаквайте продължение на житейската история на Ставрос Топузоглу — Джо Арнес — живота му на другия континент — в далечна Америка, във втора част след „Америка, Америка…“ — „Анадолецът“.

Динамичен разказ за колоритния живот и преуспяването на тъмните балкански субекти — имигранти в далечна Америка.

Не се бавете!

Тръпката е страхотна!

Тук ви представяме първите страници на следващия роман.

АНАДОЛЕЦЪТ

Януари 1909

Ставрос Топузоглу, анадолецът — първороден син на Исак Топузоглу — лежеше величествено, с ръце, скръстени на гърдите. Положил глава върху едновремешна селска възглавница, лицето му бе обърнато към тавана, но не като на мъртъв цар, а като на принц от един разделен род, за който той бе останал единствената надежда на този свят. Ставрос спеше, но дишането му бе дълбоко и учестено, а веждите му образуваха гънка, която придаваше на трийсет и две годишното му лице намръщено изражение, превърнало се в постоянно. Той сънуваше баща си, както му се бе случвало толкова често от онзи ден преди дванайсет години, когато Исак — старейшината на уплашения до смърт род — беше изпратил своя най-голям син на запад, по пътя за Анкара, подкарал едно магаре, върху чийто гръб бе натоварено всичкото богатство на рода. Мисията на момчето бе тяхното избавление. Над леглото на Ставрос, при главата, имаше малка снимка в рамка — портрет на баща му. В момента висеше обърната с лицето към стената. На пода, за да бъдат под ръка, стояха черните обувки с телено копче на младия мъж, а в едната от тях имаше нож. Върхът му бе четвъртит, обаче острието беше добре наточено. Такива използваха тъкачите на килими за подрязване на вълнените възли по краищата. Ставрос го бе носил със себе си още от времето, когато беше работил като хамалин на кея в Константинопол. В краката му, на пода до леглото, лежеше жена. Ако сте от женски пол, живеете на остров Манхатън през 1909 година и Ставрос Топузоглу ви е завел у дома си, щяхте да спите само на пода. Там той постилаше грубо тъкан килим и след като приключеха нощните занимания, гостенката му се

преместваше — или биваше преместена — от леглото на това по-скромно място. След декември, в Ню Йорк бе настъпил мразовит януари и малката стая, в която се намираха, беше студена. Единственият прозорец, гледащ към въздушната шахта на сградата, беше покрит с мръсотия и стар скреж. Имаше и спалня, която би била далеч по-удобна — с печка на въглища, тъй като бе в съседство с кухнята — обаче Ставрос пазеше тази стая непокътната. Никой не влизаше в нея, освен сестра му, за да я почиства всеки ден. Пристигането в Уийхоукън на баща му, повел останалите членове на рода Топузоглу от анадолското пристанище Смирна — събитие, заради което Ставрос се бе трудил цели седем години, че и повече — сега отстоеше само на трийсет и шест часа напред. Та другата стая бе предвидена за главата на семейството. Ставрос я бе обзавел така, както смяташе, че на Исак ще му се понрави. Няколко лавици стояха готови за иконите, които предстоеше да бъдат донесени. Там щяха да бъдат поставени и кандилата със светеното масло. Едно мъничко пламъче дори вече гореше денем и нощем. До преди няколко месеца никоя „външна“ жена не бе прекарвала нощта в жилището. Ставрос си бе изградил навика да не се сношава повече от веднъж седмично — в съботната вечер — и при това еднократно. Повторното „гамо“ изцеждаше енергията му, а за целенасочен човек като него, наличието на постоянен заряд от енергия бе необходимо.

Преди четири месеца обаче, в поведението му бе настъпила промяна. Откакто бе събрал и последните пари, необходими, за да доведе семейството си в Ню Йорк, от деня, в който чрез мисиите на Гръцката православна църква бе изпратил тези последни долари до Смирна — пристанищния град на онзи далечен бряг, където домашните му чакаха — оттогава упорството, придавало смисъл на живота му толкова години, се бе уталожило.

Дотогава, той беше вършил онова, което сестра му наричаше негови „мръсотии“, дискретно. Довеждаше всяка от съботните жени в апартамента, без Фофо да я види. Влизаше сам и с бързо стрелване с очи отпращаше момичето в кухнята, затваряше кухненската врата, след което повеждаше избраницата си за вечерта към своята малка и тъмна спалня.

Обаче, докато преди време сестра му можеше да бъде сигурна, че щом стане в неделя, каквото и да се е вършило, ще е приключило, и с

която и да е бил брат й, ще си е заминала, то през последните няколко месеца Фофо се бе засичала с някои от проститутките на Ставрос сутринта в деня господен. Този обрат направо я смая. „Мисля, че тате пристига тъкмо навреме“, беше си казала тя, говорейки на себе си на гръцки, с което придаваше на моралната си присъда по-голяма тежест.

Имаше и други промени, които момичето все още не разбираше напълно. Беше се разкрила една нова същност на младия мъж и щеше да се превърне в определяща през по-късни периоди от живота му. Той, например, бе започнал да удължава своите удоволствия, когато с изненада беше установил новите предели на своята сексуална издръжливост и това, което досега бе вършено в дискретна тишина, вече се чуваше ясно от спящата в съседната стая Фофо. Ето защо, като лягаше върху килимчето си на пода в събота вечерта, тя си натъпкваше памук в ушите.

Понеже вече му оставаха пари за харчене, Ставрос — познат на килимарския пазар в Ню Йорк като Джо Арнес — сега си позволяваше някои западни глезотии. Купи си фонограф, „Хиз-Мастърс-Войс“, и цял сноп плочи, сред които имаше много „маанета“ — турски песни, предпочитани от анадолските гърци — но също и Карузо. Той установи, че италианският тенор сякаш изразява неговите собствени новооткрити копнежи и започна да си пуща „Ловци на бисери“, щом се върнеше вкъщи след работа.

И още — винаги държеше запас от „узо“ под ръка. До леглото му се появи и наргиле, което често влизаше в употреба, а димът, бълбукайки през водата, изпълваше жилището с аромат. Външният вид на Ставрос също се промени. Вече решеше и гласеше косата си по-грижливо, дори понякога се бръснеше по два пъти на ден. Оказа се, че от известно време бе в състояние да се радва на приятелство с жена, без тя да е проститутка. Водеше си гости вкъщи, даже в делнични дни — нови, весели приятели, които му викаха „Джо“. Фофо чуваше гласа на брат си как се смесва с техните. Понякога викаше, обсъждайки политиката, друг път се смееше на разни историйки или вицове. Също така пееха песни, а когато съдържанието на шишето намалееше, почваха танци.

За тези нови удоволствия, на които се наслаждаваше Ставрос, турците имат една дума — кеф. И той беше открил кефа. А тъй като бе платил дълга си към традицията и към своя баща, който му бе гласувал

доверие във време на криза, тъй като беше изпълнил задължението си към рода, вече бе свободен да доставя радост на самия себе си.

Е, не съвсем. Денят на Ставрос бе толкова натоварен, колкото можеше да си позволи да го направи, обаче нощта донасяше загадъчни и объркани сънища. Сякаш нощем се вдигаше плочата на гробница. Случки, които го бяха тревожили дванайсет години по-рано и трябваше вече да бъдат забравени, все още търсеха някакво изкупление. Защо ли не отшумяваха, питаше се той, защо не го оставяха на мира? Отново и отново, в тези свои толкова съкровени видения, молеше баща си да одобри това, което беше извършил, или да му прости онова, което не беше. И всеки път във възкръсналите в съзнанието му стари сцени, той бе точно на възрастта, когато беше видял Исак за последен път — момче на двайсет години, подвластно на тежестта на бащиния авторитет.

Имаше нещо много странно. Ставрос чувстваше, че ако се държи достатъчно грубо с проститутките, които водеше вкъщи, може би нямаше да изгуби благоразположението на баща си. Това бе съвсем въображаемо усещане, разбира се, тъй като бащата не можеше да храни и най-малкото подозрение относно това какво върши синът му.

Ето и сега, например — в стаята му до въздушната шахта беше студено, но не и за него. Най-големият вързоп от багажа на Фофо, когато тя беше пристигнала в тази страна преди три години, изпратена от Исак да се грижи за къщата на най-големия му син, докато той събира останалите пари за пътя, съдържаше дебел юрган и една селска възглавница, която в настоящия момент се намираше под главата на сънуващия принц. Този юрган, добре натъпкан с вълна, пазеше отлично Ставрос от студа. Обаче жената на пода не разполагаше с такова защитно средство. Лежейки върху грубо тъкания килим, тя се бе сгърчила под палтото си. Лицето й бе неестествено бледо, изгубило всякакъв цвят, заради оттеклата се кръв, косата й беше станала от златиста лимоненожълта, а под очите й имаше сенки от изтощение. Нуждаеше се от още сън, но нямаше никаква надежда да го получи, докато бе изложена на студа в мразовитото утро преди разсъмване. Затова тя се протегна, без да отваря очи, и потърси опипом завивка. Сбърка, като дръпна юргана, с който се бе завил Ставрос.

— Фофо! — извика той, призовавайки сестра си, която винаги се намираше в обхвата на гласа му. Издал тази команда, Ставрос издърпа

обратно юргана и потъна отново в съня си, уверен, че Фофо знае какво се очаква от нея. Все пак защо му я бяха изпратили, ако не да поддържа нещата около него „както си трябва“ и да се грижи безценният принц да не се повреди от бедната американска кухня.

Фофо представляваше дребно, но неустрашимо войниче, с ъгловати рамене и неоформена фигура. Все още носеше дебели чорапи и високите, навървени догоре обуща, които си беше донесла от Анадола преди три години. Обстоятелството, че „пачаврите“ на брат й носеха светли чорапи, потвърждаваше впечатлението, което си беше изградила в деня на пристигането й в Хобокън — че повечето американки са, или поне доскоро са били, проститутки.

Ето че тя се появи на прага, заситни тихо из стаята — какво внимание само! — и се закани с пръст на посетителката, като в същото време, за по-убедително, изви вежди и наклони глава на една страна. Въпреки красноречивото изпълнение, жената на пода не разбра какво й се казва. Затова Фофо, преодолявайки отвращението си към бельото на гостенката, се дотътри до един от ъглите в стаята, вдигна всичко, с което е била облечена госпожата, когато бе пристигнала вечерта, и тръгна да излиза. Преди да завие по коридора, момичето се обърна, усмихна се с цялата си любезност и кимвайки с глава — „След мен, моля!“ — влезе в банята. На жената не й оставаше нищо друго, освен да последва Фофо. Скоро след това тя се беше облякла и напусна апартамента. Наследникът на реда, отлично защитен, не забеляза нищо.

Фофо отиде на пръсти до брат си.

— Ставрос — зашепна тя, — отец Рондирис ще дойде скоро… Всеки момент… Ти нали каза…

— Хет бурда’н! — изръмжа принцът на турски — езикът, който мъжете, изгубили всякакво търпение, използваха, когато се обръщаха към добитъка и по-специално към жените.

Фофо се отдръпна, но все още бе разколебана. Та нали Ставрос беше помолил попа да дойде в неделята след литургия и да освети жилището, за да го очисти — както се надяваха — преди големия ден от това, което момичето не бе в състояние само с метлата и парцала — невидимите следи на греха. И тогава, от мястото, където беше застанала, все още двоумейки се дали да излезе или не, Фофо чу нещо друго, този път изречено с умолителен тон:

— Япма, баба’! Баба’, япма!

Или на турски: „Недей, тате! Тате, недей!“.

Моментът не беше подходящ да се намесва. Затова Фофо потътри чехли из коридора.

* * *

Той виждаше баща си на прозореца в голямата общинска каменна сграда, където валията — управителят на тяхната област — го беше отвел, та дребните чиновничета — ония подлизурковци, дето изпълваха останалите ъгли на стаята, огласяйки я с вечното си мърморене и съучастническо шушукане — а също и войниците на пост, застанали отстрани до входа като вкаменени, да не забележат нищо. Макар че всички добре знаеха какво предстоеше, когато валията отвеждаше някого към онзи отдалечен ъгъл и онзи именно прозорец.

Застанал с гръб към другите в стаята, областният управител вдигна ръка с обърната надолу длан, извръщайки глава настрана, та очите му да не виждат това, което щеше да се случи. Сънуващият принц — сега пак момче — можеше да подуши тежкия му парфюм, прикриващ миризмата на пот.

Ставрос видя как баща му — обектът на обожание и преклонение, откак той бе разбрал какво е това обожание и преклонение — се навежда, хваща ръката на човека, у когото бе властта, и я целува. Момчето знаеше, че при хващането ставаше предаването на парите.

Видя как го изкарват от онази дупка, която използваха да държат политическите затворници от областта, после как го повеждат под стража по пътеката край прозореца на валийската канцелария. Спомни си, че щяха да го освободят от ареста в резултат на онова, което се бе случило зад стъклото на прозореца и отново помоли баща си да не го прави:

— Япма, баба’! Баба’, япма!

Никой не чу. Освен Фофо, която седеше в предната стая и зашиваше разбридалия се ръб на един от килимите, изработени от нея и брат й през свободното време.

Ставрос можеше да подуши и чистата, тръпчиво-кисела миризма на баща му, смесваща се с тежкия парфюм на валията.

— Той е още момче — рече Исак на турчина. — Събрал се е с лоши другари… Арменци!… Ама иначе е добро момче. — И защипа бузата на сина си между кокалчетата на показалеца и средния пръст, сетне стисна, докато кръвта се оттече. — Хайде, Ставрос, кажи на Негово Превъзходителство, че се срамуваш.

Момчето срещна погледа на баща си.

— Срамувам се — изрече то с половин уста.

Но валията вече бе отишъл зад бюрото си и вършеше друго. Двамата бяха останали сами в ъгъла и бащата забеляза покрусата в очите на своя син.

— Няма значение — каза той, както бе казвал много пъти и преди. — Не си ли позволяваш да го усещаш, срамът не съществува.

— Че какъв ли избор имате? — изпъчи се валията и затропа към тях. Сега вече му бяха пораснали копита. — Ще приемете това, което ви даваме. — Той извърна задница и започнаха да падат — отпърво малки, твърди ябълки, като от магаре, после — разкапани гроздови зърна, като от заек. — Съберете си ги — продължи валията със своя благ гласец. — Хвърлете ги в пещта, вместо тамян, та да ви напомнят, че сте в тая страна, само благодарение на нашата щедрост.

— Но това е *нашата* страна! Вие сте ни я отнели — отвърна предизвикателно момчето, без да се усети, че е заговорило не навреме.

Тогава чу бастунът на баща си от трънка да отеква остро от пода.

— Зухут! — заповяда Исак.

И Ставрос замълча, както бе пожелал старият.

Валията бързо хвърли едно око на монетата, да провери стойността й, преди да я пусне в джоба си. Пощръклели от жегата мухи се удряха в тавана и отскачаха.

— Това е нашата страна! Вие сте ни я отнели! — повтори настойчиво момчето, пряко волята си, обръщайки се към всички турци в стаята.

Бастунът на бащата отново удари пода.

Обаче хората из ъглите си бъбреха един на друг и не го чуха. Стражата също не помръдна. Валията не нададе ухо. Исак се обърна с гръб, пренебрегвайки изявлението на сина си.

Само Фофо го чу, както си седеше с иглата и насмоления канап в ръце. Тя се удиви, че брат й можеше да сънува едно и също нощ след нощ.

— Няма значение — прошепна с укор бащата. — Помни, щом не забелязваш едно нещо, не го и чувстваш.

Обаче синът забеляза раните по тялото му — също като онези по тялото на самия Христос. Видя и кръвта — гъста, свещена, процеждаща се през дрехата, капеща на земята и смесваща се с прахта в нозете му.

— Няма значение — повтори Исак, докато животворната кръв изтичаше от тялото му.

Тогава стаята се изпълни с войници, които застанаха „мирно“. В съня си момчето можеше да подуши миризмата на пропитите им с пот униформи от дебел вълнен плат, които носеха и зиме, и лете. Те стояха под команда „мирно“, дори клепачите им не трепнаха, когато той се спусна към валията, хвана го за косата и издърпа главата му назад, за да се открие хубаво гърлото, после резна с тъкаческия си нож — бързо, лесно и чисто, както би прерязал гърлото на агне за курбан. Войниците останаха „мирно“, не помръднаха, когато предните крака на валията се подгънаха и коленете му удариха в плочите на пода, а главата му се прекърши и разцепи на две — също като презряла тиква — изсипвайки съдържанието си — нещо белезникаво — докато кървавочервена слуз изтичаше от носа, устата му и цепката на врата.

Момчето се обърна към баща си, в очакване на похвала.

Но Исак прие тази случка така, както бе приемал много други.

— Тъй, тъй — рече той, — обаче още не му е времето. Ще дойдат по-добри дни за нас, но сега — още не. Не сега и не по тоя начин. — А кръвта не спираше да изтича от тялото му, както святата кръв на Христос, капейки и смесвайки се с прахта в нозете му. — Сега е по-добре да не забелязваме — усмихна се Исак. — Така сме оцелели. Понеже сме си мълчали. Не сме привличали вниманието върху себе си, ето защо сме тук, та да дочакаме добрите дни, когато дойдат.

Дребните чиновничета спореха за различни неща из ъглите, мърморейки неясно. Войниците стояха „мирно“, обучени да не забелязват нищо, а да действат само по команда. Валията на пода започна да се мята, задните му крака заритаха конвулсивно, също като на агне за курбан, кръвта в ноздрите му се съсири и ги запуши. Той се

задави, почна да кашля и киха, изхвърляйки съсиреци, докато умираше.

И тогава стана чудото. Докато валията умираше, кръвта спря да изтича от тялото на баща му. Исак отново бе непокътнат.

Сега вече Ставрос оказа на баща си истинска чест. Отидоха заедно в „Света София“, влязоха под огромната четирикуполна детелина от камък, събувайки обущата си на прага — Исак, своите меки, прашни пантофи, а момчето — тежките си, високи чепици. То вече бе провъзгласеният герой, победителят на турчина. Най-сетне! Огромните полумесеци на исляма започнаха да падат, откъртвайки се по негово нареждане от местата, на които турците ги бяха окачили пред пет века. Падаха, в този момент на промяна, а калиграфски изписаните мъдрости от тяхната свещена книга се разбиваха на частици отделни глупости, трополейки по пода, като пулове от някаква безумна игра.

Момчето заведе баща си до мястото, където проникващата през западната арка слънчева светлина падаше върху тялото на каменния цар — там, където лежеше цар Константин, издялан от бял камък, в очакване на този ден. Денят на неговото освобождение. Двамата коленичиха и момчето най-сетне получи знак от баща си — Исак постави ръка върху раменете на своя син и заедно изрекоха молитвите, които той беше учил много, много отдавна. Тогава ги беше пял като млад дякон, а сега ги изричаше вече с мъжки глас, издигащ се и спадащ във възхвала на изместения до този момент бог на Гръцкия свят.

И изведнъж, ето — както беше предсказано — вкамененият цар доби отново своята жива плът. Както му беше обещано много отдавна, той се върна към живота и към отредената му съдба. Отново бе станал цар, заради постъпката на това момче. Константин пак царуваше в Константинопол!

— Ти беше прав — рече баща му. — Прав беше!

Ставрос заплака от щастие.

Появиха се и други хора. Момчето видя как баща му се удивлява, докато придворните изнасяха обшитите с драгоценни камъни одежди, неизползвани от пет века. Щом облякоха царската особа, те го съпроводиха към трона. А големите, извити символи на Исляма продължаваха да падат. Криволиците, възхваляващи чудесата,

величието и силата на Аллах, се разбиваха на пода, също като захарни пръчки за байрама, докато царят изкачваше тристате стъпала.

Момчето видя как грееха очите на баща му.

Вече бе дошъл моментът да въведе Исак през прага на жилището, което бе приготвил за него. Това, което му бе отнело седем години, за да бъде постигнато, сега предстоеше да бъде поставено на изпитание.

Пътуването по море, както забеляза Ставрос, беше възвърнало цвета на бузите на баща му. А майка му, която не беше напускала каютата си през време на цялото пътуване — та сестрите и братята му още продължаваха да се кикотят — наблюдаваше нетърпеливо да види каква ще бъде присъдата на нейния съпруг.

Входното антре се оказа тъмно — по-тъмно, отколкото го помнеше Ставрос, че и мръсно. Защо ли Фофо не го беше почистила? Влизаха от стая в стая, без Исак да каже нищо, без дори да се огледа. Тъмни и студени бяха тези безброй стаи. „Но апартаментът не е толкова голям“, помисли си момчето. „Сигурно съм сбъркал и съм го завел на друго място. Нищо чудно, че не му харесва. Онова жилище, което бях приготвил за него, имаше две спални — моята и по-голямата, за него. Пък останалите трябваше да спят в предната стая, където изработваме килимите. Когато види колко работа съм свършил, ще остане доволен и ще заговори.“

Ето че Исак влезе в предната стая и отиде при готовите килими. Отгърна кьошето на най-близкия с върха на бастуна си и огледа внимателно мястото, което момчето и сестра му бяха довършили на ръка. Пак не каза нищо. Изведнъж с рязко движение, той повдигна и завъртя към себе си ръба на един голям килим, да провери как синът му го беше сресал, подрязал, подшил и обточил. После седна на земята, сгъна нозе пред себе си и почна да издърпва шевовете, които Ставрос бе направил, за да обточи ръба. Ръката му се движеше с бързината на шевна машина.

Чу се шум откъм коридора. Снощното момиче, все още полуоблечено, правеше несръчни приготовления, за да си тръгне. С гневно кимване на главата, Ставрос посочи на Фофо, че трябва да изведе начаса проклетата курва с лимоненожълтата коса. Голям късмет, че тате Исак не надзърна в банята, докато оглеждаше жилището!

Сега вече, доволен от ръба, който сам беше довършил със същата невероятна бързина, бащата стана, но продължи да държи бастуна в ръка. Ставрос го прихвана за лакътя, обърна го с гръб към проклетата курва, чиито огромни, провиснали цици още стояха голи, и го насочи — голямата спалня — онази, която беше подготвил за него. Блестящите икони вече бяха там, а кандилата горяха. Целият род — и момчетата, и момичетата, и майката — също бяха там. Подреждаха по местата им остатъците от божествено присъствие — изображенията на светците в червено, бронзово и златисто — като ги повдигаха и окачваха високо — така, както бяха стояли в техния предишен дом в Кайзери.

Бащата огледа стаята. „Не я харесва“, помисли си момчето, когато Исак пак не каза нищо. „Провалих се!“

Тогава обаче, Ставрос забеляза болезненото изражение на лицето на баща си — всичката онази болка, натрупана по време на изтърпените през целия му живот унижения.

— Какво има? — запита момчето.

— Нищо — отвърна Исак, а кръвта пак почна да изтича от тялото му. — Не можеш нищо да направиш.

С един скок Ставрос отново се озова върху валията, забивайки ножа си чак до дръжката, но този път в търбуха с усуканите кълба от черва. Захвана да сече, да кълца, да мушка, да дере, докато усети как цялата маса поддава и се разпада, а топлата и солена кръв омаза ръката му. Видя я как шурти, обливайки не само острието, ами и всичко наоколо. От устата и ноздрите на жертвата се разхвърчаха съсиреци, задавиха валията, а кръвта запълни всички празнини и отверстия. Накрая той падна на колене върху плочите и остана така, докато задните му крака потрепваха в последни безумни усилия.

Момчето погледна Исак, който изобщо не реагира.

— Гледай как каменния цар се съживява! — извика Ставрос. — Константин отново е жив! Виж го как изкачва тристате стъпала!…

Исак не даде знак, че го е чул.

Изведнъж той разбра защо баща му не можеше да изкаже одобрението, което така очакваше. Сега вече бе наясно на какво се дължеше това тъжно, копнеещо изражение на лицето му.

— Обещавам ти — рече Ставрос и Фофо го чу, както седеше пред килима в предната стая и оправяше ъгъла, дето го беше закачила

моряшката кука. — Обещавам ти, че ще те върна обратно. Ще се върнем заедно като победители. Ще окъпем цялата страна в тяхната кръв и нашата вода. Гърция ще бъде отново цяла!

Исак срещна погледа на сина си и видя, че го е разбрал.

— Зная, че това място никога не може да бъде твой дом — продължи момчето. — Обаче чуй, баба’! Тази Америка е могъща страна. Когато се върнем обратно, ще носим със себе си пари, а в тях е силата. С тази сила ние ще си вземем обратно всичко, което е било наше. Тогава ще отидем заедно в „Света София“, ще коленичим пред каменния цар и ще се помолим, докато видим как той се съживява.

В този момент чуха как другите деца — братята и сестрите му, които седяха върху готовите килими в предната стая — пеят за тяхното изгубено отечество отвъд Егея „Амениму Патрида!“.

„Че как ли бих могъл да очаквам да му хареса тук — рече си момчето, — толкова далеч от родната му земя?“. И се обърна към баща си:

— Запомни! Аз съм патриот и ще си остана такъв завинаги. Никога не ще забравя нашия дом, нашата земя, която ни е била отнета!

И сега, най-сетне, Исак се усмихна на своя син, отиде до вратата и я затвори. Останаха сами в стаята с родовите икони и малките кандила. Бащата седна на стола, който синът беше приготвил за него. Не погледна обаче навън през прозореца, да види новата страна, както си бе представяло момчето, а дори извъртя стола така, че да остане с гръб към прозореца. В настъпилата тишина се разнесе шумът от колелетата на тежките вагонетки в бирената фабрика отсреща, като се смеси с виковете на умиращия валия, чиито задни крака потръпваха за последно. После чуха пеене откъм предната стая и Васо, майката, да вика от кухнята на своята най-голяма дъщеря, докато опитваше киселото мляко, което Фофо беше приготвила.

— Ама що за кисело мляко е това! — оплакваше се старата жена.

Исак и синът му се усмихнаха. Накрая бащата заговори.

— Мога само да чакам и да се надявам — рече той. — Ако е рекъл Господ, Гърция да стане пак велика, туй ще се случи. Обаче ние не можем да кажем, нито пък ни е по силите да направим каквото и да било. Не е работа за теб, с това твойто ножче, и с техните пари. Само Господ може да го стори, когато реши. И както той си знае! — Исак пак тропна с бастуна по пода и иконите на лавицата потрепериха,

отразявайки разлюлелите се малки огнени езичета на кандилата. После бащата целуна най-големия си син отстрани до устата.

А Фофо, която пак беше застанала на прага на спалнята, приближила тихичко с чехлите си, наблюдаваше своя брат и се питаше дали да дръзне да го събуди. Видя го как вдига ръка и избърса влагата от мястото, където го беше целунал баща му.

— Обещавам — каза момчето на Исак, — че ще има още какво да допълним към историята. Няма да оставя така нещата. Ще те заведа пак с мен до „Света София“ в Константинопол, а от там до Смирна — която турците изопачено наричат Измир — градът кръстен на християнската царица на онова вътрешно море, превърнала се в мъченица, но все още чакаща. Ще навлезем навътре до Ошак, до Карахисар и Коня, сетне до Ескишехир и старата Анкара, и тъй ще стигнем чак до Кайзери, на склона на голямата бяла планина, под връх Ергюс, където съм роден, и където извира водата, дето тече през цяла Гърция…

— Само за едно те моля — настоя бащата. — Тялото ми да бъде положено там, когато умра.

— Ти ще *живееш* там, обещавам ти. А когато ти дойде времето, ще те погребем на същото място.

— Нека бъде както казваш — рече Исак.

— Ще бъде както *ти* кажеш — отвърна синът.

И тогава някой го разтърси. Отваряйки очи, Ставрос видя насреща си Фофо. Още сънен той рече:

— Глупак проклет! Едва съм го довел тук, а вече иска да се връща!

— Кой? За кого говориш?

— Баща ти, кой!… Ох, нищо, нищо. Просто сънувах лош сън… Сега пък какво има?… Казвай де! Какво…?

— За бога, ставай! — рече Фофо. — Отец Рондирис дойде.

* * *

След неколкоминутен разговор, Ставрос показа на стария поп жилището и по-специално стаята, която пазеше за Исак.

— Ще се почувства много приятно, когато я види — потвърди попът. — Трябва да се радва, че има такъв син!

— Работих седем години, за да го доведа тук.

— Седем е библейско число. Господ го е дарил с тебе!

— Обаче сънувах лош сън… снощи… току-що. Преди да дойдете.

— Недей вярва! Туй сънищата са дело на дявола! Баща ти ще се почувства добре тук.

Но младият мъж все още беше неспокоен. Дали баща му не се опитваше да му каже нещо чрез този загадъчен сън? Защо ли пък ще иска да се връща обратно? И то точно сега?

Когато попът свърши своята работа, Ставрос се наведе над протегнатата му ръка с обърната надолу длан. Миришеше на засъхнала пот и тамян от сутрешната византийска литургия. Той я целуна, пъхвайки половиндоларова монета в свитите пръсти.

— За църквата — рече попът, прибирайки парите. И си тръгна.

Тогава Ставрос влезе в спалнята, пресегна се над леглото и обърна портрета на баща си с лицето напред.

Сега вече младият мъж, познат в Америка като Джо Арнес, и сестра му Фофо най-сетне останаха сами. За последно. Той яде малко от храната, докато момичето го наблюдаваше. Опита „плаки“ — белият боб, запържен в зехтин и чесън — без да развали външния вид на блюдото, което сестра му бе приготвила, украсявайки го с морковени резенчета и магданоз. Взе си и от киселото мляко и с кимване на главата го одобри. Отчупи си от питката, която Фофо беше опекла и я намери мека и вкусна. Момичето веднага я уви пак във влажна кърпа. Той остана доволен.

След това вися на главата на сестра си, докато тя почисти всички стаи, за да се увери, че ще си свърши работата перфектно. Накара я да оправи коридора, където беше паднал прах от въглищата, дори я върна да повтори.

— Божичко! — рече Фофо. — Къде ще спят всички? Толкова хора…

— Тате ще реши това.

— Трите момичета, предполагам — в твойта стая…

— Тате ще реши!

— … пък момчетата — в предната, нали? Ти как…?

— Ако *той* така пожелае!

Ставрос беше поставил широка пейка покрай една от стените на предната стая, решавайки, че двама от братята му ще могат да спят върху нея, а другите двама — върху купчината килими до отсрещната стена. Що се отнасяше до него самия, той не каза дори и на Фофо, че нямаше намерение да живее в същия апартамент. Вече бе намерил за себе си обзаведена стая недалеч оттам, близо до реката, откъдето можеше да слуша шума на лодките. Така смяташе да води своя собствен живот — онзи, който беше открил през последните месеци — живот за кеф. Нали все пак беше изпълнил своя дълг. Старейшината на рода пристигаше, за да го освободи от задълженията му. Така и трябваше да стане. Ставрос беше смъртен. А Исак беше богът. Съвършеният човек. На младия мъж обаче не му се искаше да става такъв.

Той реши да не излиза навън нея вечер, а да си почине, за да бъде свеж на сутринта. Докато Фофо переше най-хубавата му бяла риза с якичката и гладеше черния му костюм, Ставрос остана да лежи в леглото, загледан в тавана. Утре вече щеше да бъде свободен. С тази последна многообещаваща мисъл, той се протегна и заспа.

* * *

Настъпи ден, в който всичко бе с еднакъв цвят — сиво. На кея в Уийхоукън, при основата на спуснатия трап, чакаха две фигури, облечени в черно. Наред с обичайния си товар от килими, дрехи и сурови кожи, шлепът беше докарал и пътници. Отдавна небоядисваните му бордове бяха охлузени и остатъците от червена боя се лющеха.

— Какво си се разскачал такъв? — запита Фофо.

— Ами тоя вятър, дето духа откъм реката, е доста студен — отвърна Ставрос. — Пък и защото тате е на борда.

— Много зле изглеждаш днес.

— Обаче съм с най-хубавите си риза и вратовръзка!

— Аз говоря за лицето ти. Днес е по-зле от обикновено. Не водиш чист живот ти! Да беше престанал по-скоро с онези, твойте уличници, че да се явиш чист пред баща си…

— Шшшт! Тихо! Не бяха всичките… дето викаш…

— Ох, да, забравих! Онази, дето я доведе вкъщи посред нощ, също като улична котка, сигурно е била до нея вечер в манастир… Смяташ ли, че тате няма да познае какво вършиш, само като види лицето ти? Благодаря на бога, че скоро ще бъде тук!… Ей, гледай! Идат! — Слизащите от борда пътници се зададоха с куфари и вързопи в ръце. — Ей там, виж!… Михаелис! — Тя замаха с ръце и извика: — Михаелис!!!

— Няма да те чуе оттук… Къде е? Не го виждам…

— Първия бе! Носи куфара на тате.

Ставрос позна куфара. Беше изработен от най-дебелата волска кожа, а месинговите му закопчалки отразяваха последната светлина на деня. Обаче не можа да познае брат си. Михаелис носеше тъмносини панталони и черен пуловер, а на главата си бе нахлузил ниско черна плетена шапка.

— Този трябва да е някой от моряците — рече Ставрос. — Нали? С такива дрехи… Та Михаелис толкова ли е слаб?… Изглежда болнав.

— Писа, че работел на рибарска лодка. Не помниш ли какво ни писа?… Да, доста е слаб… ама му отива. Не е ли красив?… Виж му очите само!

— Да, да, той е! — Ставрос разпозна момчето Михаелис в стройния мъж с пронизващи очи и гордо вдигната глава. — Аллах му е дал тези очи! — допълни той на турски.

Брат си Серафим позна веднага — най-подредения от момчетата. Косата му, както винаги, бе грижливо разделена и сресана на път, а сега си беше оставил и малки мустачки, като на бизнесмен. Беше облечен в светлосиво палто и носеше мека шапка. Серафим се поколеба за миг, после се пресегна назад и издърпа майка им, Васо, нагоре по двете стъпала до мястото, откъдето се спущаха стръмните дъски на трапа. Старата жена се бе увила в едно одеяло от главата до краката. Любимецът на майката, Васили, я последва веднага, хващайки ръката й за опора, докато тя слизаше надолу бавно, стъпка по стъпка.

— Серафим носи бастуна на тате — рече Фофо. — Виж, в ръката му е.

Едно момиче се шмугна като светкавица покрай слизащата бавно по трапа двойка. Беше Елефтерия. Навела глава, докато тичаше, тя се промъкваше и заобикаляше останалите слизащи от борда пътници.

— Лудетина! — отбеляза Фофо. — Любимата ти малка сестричка си е останала толкова луда, колкото беше и преди!

— Я какви хубави дрехи носи Васили — рече Ставрос. — Такова палто! Че и шапката — като нова!

— Бил е прислужник при един богат сириец. Нали ни писа! Щом човекът поизносел някои свои дрехи, Васили ги вземал и си ги преправял за себе си. И щом събрал достатъчно, напуснал работа. Ама веднага!… Толкоз ни е мързеливичък, пустият Василики! — Тя говореше за него с любов.

— Като гледам дрехите му, по-скоро се е запознал с някоя богата вдовица — реши да я поохлади брат й.

— Ох, не разбираш ти от тези работи, Ставрос!

— Виж мама! Струва ми се, че трепери — рече той. — Къде ли е тате?

— Сигурно чака, да види, че всички са слезли. Ще се появи последен… Да доведеш, значи, оная никаквица, непорочната! Как не те беше срам! Дори само за хатъра на тате не биваше…

— Я стига! Устата ти е като някое клепало — дрън, дрън, дрън!

— Щом ти види лицето, всичко ще разбере!… Какъв живот водиш и прочее… Тогаз — нека господ ти е на помощ!

— Още една дума да чуя и ще те хвърля в реката! При умрелите кучета!… О, я виж — Елени!

При върха на трапа се бе появила средната сестра. Огледа се и спря, сякаш не щеше да продължи по-нататък.

Зад нея идеше Демостенес. Когато Ставрос го бе видял за последен път, той все още беше дете — едно пухкаво, тантуресто човече! А сега се бе превърнал в представителен осемнайсетгодишен младеж. Тъкмо се сбогуваше с някого от екипажа, разменяйки, както изглеждаше, шеговити думи. Демостенес бе единственият, който се радваше.

Ставрос си бе представял всичко доста по-различно — как ще слязат, весели и радостни, затичвайки се един след друг към него да го прегръщат и да му благодарят.

— Елени плаче — забеляза той. — Каква красавица е станала!… Защо ли плаче?

— Не искаше да идва — обясни Фофо. — Той, Серафим, и това писа, ама ти нали не четеш писмата на брат си!…

— Мнооого са дълги… Станала е красавица!… Какво правиш сега?!

— Ами имаше женски косъм на ревера ти… Стой де!… Точно сега не е толкоз красива, нашата Елени. Хич не изглежда добре, когато е нещастна. Само глупавият малък Демо, той само се радва… Какво ли им става на всички?

— Е… тук е студено — рече Ставрос. После пристъпи напред, изправи се на пръсти и помаха с ръка на майка си: — Мамо! Мамо!!

Очевидно Васо още не го беше видяла. А и Васили, който я водеше, не отвърна на махането. Само Серафим отговори на поздрава на брат си с едно вдигане на ръката.

Елефтерия настигна Михаелис, избута го от пътя си, скочи долу от трапа и се затича към тях. След няколко крачки обаче се спъна, олюля се и падна, но бързо се изправи и хукна отново. Щом стигна до Ставрос, момичето се хвърли в прегръдките му, обгърна с ръце врата на брат си, целуна го няколко пъти и изрече на един дъх:

— Ох, Ставрос! Тате умря!

Издание:
Автор: Елия Казан
Заглавие: Америка, Америка
Преводач: Галин Йорданов
Година на превод: 1999
Език, от който е преведено: английски
Издание: първо
Издател: ИК „Силви — Арт“
Град на издателя: София
Година на издаване: 1999
Тип: роман (не е указано)
Националност: американска
Печатница: „Актив-комерс“
Редактор: Силви Гърчева; Илияна Велева
Художник: Cover Illustration S
Адрес в Библиоман: https://biblioman.chitanka.info/books/11158

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.